

CUPRINS

CAPITOLUL I - NOȚIUNI FUNDAMENTALE DE PSIHOLOGIE JUDICIARĂ

- 1.1. Obiect, definiție, concepte
- 1.2. Comportamentul - prezentare generală
- 1.3. Devianța socială și delincvența

CAPITOLUL II - ETIOGENEZA FENOMENULUI INFRAȚIONAL

- 2.1. Considerații generale
- 2.2. Teorii ale fenomenului și comportamentului infrațional
 - 2.2.1. Teoriile psiho-biologice
 - 2.2.1.1. Teoria anormalităților biologice
 - 2.2.1.2. Teoria constituției criminale
 - 2.2.3. Teoriile psiho-morale
 - 2.2.3.1. Teoria analitică
 - 2.2.3.2. Teoria personalității criminale

CAPITOLUL III - ANALIZA PSIHOLOGICĂ A ACTULUI INFRAȚIONAL

- 3.1. Fazele actului infrațional

CAPITOLUL IV - PROFILUL PERSONALITĂȚII INFRACTORULUI

- 4.1. Caracteristicile personalității infractorului
- 4.2. Particularitățile psihologice ale diferitelor categorii de infractori

CAPITOLUL V - DELINCVENȚA JUVENILĂ

- 5.1. Delincvența juvenilă - considerații teoretice

NOȚIUNI FUNDAMENTALE DE PSIHOLOGIE JUDICIARĂ.....	3
1.1. OBIECT, DEFINIȚIE, CONCEPTE.....	3
1.2. COMPORTAMENTUL - prezentare generală.....	4
1.3. DEVIANȚA SOCIALĂ ȘI DELINCVENȚA.....	5
Capitolul II.....	7
ETIOGENEZA FENOMENULUI INFRAȚIONAL.....	7
2.1. CONSIDERAȚII GENERALE.....	7
2.2. TEORII ALE FENOMENULUI ȘI.....	8
COMPORTAMENTULUI INFRAȚIONAL...8	
2.2.1. TEORIILE PSIHO-BIOLOGICE	8
2.2.1.1. TEORIA ANORMALITĂȚILOR BIOLOGICE.....	8
.....	8
2.2.1.2. TEORIA CONSTITUȚIEI CRIMINALE.....	9
2.2.2. TEORIILE PSIHO-MORALE.....	10
2.2.2.1. TEORIA ANALITICĂ.....	10

2.2.2.2. TEORIA PERSONALITĂȚII CRIMINALE.....	12
ANALIZA PSIHOLOGICĂ A ACTULUI INFRAȚIONAL.....	12
3.1. FAZELE ACTULUI INFRAȚIONAL. 12	
PROFILUL PERSONALITĂȚII INFRACTORULUI	14
4.1. CARACTERISTICILE PERSONALITĂȚII INFRACTORULUI	14
4.2. PARTICULARITĂȚILE PSIHOLOGICE ALE DIFERITELOR	
CATEGORII DE	17
INFRACTORI.....	17
DELINCVENȚA JUVENILĂ.....	21
5.1. DELINCVENȚA JUVENILĂ - CONSIDERAȚII TEORETICE.....	21
5.2. Factorii implicați în determinarea comportamentului infracțional	24
la minori.....	24
5.3. PROFILAXIA DELINCVENȚEI JUVENILE.....	26
PSIHOLOGIA VICTIMEI.....	29
6.1.NOȚIUNI DE VICTIMOLOGIE.....	29
6.1.1. FACTORI VICTIMOGENI.....	29
6.2. CLASIFICAREA VICTIMELOR.....	32
6.3. AUTOVICTIMIZAREA.....	34
6.4. MĂSURI DE PROTECȚIE ÎMPOTRIVA	38
VICTIMIZĂRII.....	38
Capitolul VII.....	41
PROBLEMATICA PSIHOLOGICĂ A ANCHETEI JUDICIARE.....	41
7.1. ANCHETA JUDICIARĂ - CARACTERIZARE	41
GENERALĂ.....	41
7.2. COORDONATELE PSIHOLOGICE ALE ACTIVITĂȚII	41
DE ANCHETĂ JUDICIARĂ.....	41
7.4. CALITĂȚILE PSIHOSOCIALE ALE .	45
ANCHETATORULUI.....	45
7.5. TIPURI DE ANCHETATORI.....	47
Capitolul VIII	48
INVESTIGAREA PSIHOLOGICĂ A COMPORTAMENTULUI SIMULAT	
PRIN TEHNICA POLIGRAF.....	48
8.1 COMPORTAMENTUL ȘI CARACTERISTICILE SALE	48
8.2. ISTORICUL TEHNICII POLIGRAF.....	49
8.3. DETECȚIA SIMULĂRII PRIN TEHNICA	52
POLIGRAF.....	52

8.3.2. ÎNTREBĂRILE UTILIZATE ÎN EXAMINAREA POLIGRAF ...	55
8.3.3. EXAMINAREA POLIGRAF.....	55
8.3.4. DISCUȚIA POST-TEST.....	55
8.4. FACTORII CARE INFLUENȚEAZĂ REZULTATELE.....	56
EXAMINĂRII LA POLIGRAF.....	56

CAPITOLUL I

NOȚIUNI FUNDAMENTALE DE PSIHLOGIE JUDICIARĂ

1.1. OBIECT, DEFINIȚIE, CONCEPTE

Psihologia este știința centrată pe om, pe personalitatea sa, urmărind modul cum acesta se manifestă și acționează în mediul său fizic, dar mai ales social.

Psihologia judiciară ca știință și practică, se adresează tuturor categoriilor de specialiști care într-un fel sau altul participă la înfăptuirea actului de justiție și ale căror decizii au influență asupra vieții celor aflați sub incidența legii. Aceasta reprezintă, de fapt, o îmbinare între psihologia generală și psihologia socială, fiind aplicată la domeniul infracționalității ca formă specifică de activitate umană.

Psihologia generală este o disciplină prin excelență teoretică și fundamentală pentru celelalte ramuri din sistemul științelor psihologice.

Ea evidențiază condițiile și factorii care determină desfășurarea vieții psihice. Studiind natura psihicului uman și procesualitatea acestuia, precum și modalitățile sale specifice de manifestare, psihologia generală, ca știință, elaborează un sistem de concepte psihologice corespunzătoare.

Ea oferă acel quantum de adevăruri esențiale și de fapte reprezentative necesare pentru descrierea și explicarea fenomenelor psihice, punând la dispoziția celorlalte ramuri psihologice un limbaj științific adecvat, un sistem de termeni consacrați și căi principale de investigare a psihicului în diferite domenii concrete de activitate umană (Tucicov-Bogdan, 1973).

Psihologia socială este o știință particulară, relativ independentă care studiază fenomenele și faptele psihosociale individuale, de grup, colective, care iau naștere din comunicarea și interacțiunea dintre oameni în toate activitățile lor și se manifestă în concepții, motivații, atitudini, convingeri, opinii, comportamente, mentalități, tradiții, stări de spirit, sentimente etc.

Psihologia socială are în vedere atât studiul particularităților psihice ale oamenilor ca ființe socioculturale, al conduitelor lor în cadrul grupurilor sociale concret-istorice din care fac parte, cât și studiul particularităților psihologiei de grup, colective și de masă, așa cum se manifestă ele în trăiri și comportamente comune.

Domeniul psihologiei judiciare îl constituie în esență devianța, conduitele care se îndepărtează de la normele morale sau legale dominante într-o cultură dată (Bogdan & colab., 1983).

Obiectul psihologiei judiciare îl reprezintă studiul și analiza complexă a comportamentelor umane implicate în procesul judiciar (omul într-o ipostază specială).

Psihologia judiciară studiază caracteristicile psihosociale ale participanților la acțiunea judiciară (infractor, victimă, martor, anchetator, magistrat, avocat, parte civilă, educator etc.), modul în care aceste caracteristici apar și se manifestă în condițiile concrete și speciale ale interacțiunii lor în cele trei faze: faza preinfracțională, infracțională propriu-zisă și postinfracțională.

Precizarea obiectivelor psihologiei judiciare trebuie să se facă ținându-se seama, în primul rând, de cei ce vor beneficia și vor utiliza efectiv cunoștințele și rezultatele cercetării în acest domeniu. În acest sens, rolurile și activitățile psihologiei judiciare sunt foarte largi și foarte variate.

Cele mai importante probleme care stau în atenția psihologiei judiciare sunt:

- ◆ factorii determinanți ai comportamentului infracțional;
- ◆ mecanismele psihologice și psihosociale implicate în activitatea infracțională;
- ◆ particularitățile psihologice ale personalității criminale;

- ◆ mecanismele psihologice implicate în fenomenul recidivării activității infracționale;
- ◆ psihologia victimei;
- ◆ psihologia mărturiei judiciare;
- ◆ modalitățile de acțiune criminoinhibitivă la nivel social;
- ◆ structura și mecanismele psihologice ale comportamentului simulat;
- ◆ utilitatea tehnicilor psihofiziologice în stabilirea mărturiei adevărate;
- ◆ explicarea conduitelor dizarmonice întâlnite în practica judiciară;
- ◆ dimensiunile psihologice și psihosociale ale educării și reintegrării sociale a infractorilor (Mitrofan & colab., 1992).

Psihologia judiciară se adresează în primul rând specialiștilor din justiție, care prin natura activității lor au de-a face cu persoanele implicate în situații infracționale, decid asupra soartei acestora și le ajută să se încadreze sau să se reîncadreze în societate.

În privința metodelor psihologia judiciară, ca parte aplicată a psihologiei generale și sociale, și-a preluat majoritatea elementelor din cadrul conceptual al acestora, utilizând tehnici și instrumente de investigare specifice acestor discipline: observația, experimentul, ancheta psihosocială și ancheta judiciară ca metode specifice (pe bază de chestionar și interviu), metoda biografică, metoda analizei produselor activității, sondajul de opinie etc. Sistemul de categorii cu care operează psihologia judiciară aparține în mare măsură psihologiei generale și sociale, dar și altor discipline înrudite, conferindu-i un caracter interdisciplinar.

1.2. COMPORTAMENTUL - PREZENTARE GENERALĂ

Termenul de comportament are o largă utilizare în vorbirea curentă, psihologia judiciară cercetându-l sub toate aspectele sale normale sau deviate. Comportamentul reprezintă reacția globală (glandulară, motorie, verbală, afectivă etc.) a unei persoane într-o împrejurare dată. Prin această reacție totală organismul uman răspunde la o situație trăită în funcție de stimulările mediului și de tensiunile sale interne.

Sistemul specific de referință pentru comportamentul uman îl reprezintă situația sau contextul social (în care se include și prezența celorlalți) la care orice persoană răspunde prin acte, mișcări și gesturi vizibile, observabile, în strânsă corelație atât cu particularitățile situației, cât și cu particularitățile și trăsăturile personalității sale.

La nivelul persoanei comportamentul apare ca un traductor de atitudini, fiind de fapt rezultanta configurației totale a atitudinilor. Atitudinile nefiind egale ca intensitate și valoare, în interiorul sistemului atitudinal are loc o selecție, în urma căreia este desemnată și promovată atitudinea cu implicațiile cele mai profunde în forma de comportament dată.

Înțelegerea conduitei unei persoane într-o împrejurare sau alta presupune în mod necesar cunoașterea motivelor care o animă, precum și a scopurilor sale care prefigurează și orientează anticipat comportamentul. Prin mijlocirea motivelor și a scopurilor, comportamentul uman se află în conexiune directă cu conștiința sub al cărei control este.

O particularitate specifică a comportamentului uman o constituie caracterul învățat, dobândit al acestuia. În procesul interacțiunii oamenii își furnizează reciproc modele comportamentale corespunzătoare tot atâtor categorii de activități:

- ◆ activități necesare existenței noastre, cum ar fi: învățarea mersului, a vorbirii, a alegerii și preparării hranei etc.;
- ◆ activități necesare integrării în comunitatea în care trăim: învățăm să salutăm, să ne comportăm civilizată, să ne îmbrăcăm conform tradiției sau modei, să ajutăm, să respectăm etc.;
- ◆ activități inutile și chiar dăunătoare atât pentru persoană cât și pentru comunitate: consumul de alcool, fumatul, minciuna, farsele grosolane, practicile infracționale de tot felul, de la micile răutăți ca bârfa, calomnia, însușirea unor bunuri care aparțin altora, până la comportamentele grave ce intră sub incidența legii etc. (Dumitrescu, 1991).

Procesul de învățare este un fenomen care se extinde la întreaga viață umană, prin învățare înțelegând orice achiziții, care prin exercițiu și repetare acționează asupra comportamentului nostru modificându-l. Un rol important în învățarea unor comportamente îl au recompensa și sancționarea, care contribuie fie la facilitarea noilor

achiziții, fie la eliminarea celor necorespunzătoare (este vorba de condiționarea operantă skineriană - metodă descoperită de curentul behaviorist de învățare a comportamentului). Ea ocupă un rol important în învățarea și elaborarea comportamentelor, dar pe lângă aceasta mai există și alte metode cu același grad de importanță utilizate de factorul uman în procesul de învățare.

Psihologia judiciară este interesată, în primul rând de ceea ce reprezintă devianța în materie de comportament. Statistic, devianța reprezintă o abatere de la medie. Media o constituie comportamentul conformist, în raport cu normele și reglementările sociale, iar comportamentul deviant ca abatere, semnifică deviațiile cu sens negativ, antivaloric, de tipul a tot ceea ce este denumit în termeni generici comportament antisocial, criminalitate sau infracționalitate.

Noțiunea de comportament infracțional este utilizată sub mai multe forme: comportament deviant, delincvent sau aberant (Banciu, Rădulescu & Voicu, 1985). În realitate, comportamentul deviant include abaterile de la normele sociale în general, cel delincvent (infracțional) se referă la abaterile și încălcările normelor juridice penale, în timp ce comportamentul aberant include aspectele medico-legale, psihiatrice sau psihopatologice.

Comportamentele deviante, în marea lor majoritate se învață prin imitație. Primele "succese" ale unor astfel de comportamente constituie nu numai gratificații, dar și incitații pentru învățare din partea celui care imită.

Imitația este selectivă și ierarhică. Nu imităm orice și oricum. Imităm doar ceea ce ne atrage, impresionează și fascinează de multe ori chiar în pofida nonvalorii sociale evidente pe care respectivul model o reprezintă. Observația este valabilă îndeosebi pentru cei de vârste tinere la care imitarea ierarhică negativă este adesea hotărâtoare în procesul genezei comportamentului infracțional.

1.3. DEVIANȚA SOCIALĂ ȘI DELINCVENȚA

După anul 1990, problematica devianței sociale a început să fie abordată sistematic, existând preocupări pentru elaborarea și fundamentarea unui cadru teoretic și metodologic.

În plan teoretic-conceptual s-au reelaborat și redefinit noțiuni și concepte de bază ale criminologiei, fundamentându-se un cadru general etiologic al infracționalității, iar în plan metodologic s-au elaborat și validat metode de investigație a diferitelor tipuri de manifestări și comportamente antisociale, identificând și evaluând factorii și mecanismele care le generează sau favorizează, atât ca fenomen de grup, cât și ca manifestare specifică a comportamentului individual.

Împreună cu celelalte ramuri ale științelor sociale, psihologia judiciară își propune să contribuie la aprofundarea cunoașterii structurii și funcționalității microgrupurilor infracționale, a zonelor vulnerabile ale acestora, pentru prevenirea, contracararea și destrămarea lor.

Prin intermediul procesului de socializare, societatea transmite membrilor ei modelul său normativ și cultural alcătuit din ansamblul normelor și valorilor sociale. Acestea permit existența normală a vieții sociale, asigurând atât raționalitatea comportamentului, cât și stabilitatea sistemului social. Socializarea reprezintă un proces fundamental, care facilitează integrarea individului în societate, prin asimilarea culturii grupului din care face parte și a rolurilor sociale pe care este chemat să le îndeplinească în cadrul acestui grup.

Orice societate are o serie de norme scrise sau nescrise prin intermediul cărora poate aprecia dacă o anumită conduită sau un anumit act, este adecvat sau nu, se înscrie sau nu în modelul cultural prescris pentru toți membrii ei. Aceste norme stabilesc modalitățile de sancțiune pentru toate conduitele sau actele care nu corespund așteptărilor societății (unele sancțiuni se aplică în mod instituționalizat, altele se aplică prin mecanisme neoficiale, informale).

Dacă am defini toate aceste conduite ori acte ca abateri de la normele de orice fel, am putea afirma că orice societate se confruntă, în cursul dezvoltării ei, cu manifestări de devianță.

Devianța desemnează nonconformitatea, încălcarea normelor și regulilor sociale. Aceasta are o sferă mult mai largă decât criminalitatea, infracționalitatea sau delincvența (denumită și "devianță penală"), deoarece include nu numai încălcările legii

penale, ci toate deviațiile de la comportamentul socialmente acceptat și dezirabil (Rădulescu, 1994).

În orice societate și în orice moment al evoluției ei există devianță. Dincolo de grupurile infracționale care încalcă normativul penal, există marea masă a populației care se abate de la exigențele convenționale sau morale. Nici un individ nu se supune și nu se poate supune tuturor exigențelor normative ale unei societăți. Comportamentul lui în funcție de anumite criterii, poate lua forme de devianță socială sau de delincvență.

Comportamentul deviant este un comportament "atipic", care se îndepărtează sensibil de la poziția standard (medie) și transgresează normele și valorile acceptate și recunoscute în cadrul unui sistem social.

Fiind intim legată de condițiile fundamentale ale oricărei vieți sociale, devianța reprezintă un fenomen normal în cadrul evoluției societății, a moralei și a dreptului, iar individul deviant nu trebuie considerat neapărat ca o ființă nesocializată, ca un element parazitar, neasimilabil, introdus în corpul societății, el având uneori rolul unui agent reglator al vieții sociale (Durkheim, 1974). Devianța, desemnând distanțarea semnificativă de la normele de conduită și de la valorile sociale acceptate într-un spațiu cultural determinat, într-o anumită societate și la un moment dat, are atât o semnificație negativă, disfuncțională, cât și una pozitivă, funcțională. În unele situații devianța facilitează funcționarea societății. Cei din afara rândurilor îi determină pe cei din "coloană" să fie mai uniți. Altfel spus, devianța consolidează conformarea, sancționează, certifică normalitatea.

Extensia, intensitatea și gravitatea devianței sociale depind, în mare măsură, de valorile și normele care sunt încălcate, precum și de reacția publică față de aceste abateri și încălcări. De aceea, evaluarea devianței sociale se face pornind de la procesul de elaborare a normelor și regulilor de conduită și terminând cu intensitatea reacției sociale față de încălcarea acestora. În ansamblul formelor de devianță socială se include și delincvența (criminalitatea), care afectează cele mai importante valori și relații sociale protejate de normele juridice cu caracter penal. Aceasta reprezintă ansamblul actelor și faptelor care, încălcând regulile juridice penale, impun adoptarea unor sancțiuni negative, organizate, din partea agenților specializați ai controlului social (poliție, justiție etc.).

Chiar dacă delincvența apare ca un fenomen juridic, reglementat prin normele dreptului penal, ea este primordial, un fenomen social având consecințe negative și distructive pentru securitatea indivizilor și grupurilor.

Delincvența este un fenomen deosebit de complex, incluzând o serie de aspecte și dimensiuni de natură statistică, juridică, sociologică, psihologică, economică, prospectivă și culturală (Banciu, 1995):

a) dimensiunea statistică - evidențiază starea și dinamica delincvenței în timp și spațiu, prin evaluarea și măsurarea în procente, medii, serii de distribuție și indici ai diferitelor delikte și crime, și corelarea acestora cu o serie de variabile și indicatori cu caracter social, ecologic, cultural, geografic etc.;

b) dimensiunea juridică - evidențiază tipul normelor juridice violate prin acte și fapte antisociale, pericolozitatea socială a acestora, gravitatea prejudiciilor produse, intensitatea și felul sancțiunilor adoptate, modalitățile de resocializare a persoanelor delincvente;

c) dimensiunea sociologică - centrată pe identificarea și prevenirea socială a delictelor și crimelor, în raport cu multiple aspecte de inadaptare, dezorganizare și devianță existente în societate și cu formele de reacție socială față de diferitele delikte;

d) dimensiunea psihologică - evidențiază structura personalității individului delincvent și individului normal, motivația și mobilurile comiterii delictului, atitudinea delincventului față de fapta comisă (răspunderea, discernământul etc.);

e) dimensiunea economică sau "**costul crimei**" - evidențiază consecințele directe și indirecte ale diferitelor delikte din punct de vedere material și moral (costurile financiare acordate victimelor, martorilor, reparației bunurilor etc.);

f) dimensiunea prospectivă - evidențiază atât tendința generală de evoluție a delincvenței, cât și tendința anumitor indivizi și grupuri sociale spre delincvență;

g) dimensiunea culturală - se referă la relativitatea criteriilor normative și culturale cu care este investită delincvența în diverse societăți și culturi. Există diferențe sensibile din punct de vedere cultural, în definirea anumitor acte ca periculoase și în evaluarea intensității și gravității acestora. Gradul de pericolozitate al unui comportament antisocial depinde, în mare măsură, de caracterul coercitiv sau, dimpotrivă, permisiv al normelor sociale. Marea diversitate și variabilitate a culturilor

implică deci, comportamente eterogene din punct de vedere al semnificației lor sociale, moralitatea, imoralitatea, binele sau răul fiind într-o strânsă legătură cu normele și valorile grupului respectiv. "Normalul" este reprezentat de comportamentele socialmente acceptabile, compatibile cu modelele culturii din care face parte individul.

Reprezentând o instituție de bază a dreptului penal, delictul este o faptă antisocială, ilicită, care lezează o serie de valori și relații sociale, faptă imputabilă care generează o serie de consecințe și efecte juridice, adică o răspundere penală. Pentru acest motiv, numai în prezența unei anumite fapte, considerată ilicită sau ilegală, norma prevede sancționarea persoanei vinovate. Pentru a exista deci, răspundere penală, trebuie să existe, în primul rând, o faptă antisocială reală, săvârșită de o anumită persoană care este responsabilă, iar în al doilea rând, fapta respectivă trebuie incriminată de legea penală. Inexistența uneia sau a mai multora dintre aceste trăsături (ilicitețea, vinovăția, incriminarea) conduce, practic la inexistența infracțiunii ca atare.

Sistemul nostru penal utilizează expres noțiunea de infracțiune, nu de delict sau crimă. Prin articolul 17 din Codul Penal al României, infracțiunea este definită ca o "faptă care prezintă pericol social, săvârșită cu vinovăție și prevăzută de legea penală".

Majoritatea sistemelor de sancționare și prevenire a criminalității urmăresc, prioritar, controlul efectiv asupra crimei, ca și protecția și apărarea socială a indivizilor, grupurilor și instituțiilor sociale, prin organizarea unor activități specifice și utilizarea unor mijloace menite să asigure atât represiunea și constrângerea penală, cât și prevenirea și diminuarea surselor potențiale de criminalitate prin adoptarea de măsuri de profilaxie socială, culturală și educativă.

Cercetarea psihologică trebuie să cuprindă în aria sa descifrarea diferitelor dimensiuni psihologice cu accent pe motivație, afectivitate, pe descifrarea personalității în ansamblul său.

A înțelege omul înseamnă a recunoaște inegalitatea înzestrării native a indivizilor, fapt ce trebuie să ne conducă la diversificarea, nuanțarea și individualizarea cantitativă și calitativă a acțiunilor educative.

De asemenea, inegalitatea și neomogenitatea mediilor sociale, de proveniență, exercită presiuni diferite cantitativ și calitativ asupra indivizilor, ceea ce le conferă anumite limite individuale în privința rezistenței față de restricții, fie ele morale sau legale.

CAPITOLUL II

ETIOGENEZA FENOMENULUI INFRAȚIONAL

2.1. CONSIDERAȚII GENERALE

Etiogeneza - studiul cauzelor apariției și al modului de desfășurare a proceselor, fenomenelor - prevenirea și combaterea fenomenului infrațional a preocupat și preocupă omenirea de foarte multă vreme.

Această preocupare este pe deplin justificată dacă se are în vedere faptul că prin fenomenul infrațional se aduce o atingere gravă intereselor umane de maximă generalitate și importanță, se pun în pericol valorile fundamentale afectându-i astfel buna sa funcționalitate.

Orice societate apreciază comportamentul membrilor săi din punctul de vedere al conformării acestora la normele morale și la cele juridice. Nerespectarea acestor norme atrage după sine măsuri coercitive sau punitive. Datorită acestui fapt, fenomenul infrațional capătă caracteristicile unei probleme sociale de importanță majoră pentru întreaga societate, ale cărei consecințe și moduri de soluționare se resimt la toate nivelurile ei.

Cei implicați în studierea fenomenului infrațional sunt interesați în primul rând de explicarea cauzală a acestuia, de evidențierea factorilor determinanți, deoarece concepțiile și teoriile elaborate au un puternic rol reglator asupra diferitelor componente ale sistemului legal și asupra tipurilor de activități corecționale și profilactice.

În încercările de conturare a unor teorii, tipologii se lovesc de marea variabilitate a manifestărilor comportamentale implicate în conturarea unor infracțiuni. Ca urmare a unor asemenea demersuri, au apărut de-a lungul timpului o serie de teorii care tratează în maniere particulare comportamentul infrațional.

Problemele pe care încearcă să le soluționeze aceste teorii sunt cât se poate de firești, astfel: - “De ce unele persoane comit acte infracționale, iar altele nu? Există anumite cauze ori anumiți factori care determină un comportament infracțional? Unde trebuie căutați acei factori?”

Pentru a răspunde la aceste întrebări, comportamentul a fost în general privit ca un răspuns al personalității față de o situație determinată. În aceste condiții, etiologia comportamentului infracțional se poate situa în personalitatea infractorului, în situația preinfracțională sau în îmbinarea celor două (Gassin, 1990).

O altă categorie de întrebări ar fi: -“De ce nu toți infractorii comit aceleași infracțiuni? Există factori care favorizează un anumit gen de infracțiuni? Există diferențieri între infractori? Pentru a răspunde la aceste întrebări au fost elaborate diferite clasificări ale factorilor și au fost realizate diverse tipologii ale infractorului.

În contextul unei amplificări a cercetării științifice în toate domeniile, caracterul uman și social al infracțiunii nu mai putea fi ignorat, cercetarea fenomenului și a comportamentului infracțional devenind inevitabilă.

2.2. TEORII ALE FENOMENULUI ȘI COMPORTAMENTULUI INFRAȚIONAL

În funcție de factorii considerați a fi determinanți în explicarea fenomenului și a comportamentului infracțional, am selectat acele teorii care sunt reprezentative pentru domeniul psihologiei judiciare.

În această selecție am plecat de la premisa că fenomenul și comportamentul infracțional au un element comun, acesta fiind factorul psihologic. De acest factor nu se poate face abstracție atâta vreme cât orice act infracțional este rezultatul acțiunii umane răsfrânte prin prisma propriei personalități. Având în vedere numărul mare de teorii din acest domeniu, precizăm că orice încercare de sistematizare va fi inevitabil incompletă.

Aceste teorii pot fi grupate în trei categorii: psiho-biologice, psiho-sociale și psiho-morale (Cioclei, 1996).

2.2.1. TEORIILE PSIHO-BIOLOGICE

Teoriile psiho-biologice susțin, în esență, că anumite anomalii sau disfuncții psihofiziologice constituie factorii determinanți ai comportamentului infracțional. Acestea consideră că infracțiunea ca fenomen individual are o bază psiho-biologică organică sau funcțională.

2.2.1.1. TEORIA ANORMALITĂȚILOR BIOLOGICE

Reprezentantul acestei teorii este medicul militar italian Cesare Lombroso (1835-1909) care a întreprins studii de antropologie criminală bazate pe tehnica măsurării diferitelor părți ale corpului omenesc, având ca subiecți personal militar și deținuți ai închisorilor din Sicilia, elaborând în acest sens lucrarea sa fundamentală “Omul criminal” (1876), care în scurt timp îl face celebru. Studiind 383 crani de criminali decedați și 5.907 crani ale unor delincvenți în viață, autorul a concluzionat existența unui tip criminal individualizat prin anumite stigmatice sau semne particulare, degenerative, care poate fi întâlnit la anumite categorii de infractori (Lombroso, 1895).

Pentru Lombroso (1891), comportamentul criminal constituie un “fenomen natural” care este determinat ereditar. Criminalii înnașcuți sunt caracterizați printr-o serie de stigmatice fizice, precum: sinusurile frontale foarte pronunțate, pomeții și maxilarele voluminoase, orbitele mari și depărtate, asimetria feței și a deschiderilor nazale, urechi foarte mari sau foarte mici, frunte retrasă și îngustă, bărbie lungă sau îngustă etc.

Astfel, el a ajuns la aprecierea că omul cu înclinații spre viol se caracterizează prin lungimea urechilor, craniul turtit, ochii oblici și foarte apropiați, nasul turtit, lungimea excesivă a bărbiei; hoțul se distinge printr-o remarcabilă mobilitate a feței și a mâinilor, prin ochii săi mici, îngrijorați și în permanentă mișcare, prin sprâncenele sale dese și lăsate pe ochi, prin nasul turtit, barba rară, fruntea teșită și mișcătoare; ucigașul se evidențiază prin volumul mai mic al craniului, lungimea maxilarelor, pomeții obrazului

proeminenți. La originea cercetărilor lombrosiene a stat descoperirea la craniul unui criminal, în zona occipitală medie, a unei adâncituri (fosetă) accentuate, trăsătură ce se regăsea la unele crani primitive.

Această descoperire i-a sugerat lui Lombroso ipoteza atavismului (adică oprirea în dezvoltare pe lanțul filogenetic). Urmărind ideea atavismului, Lombroso a studiat organismele inferioare, omul sălbatic și copilul - în care vedea un "mic primitiv". El a cercetat și unele anomalii ale creierului, ale scheletului și ale unor organe interne (inimă, ficat).

Extinzând cercetările la criminalii în viață, Lombroso îi studiază atât din punct de vedere anatomic cât și fiziologic. O constatare interesantă pe care o face este în legătură cu lipsa durerii (analgezia) care îl apropie pe criminal de omul sălbatic. Lombroso a efectuat nu numai studii anatomo-fiziologice, dar s-a ocupat și de unele aspecte socio-culturale: tatuaj, jargon, alcoolism, credință și practică religioasă, literatura criminalilor etc.

A doua fază a studiilor lombrosiene se referă la unele malformații morfo-funcționale de natură degenerativă, cercetările axându-se în special asupra componentelor psihice.

Bazându-se pe propriile studii, dar și pe cercetările unor psihiatri din epocă, Lombroso (1895) stabilește existența unor anomalii între "nebunul moral" și "criminalul înăscut", mai cu seamă sub aspectul simțului moral.

Examinarea "criminalului nebun" scoate și ea la iveală existența acelorași stigmatice ca în cazul "omului criminal", stigmatice ce sunt explicate de această dată pe baza degenerescenței.

Într-o ultimă etapă, Lombroso (1895) se concentrează asupra studierii epilepsiei pe care o consideră alături de atavism, un factor cheie în etiologia criminală. Mai mult, el vede în epilepsie o punte de legătură între omul criminal, criminalul nebun și nebunul moral considerând epilepsia atât "una din psihozele cele mai atavistice", cât și "nucleul tuturor degenerescențelor".

În teoria lombrosiană criminalitatea reprezintă o anormalitate biologică bazată pe atavism organic și psihic și pe o patologie epileptică (Cioclei, 1996).

Eroarea centrală a studiilor inițiate de Lombroso a constat în faptul că cei mai mulți dintre subiecții săi erau sicilieni, ce reprezentau un tip fizic distinct. Aceștia au comis mai multe crime decât populația generală, nu datorită tipologiei fizice, ci datorită faptului că ei proveneau dintr-un mediu cultural orientat mai mult în direcția comiterii unor acte criminale.

Teoria lombrosiană cu privire la etiologia crimei nu poate constitui o explicație cu caracter general valabil. "Omul criminal", în sensul de universal valabil, nu există. Înșuși Lombroso excludea această idee.

Cercetările lombrosiene au constituit punctul de plecare al unor numeroase investigații cu caracter științific legate de fenomenul criminal. Analiza minuțioasă a trăsăturilor criminalului face din Lombroso un precursor al biotipologiei. Opera sa conține constatări deosebit de utile și actuale încă, cum ar fi cele referitoare la infractorii bolnavi mintal.

Precizăm că, opera lui Lombroso fiind deosebit de vastă și complexă, o analiză și o interpretare exhaustivă a acesteia este foarte dificilă.

2.2.1.2. TEORIA CONSTITUȚIEI CRIMINALE

Reprezentantul acestei teorii este criminologul italian Benigno di Tullio (1951) profesor la Universitatea din Roma, a cărui lucrare "Tratat de antropologie criminală" a fost publicată prima oară în anul 1945.

Prin constituție criminală autorul înțelege o stare de predispoziție specifică spre crimă, altfel spus capacitatea care există în anumiți indivizi de a comite acte criminale, în general grave, în urma unor instigări exterioare ce rămân sub pragul ce operează asupra generalității oamenilor.

Pentru di Tullio, studiul crimei nu poate fi exclusiv biologic ori exclusiv sociologic, ci întotdeauna biosociologic. Rezultă că personalitatea nu poate fi corect apreciată decât după criteriul biopsihosociologic.

Pornind de la aceste premise, autorul încearcă să determine factorii ce conduc la formarea unei personalități criminale.

Un prim factor important este ereditatea; cu toată influența sa puternică, aceasta nu trebuie considerată ca o determinare absolută.

Predispoziția spre crimă poate avea ca sursă și unele disfuncționalități cerebrale, hormonale etc.

Vârsta și crizele biologice pe care le antrenează sunt de asemenea importante: pubertatea, cu modificările ei specifice de ordin psihofiziologic, precum și procesele involutive ale îmbătrânirii pot conduce la tulburări de comportament și chiar la crimă.

Se poate afirma, spune autorul, că predispozițiile spre crimă sunt expresia unui ansamblu de condiții organice și psihice ereditare, congenitale sau dobândite care, diminuând rezistența individuală la instigări criminogene, permite individului, cu mai multă probabilitate, să devină un criminal.

Di Tullio nu ignoră factorii sociali sau fizici, exteriori individului, care nu pot avea o influență reală decât în măsura în care întâlnesc o constituție criminală preexistentă ori contribuie la formarea unei astfel de personalități.

2.2.2. TEORIILE PSIHO-MORALE

În general, teoriile psiho-morale atribuie criminalitatea conflictelor interne, problemelor emoționale sau sentimentelor de insecuritate, inadecvență și inferioritate. Comportamentul criminal și infraționalitatea sunt simptome ale problemelor emoționale fundamentale.

Teoriile psiho-morale pun accentul pe caracteristicile persoanei, pe factorii psihogeni și psiho-morali. Diversitatea explicațiilor de natură psihomorală face dificilă o clasificare a acestora. Aceste teorii poartă, mai mult sau mai puțin, amprenta directă a psihanalizei freudiene sau a gândirii altor psihanalști.

2.2.2.1. TEORIA ANALITICĂ

Reprezentantul teoriei analitice este Sigmund Freud (1856-1939). Concepția psihologică a lui Freud - Freudismul sau Psihanaliza - constituie unul dintre principalele curente ale psihologiei contemporane, care nu numai că a deschis cu hotărâre drumul interpretării unitare, integrative și determinist-dinamice a fenomenelor psihice și a conduitei umane, ci a exercitat, în același timp și o largă influență asupra altor științe.

Freud a desfășurat o vastă activitate practică, în calitate de medic, precum și o prodigioasă activitate de cercetare științifică, publicând un număr mare de lucrări, dintre care amintim: "Interpretarea viselor" (1900), "Psihopatologia vieții cotidiene" (1904), "Totem și Tabu" (1913), "Metapsihologia" (1915), "Introducere în psihanaliză" (1916), "Dincolo de principiul plăcerii" (1919), "Eul și Sinele" (1922), "Noi prelegeri de psihanaliză" (1932) etc.

Atât în timpul vieții, cât și în prezent, personalitatea și opera lui Freud a fost fie elogiată, fie supusă unor critici necruțătoare.

Este greu să se separe partea de adevăr de partea de eroare într-o doctrină atât de vastă, de complexă și atât de discutată cum este psihanaliza. Aceasta a avut meritul de a fi propus spre cercetare noi domenii, ignorate până atunci, cum ar fi motivația inconștientă, ce se manifestă atât în comportamentul normal (uitare, lapsusuri, vise), cât și în cel morbid, mai ales în nevroze.

Concepția psihologică a lui Freud, nu poate fi înțeleasă fără cunoașterea ideilor sale cu privire la structura și mecanismele vieții psihice. După opinia sa, viața psihică umană cuprinde trei niveluri sau trei instanțe aflate într-o strânsă legătură, și anume: sinele (id), eul (ego) și supraeul (superego).

SINELE denumit id, eu apersonal sau inconștient, reprezintă un complex de instincte și de tendințe refulate, care au un caracter apersonal și nu sunt trăite în mod conștient. Sinele constituie polul pulsivității personalității, depozitar al tendințelor instinctive, predominant sexuale și agresive, care pune organismul în tensiune, neputând suporta creșterea energiei pe care singur o dezvoltă. Rolul adaptativ al sinelui se exprimă prin tendința sa continuă de a reduce tensiunea, asigurând astfel echilibrul, liniștea și persistența organismului. În vederea reducerii tensiunii, a evitării disconfortului și a obținerii plăcerii și gratificației, sinele recurge la două mecanisme: acțiunea reflexă, care constă în reacții automate, înnăscute și imediat operante în reducerea tensiunii și procesul primar, o reacție psihologică amplă care caută să realizeze diminuarea tensiunii sau obținerea gratificației pe plan imaginativ sau simbolic.

Instinctele, impulsurile și tendințele refulate în "id" reușesc să iasă la suprafață, să se manifeste în afară (să defuleze), străbătând "cenzura" pe care o instituie eul și supraeul, aflându-se din această cauză într-un conflict inevitabil, puternic și permanent, cu instanțele superioare ale psihicului. "Răbufnirile" inconștientului au loc, de cele mai multe ori, sub formă deghizată, sublimată.

Tendințele refulate exercită o presiune permanentă dirijată "în sus" spre lumea conștiinței, dar nu reușesc acest lucru decât într-o formă simbolică, modificată, spre a nu fi recunoscute de către subiect. După Freud, această pătrundere a refulărilor în conștiință are loc sub formă de sublimări, acte ratate, vise și lapsusuri. Refularea este un mecanism de protecție, atât față de insuccesul anticipat, cât și față de cel deja consumat.

EUL denumit ego sau conștientul, reprezintă nucleul sistemului personalității în alcătuirea căruia intră ansamblul cunoștințelor și imaginea despre sine, precum și atitudinile față de cele mai importante interese și valori individuale sau sociale. Eul garantează conduita normală a persoanei, prin asigurarea unui echilibru între instinctele, tendințele și impulsurile refulate în id, pe de o parte, și exigențele supraeului, pe de altă parte, asigurând, de fapt, acea "constanță individuală".

SUPRAEUL denumit și superego sau eul ideal, a treia instanță a personalității, care constituie expresia persoanei în mediul social; el este purtătorul normelor etico-morale, a regulilor de conviețuire socială. Supraeul are funcția de autoobservare și de formare a idealurilor. El este achiziția cea mai recentă, dar totodată și cea mai fragilă a personalității, reflectând particularitățile pozitive și negative ale mediului în care persoana trăiește și se formează ca om. Supraeul își are originea în "id" (sinele) și se dezvoltă în interrelația ocazională de experiențele eului (egoului), în cadrul personalității. Prin rolul și statusul său, supraeul împreună cu eul, contribuie la refularea în "id" a instinctelor primare și a trăirilor necorespunzătoare exigențelor acestora sau nedorite. Obligă eul la substituția scopurilor realiste, moraliste și îl împinge la lupta spre perfecțiune și sublim; reprezintă instanța verificatoare, cenzurantă a personalității. Născut din inconștient, supraeul ca și eul, constituie un triumf al elementului conștient, element care devine cu atât mai manifest, cu cât persoana în cauză este mai matură, mai sănătoasă și mai elevată sub aspect social. În concepția lui Freud, conduita generală este asigurată prin disputa celor trei categorii de forțe: iraționale (id), raționale (ego) și morale (superego). Manifestările comportamentale criminale sunt forme de răbufnire (de defulare) la suprafață, în viața conștientă, a unor trăiri, instincte, impulsuri, tendințe etc., refulate în id.

Autorul consideră că orice criminal suferă de o nevoie compulsivă de a fi pedepsit, în vederea ușurării stării de vinovăție datorate sentimentelor incestuoase inconștiente de tip oedipian din perioada copilăriei. Crimele sunt comise în vederea autopedepsirii și deci, în vederea purificării de vinovăție.

Conform teoriei lui Freud "evenimentele din prima copilărie" au o influență hotărâtoare. În perioada primei copilării, instinctul sexual parcurge mai multe faze, în funcție de anumite zone erogene în jurul cărora se situează libidoul: faza orală; faza anală și faza genitală. Parcurgerea acestor faze poate da naștere unor "fixații ale libidoului" care reprezintă "predispoziții pentru ulterioare breșe ale năzuințelor refulate" și pot genera unele nevroze ori perversiuni (Freud, 1994).

Tot în această perioadă a copilăriei, ca urmare a unei prime fixații a libidoului spre un "obiect sexual" exterior, apare și se dezvoltă "Complexul lui Oedip". Teoria psihanalitică desemnează prin "Complexul oedipian", în esență, atracția sexuală manifestată de individ, în primele faze ale copilăriei, față de părintele de sex opus și dorința corelativă de suprimare a părintelui de același sex. Etapa "Complexului oedipian" este o etapă ce se parcurge în mod inevitabil de orice individ. Modul în care se va rezolva "conflictul", fie prin suprimarea tendințelor, fie prin refularea lor, va prezenta cheia diferențierii ulterioare între personalitățile normale și personalitățile nevrotice. De aceea, Freud vede în "Complexul lui Oedip" nucleul nevrozelor.

Referirile directe la fenomenul criminal nu abundă în opera freudiană deoarece el nu s-a preocupat în mod nemijlocit de acest subiect. Câteva referiri ce merită a fi semnalate le găsim în lucrarea "Totem și Tabu". Analizând câteva tabuuri dintre care unele cu relevanță criminologică (uciderea, incestul), Freud consideră că transgresarea acestora reprezintă satisfacerea unor dorințe refulate.

Dorința este însă o expresie a instinctului, ceea ce duce la ideea că actul criminal, ca orice transgresare a tabuului, are o origine instinctuală.

Noua teorie asupra instinctelor aduce indirect o nouă posibilitate în explicarea crimei. Pe lângă varianta sexuală apare și varianta morbidă unde "responsabilitatea" crimei aparține tendinței umane spre agresiune și distructivitate, expresii extravertite ale instinctului morții.

Freud vede în crimă o expresie a sentimentului de culpabilitate tipic nevrozelor, adică rămas în stare inconștientă și anterior faptei. La mulți criminali, îndeosebi tineri, poate fi descoperit un puternic sentiment de culpabilitate anterior și nu consecutiv crimei, sentiment care a constituit mobilul crimei.

Crima văzută ca o eliberare de sub presiunea unui sentiment culpabil nu înlătură originea instinctuală a acesteia, ci o intermediază, dacă ținem seama de faptul că sentimentul vinovăției este consecutiv unor instincte condamnabile.

2.2.2.2. TEORIA PERSONALITĂȚII CRIMINALE

Această teorie aparține celebrului criminolog francez Jean Pinatel, fiind concepută ca un model explicativ, capabil să aducă lămuriri, atât în ceea ce privește geneza cât și dinamica actului criminal. Personalitatea criminală este "un instrument clinic, o unealtă de lucru, un concept operațional" (Pinatel, 1971).

Pinatel consideră inutilă încercarea de a separa oamenii în buni și răi, nu există o diferență de natură între oameni cu privire la actul criminal. Orice om, în circumstanțe excepționale, poate deveni delincvent. Inexistența acestor deosebiri nu exclude însă existența unor diferențe graduale în privința "pragului lor delincvențial".

Unii indivizi au nevoie de "instigări" exterioare intense, iar alții de "instigări" lejere, pentru a prezenta reacții delictuale, pentru a realiza trecerea la act. Această diferență graduală este dată de anumite trăsături psihologice, care, în concepția lui Pinatel, alcătuiesc "nucleul central al personalității criminale".

Componentele nucleului personalității criminale care determină trecerea la act sunt: egocentrismul, labilitatea, agresivitatea și indiferența afectivă (vezi capitolul 4). Egocentrismul reprezintă tendința subiectului de a raporta totul la sine însuși. Labilitatea reprezintă o lipsă de prevedere, o "deficiență de organizare în timp", o instabilitate. Agresivitatea desemnează o paletă foarte largă de tendințe, mergând de la simpla afirmare a eului până la ostilitate, ea se manifestă printr-un "dinamism combativ", care are ca funcție învingerea și eliminarea obstacolelor și dificultăților care barează drumul acțiunilor umane.

Pentru ca un subiect să treacă la act este necesar ca el să nu fie reținut de oprobiul social care este asociat răufăcătorului. Acest proces de "autolegitimare subiectivă" este asigurat de egocentrism. Faptul că subiectul nu va fi reținut de amenințarea pedepsei este explicat prin labilitate. Obstacolele materiale susceptibile să împiedice executarea crimei sunt învinse prin agresivitate. În ultimă instanță, când subiectul ajunge în situația de a comite o crimă, este necesar ca el să nu fie reținut de sentimentul că produce rău aproapelui său, atentând la persoana sau bunurile acestuia. Indiferența afectivă asigură această ultimă etapă a trecerii la act. Cele patru componente nu trebuie analizate în mod individual. Reunirea tuturor componentelor, precum și legăturile dintre acestea, dau un caracter particular personalității în ansamblul ei.

Etiogeneza fenomenului infracțional este multinivelară. Fiecare teorie surprinde un anumit aspect al fenomenului infracțional. Teoriile sunt complementare, nu contradictorii. Acestea se pot organiza, ierarhiza pe mai multe niveluri. Din integrarea lor poate rezulta o teorie unificată, globală, care să evidențieze personalitatea implicată în actul infracțional în toată unitatea și complexitatea sa.

Capitolul III

ANALIZA PSIHOLICĂ A ACTULUI INFRAȚIONAL

3.1. FAZELE ACTULUI INFRAȚIONAL

Actul infracțional, ca orice alt tip de act comportamental, reprezintă rezultatul interacțiunii dintre factorii ce structurează personalitatea individului și factorii externi, de ambianță. În ceea ce privește factorii interni, endogeni, orice persoană poate prezenta în structura sa un nucleu central mai mult sau mai puțin favorabil comportamentului infracțional, conturând sau nu o personalitate criminală. Ambianța,

condițiile și împrejurările exterioare pot fi favorabile sau nefavorabile dezvoltării acestui nucleu în plan infracțional. Actul infracțional antrenează în grade diferite, practic toate structurile și funcțiile psihice începând cu cele cognitiv-motivaționale și terminând cu cele afectiv-volitiv, implicate fiind și activitățile ca și însușirile psihice. Actul infracțional este generat de tulburări de ordin emoțional și volitiv, susținute de lipsa sentimentului responsabilității și al culpabilității, a incapacității de a renunța la satisfacerea imediată a unor trebuințe în pofida perspectivei unei pedepse. Trecerea la actul infracțional constituie un moment critic, nodal. Această trecere reprezintă o procesualitate care cunoaște multe inconstanțe în desfășurarea ei.

În săvârșirea unei infracțiuni, autorul acesteia participă cu întreaga sa ființă, mobilizându-și pentru reușită întregul său potențial motivațional și cognitiv-afectiv. Punerea în act a hotărârii de a comite infracțiunea este precedată de o serie de procese de analiză și sinteză, de lupta motivelor, deliberarea și actele executorii antrenând profund întreaga personalitate a acestuia. Acest lucru face ca actul infracțional să nu rămână o achiziție întâmplătoare, periferică a conștiinței infractorului, ci să se integreze în ea sub forma unei structuri informaționale stabile, cu conținut afectiv-emoțional specific, cu un rol motivațional bine diferențiat (Aionitoaie & Butoi, 1992). Până la luarea hotărârii de a comite infracțiunea, psihicul infractorului este dominat de perceperea și prelucrarea informațiilor declanșatoare de motivații ale căror polaritate se structurează după modelul unor sinteze aferent-evolutive, servind deliberărilor asupra mobilului comportamentului infracțional. În calitate de pas inițial al formării mobilului comportamental infracțional se situează trebuințele a căror orientare antisocială este de o importanță fundamentală, întrucât prin prisma acestora se percepe situația externă. Din punct de vedere psihologic trebuințele se manifestă în conștiința individului ca mobil al comportamentului posibil și, în cazul unui concurs de împrejurări, pot determina luarea unor decizii pentru săvârșirea infracțiunii.

În faza preinfracțională se constituie premisele subiective ale săvârșirii faptei, determinate atât de predispozițiile psihice ale făptuitorului, cât și de împrejurările favorizante cu valențe declanșatoare. Această fază se caracterizează printr-un intens consum lăuntric, ajungând chiar la un grad înalt de surescitare, problematica psihologică fiind axată atât asupra coeficientului de risc, cât și asupra mizei puse în joc. Capacitatea de proiecție și anticipare a consecințelor influențează, de asemenea, în mare măsură actul decizional.

Procesele de analiză și sinteză a datelor despre locul faptei și de structurare a acestora într-o gamă de variante concrete de acțiune (comportament tranzitiv de alegere a variantei optime) se declanșează în faza a doua a actului, faza infracțională propriu-zisă. Planul de acțiune, în desfășurarea sa (timpul de săvârșire, succesiunea etapelor, mijloacele de realizare etc.), este reprezentat mental.

Odată definitivată hotărârea de a comite infracțiunea, latura imaginativă a comiterii acesteia este sprijinită de acțiuni concrete cu caracter pregătitor. Astfel, dacă în faza deliberării comportamentul infractorului este de expectativă, după luarea hotărârii acesta se caracterizează prin activism, realizarea actelor preparatorii presupunând apelul la mijloace ajutătoare, instrumente, contactarea de complici, culegerea de informații, supravegherea obiectivului. Rezultanta acestui comportament poate fi, după caz, fie concretizarea în plan material a hotărârii de a comite fapta prin realizarea condițiilor optime reușitei ei, fie desistarea, amânarea, așteptarea unor condiții și împrejurări favorizante.

Trecerea la îndeplinirea actului se asociază cu trăirea unor stări emoționale intense. Teama de neprevăzut, criza de timp, obiectele, ființele sau fenomenele percepute în timpul comiterii faptei (instrumente de spargere, arme, victimă, martori, context spațio-temporal al desfășurării faptei etc.), în funcție de proprietățile lor fizico-chimice (intensitate, formă, mărime, culoare, dispoziție spațială etc.) amplifică aceste stări emoționale. Lipsa de control asupra comportamentului în timpul operării, o caracteristică a unei activități normale, poate genera o serie de erori, lacune (pierderea unor obiecte personale în câmpul faptei, uitarea unor obiecte corp delict sau omiterea ștergerii unor categorii de urme, renunțarea la portul mănușilor, diverse accidentări etc.), care ulterior, fiind exploatate, vor contribui la identificarea autorului.

Elementul caracteristic psihologiei infractorului după săvârșirea faptei este tendința de a se apăra, de a se sustrage identificării, învinuirii și sancțiunii. Faza postinfracțională are o configurație foarte variată, conținutul său este determinat în bună măsură de modul în care s-a desfășurat faza anterioară.

Comportamentul infractorului în această etapă este reflexiv-acțional, întreaga lui activitate psihică fiind marcată de viziunea panoramică a celor petrecute la locul faptei. Practica a demonstrat în această direcție existența unui registru de strategii de contracarare a activităților de identificare și tragere la răspundere penală a autorilor. În acest sens, o serie de infractori își creează alibiuri care să convingă autoritățile că era imposibil ca ei să fi săvârșit fapta. Strategia utilizată este, de regulă, aceea de a se îndepărta în timp util de locul infracțiunii și de a apărea cât mai curând în alt loc, unde, prin diferite acțiuni caută să se facă remarcați pentru a-și crea probe, bazându-se pe faptul că, după o anumită perioadă va fi dificil să se stabilească cu exactitate succesiunea în timp a celor două evenimente. Alteori, infractorul apare în preajma locului unde se desfășoară cercetările, căutând să obțină informații referitoare la desfășurarea acestora, și acționând ulterior prin denunțuri, sesizări anonime, modificări în câmpul faptei, înlăturări de probe, dispariții de la domiciliu, internări în spital sau comiterea unor acțiuni mărunte pentru a fi arestat. Toate aceste acțiuni întreprinse au scopul de a deruta ancheta în curs și implicit, identificarea lui. Fuga de la locul unde s-a produs o infracțiune și grija de a-și procura un "alibi" nu este întotdeauna un indiciu cert al culpabilității. Se cunosc cazuri când persoane care întâmplător au asistat sau au descoperit o infracțiune, nu rămân la locul faptei, pentru a nu fi suspectate sau citate ca martor. Asemenea comportare este tipică recidiviștilor, care în urma antecedentelor penale ar fi ușor învinuiți.

În urmărirea scopului, infractorii nu ezită în a întrebuița orice mijloc care i-ar putea ajuta: minciuna, perfidia, atitudini variate pornind de la ideea de a inspira compătimire pentru nedreptatea ce li se face sau pentru situația în care au ajuns "siliți de împrejurări" și până la aroganța față de anchetator sau chiar intimidarea acestuia.

Procesarea informațiilor referitoare la evenimentele petrecute, determină, la nivel cerebral apariția unui focar de excitație maximă, cu acțiuni inhibitorie asupra celorlalte zone, și în special asupra celor implicate în procesarea acelor evenimente care nu au legătură cu infracțiunea, iar la nivel comportamental acționează conform legii dominantei defensive (este în defensivă, se ascunde tot timpul).

Capitolul IV

PROFILUL PERSONALITĂȚII INFRACTORULUI

4.1. CARACTERISTICILE PERSONALITĂȚII INFRACTORULUI

Diagnosticarea cât mai corectă a profilului psihocomportamental al infractorilor, evidențierea cât mai exactă a cauzelor care au determinat comportamentul lor antisocial constituie cerințe esențiale pentru conturarea programelor terapeutic-recuperative din cadrul instituțiilor corecționale.

Cercetarea complexă a fenomenului infracțional, sub toate aspectele sale, deschide largi perspective explicației științifice a mecanismelor și factorilor cu rol favorizant, permițând o fundamentare realistă a măsurilor generale și speciale orientate către prevenirea și combaterea manifestărilor antisociale. Cercetările moderne consacrate psihologiei actului infracțional sunt în mod constant pluridisciplinare. O analiză strict psihologică a actului infracțional, constă în analiza modului în care personalitatea infractorului (inteligența, afectivitatea, motivația și voința) se manifestă în pregătirea, săvârșirea și în atitudinea postinfracțională.

Personalitatea infractorului este fondul pe care trebuie să se încrucișeze, în cadrul duelului judiciar, funcțiile acuzării și apărării pentru că, în ultimă instanță, pedeapsa este impusă infractorului, iar efectele sale sunt condiționate de această personalitate. Elementele pozitive ale personalității vor putea conduce spre o pedeapsă mai ușoară, pe când cele negative vor trebui înfrânte printr-o pedeapsă mai aspră. Există și situații în care pedepsele sunt insuficiente, acestea generând, de obicei, fenomenul recidivei sau al obișnuinței infracționale, cărora societatea nu le-a găsit remedii propice. Conceptul de personalitate este esențial pentru o justiție ce se fundamentează pe adevăr, știință și dreptate, în care primează ideea de recuperare socială a infractorului. De aceea justiția își racordează activitatea la serviciile psihologiei judiciare.

Factorii psihologici nu acționează direct, nemijlocit și univoc asupra individului, ci prin filtrul particularităților sale individuale, particularități ale căror rădăcini se află în mică măsură în elementele înnăscute ale personalității și în cea mai mare măsură în antecedentele sale, în istoria personală. Toate acestea îi determină un anumit tip de comportament disfuncțional, un anumit mod de a acționa și reacționa în spațiul psihologic, în modul de a rezolva situațiile conflictuale care apar mereu în acest spațiu.

Infractorul se prezintă ca o personalitate deformată ceea ce îi permite comiterea unor acțiuni atipice cu caracter antisocial sau disocial.

Infractorul apare ca un individ cu o insuficientă maturizare socială, cu deficiențe de integrare socială, care intră în conflict cu cerințele sistemului valorico-normativ și cultural al societății în care trăiește. Pe această bază se încearcă să fie puse în evidență atât personalitatea infractorului, cât și mecanismele interne (mobiluri, motivații, scopuri) care declanșează trecerea la actul infracțional ca atare (Banciu, 1992).

Studiindu-se diferite categorii de infractori sub aspectul particularităților psihologice, s-a reușit să se stabilească anumite caracteristici comune care se regăsesc la majoritatea celor care încalcă în mod frecvent legea:

INSTABILITATEA EMOTIV-AȚIONALĂ. Datorită experienței negative, a educației deficitare primite în familie, a deprinderilor și practicilor antisociale însușite, infractorul este un individ instabil din punct de vedere emotiv-acțional, un element care în reacțiile sale trădează discontinuitate, salturi nemotivate de la o extremă la alta, inconstanță în reacții față de stimuli. Această instabilitate este o trăsătură esențială a personalității dizarmonic structurată a infractorului adult sau minor, o latură unde traumatizarea personalității se evidențiază mai bine decât pe planul componentei cognitive. Instabilitatea emotivă face parte din stările de dereglare a afectivității infractorilor care se caracterizează prin: lipsa unei autonomii afective, insuficienta dezvoltare a autocontrolului afectiv, slaba dezvoltare a emoțiilor și sentimentelor superioare, îndeosebi a celor morale etc. Toate acestea duc la lipsa unei capacități de autoevaluare și de evaluare adecvată, la lipsa de obiectivitate față de sine și față de alții.

INADAPTAREA SOCIALĂ. Este evident că orice infractor este un inadaptat din punct de vedere social. Inadaptații, cei greu educabili, de unde se recrutează întotdeauna devianții, sunt elemente a căror educație s-a realizat în condiții neprielnice și în mod nesatisfăcător. Anamnezele făcute infractorilor arată că, în majoritatea cazurilor, aceștia provin din familii dezorganizate (părinți decedați, divorțați, infractori, alcoolici) unde nu există condiții, pricepere sau preocupare necesară educării copiilor. Acolo unde nivelul socio-cultural al părinților nu este suficient de ridicat, unde nu se dă atenția cuvenită normelor regimului zilnic, se pun implicit bazele unei inadaptări sociale. Atitudinile antisociale care rezultă din influența necorespunzătoare a mediului duc la înrădăcinarea unor deprinderi negative care, în diferite ocazii nefavorabile pot fi actualizate, conducând la devianță și apoi la infracțiune.

Acțiunea infracțională reprezintă etiologic un simptom de inadaptare, iar comportamentul este o reacție atipică.

SENSIBILITATEA DEOSEBITĂ. Anumiți excitanți din mediul ambiant exercită asupra lor o stimulare spre acțiune cu mult mai mare ca asupra omului obișnuit, ceea ce conferă un caracter atipic reacțiilor acestora. Pe infractor îl caracterizează lipsa unui sistem de inhibiții elaborat pe linie socială, aceasta ducând la canalizarea intereselor în direcție antisocială. Atingerea intereselor personale, indiferent de consecințe, duce la mobilizarea excesivă a resurselor fizice și psihice.

DUPlicitatea COMPORtAMENTULUI. Conștient de caracterul socialmente distructiv al actului infracțional, infractorul lucrează în taină, observă, plănuiește și execută totul ferit de ochii oamenilor, în general și ai autorităților în special. Reprezentând o dominantă puternică a personalității, duplicitatea infractorului este a doua lui natură, care nu se maschează numai în perioada în care comite fapta infracțională, ci tot timpul. El joacă rolul omului corect, cinstit, al omului cu preocupări de o altă natură decât cele ale "specialității" infracționale. Acest "joc" artificial îi denaturează actele și faptele cotidiene, făcându-l ușor depistabil pentru un bun observator. Necesitatea tănuirii, a "vieții duble", îi formează infractorului deprinderi care îl izolează tot mai mult de societate, de aspectul normal al vieții.

IMATURITATEA INTELLECTUALĂ. Aceasta constă în incapacitatea infractorului de a prevedea pe termen lung consecințele acțiunii sale antisociale. Există ipoteza că infractorul este strict limitat la prezent, acordând o mică importanță viitorului. Arbuthnot (1987) concluzionează faptul că acesta este centrat pe prezent și nu discriminează cert delincvența de nondelincvență.

Imaturitatea intelectuală nu se suprapune cu rata scăzută a coeficientului de inteligență (Q.I.), ci înseamnă o capacitate redusă de a stabili un raport rațional între cost-beneficii în proiectarea și efectuarea unui act infracțional, trecerea la comiterea infracțiunii efectuându-se în condițiile unei prudențe minime față de pragurile de toleranță a conduitelor în fapt.

IMATURITATEA AFECTIVĂ. Constă în decalajul persistent între procesele cognitive și afective, în favoarea celor din urmă. Datorită dezechilibrului psiho-afectiv, imaturitatea afectivă duce la o rigiditate psihică, la reacții disproporționate, predominând principiul plăcerii în raport cu cel al realității. Imaturul afectiv recurge la comportamente infantile (accese de plâns, crize etc.) pentru obținerea unor avantaje imediate, minore și uneori ne semnificative. Nu are o atitudine consecventă față de problemele reale și importante, este lipsit de o poziție critică și autocritică autentică, este nerealist, instabil emoțional. Imaturitatea afectivă asociată cu imaturitatea intelectuală predispune infractorul la manifestări și comportamente antisociale cu urmări deosebit de grave.

FRUSTRAREA. Este o stare emoțională resimțită de infractor atunci când este privat de unele drepturi, recompense, satisfacții etc. care consideră că i se cuvin sau când în calea obținerii acestor drepturi se interpun obstacole. Frustrarea este resimțită în plan afectiv-cognitiv ca o stare de criză (o stare critică, de tensiune) care dezorganizează, pentru momentul dat, activitatea instanței corticale de comandă a acțiunilor, generând simultan surescitarea subcorticală.

Infractorii reacționează diferențiat la situațiile frustrante, de la abținere (toleranță la frustrare) și amânare a satisfacției până la un comportament agresiv. Cei puternic frustrați au tendința să-și piardă pe moment autocontrolul acționând haotic, inconstant, atipic, agresiv și violent cu urmări antisociale grave.

COMPLEXUL DE INFERIORITATE. Este o stare pe care infractorul o resimte ca un sentiment de insuficiență, de incapacitate personală. Complexul de inferioritate apare în urma unor deficiențe, infirmități reale sau imaginate fiind accentuat și de dispreț, dezaprobarea tacită sau exprimată a celorlalți.

Complexul de inferioritate incită adesea la comportamente compensatorii, iar în cazul infractorilor la comportamente de tip inferior orientate antisocial.

J.Pinatel (1971) arată că la majoritatea marilor delincvenți există un nucleu al personalității ale cărui elemente componente sunt: egocentrismul, labilitatea, agresivitatea și indiferența afectivă.

EGOCENTRISMUL reprezintă tendința individului de a raporta totul la el însuși; el și numai el se află în centrul tuturor lucrurilor și situațiilor. Atunci când nu-și realizează scopurile propuse devine invidios și susceptibil, dominator și chiar despot. Egocentricul nu este capabil să vadă dincolo de propriile dorințe, scopuri, interese. Este un individ incapabil să recunoască superioritatea și succesele celorlalți, se crede permanent persecutat, consideră că are întotdeauna și în toate situațiile dreptate. Își minimizează defectele și insuccesele, își maximizează calitățile și succesele, iar atunci când greșește în loc să-și reconsidere poziția, atacă cu virulență.

LABILITATEA este trăsătura personalității care semnifică fluctuația emotivității, capriciozitatea și ca atare o accentuată deschidere spre influențe. Individul nu-și poate inhiba sau domina dorințele, astfel că acțiunile sale sunt imprevizibile. Instabilitatea emoțională presupune o insuficientă maturizare afectivă, infractorul fiind robul influențelor și sugestiilor, neputând să-și inhibe pornirile și dorințele în fața pericolului public și a sancțiunii penale.

AGRESIVITATEA apare atunci când individul este împiedicat să-și satisfacă dorințele și se manifestă printr-un comportament violent și distructiv. Cele mai cunoscute forme de agresivitate sunt: autoagresivitatea și heteroagresivitatea. Autoagresivitatea constă în îndreptarea comportamentului agresiv spre propria persoană, exprimându-se prin automutilări, tentative de sinucidere sau chiar sinucidere. Heteroagresivitatea presupune canalizarea violenței spre alții, manifestându-se prin forme multiple, cum ar fi: omuciderea, tâlhăria, violul, tentativa de omor, vătămarea corporală etc.

J.Pinatel mai distinge două forme distincte ale agresivității: ocazională și profesională. Agresivitatea ocazională se caracterizează prin spontaneitate și violență, fiind mai des întâlnită în crimele pasionale. Agresivitatea profesională se caracterizează printr-un comportament violent, durabil, care se relevă ca o constantă a personalității infractorului, acesta manifestându-se agresiv în mod deliberat, conștient.

INDIFERENȚA AFECTIVĂ este strâns legată de egocentrism și mai poartă numele de insensibilitate morală. Ea se caracterizează prin incapacitatea infractorului de a înțelege durerile și nevoile celorlalți, prin satisfacția resimțită față de durerile altora. Indiferența

afectivă redă în fond stările de inhibare și dezorganizare emoțională. Această latură a personalității infractorului se formează de la vârste timpurii, fiind una dintre principalele curențe ale procesului socializării, un rol important deținându-l în acest plan funcționarea defectuoasă a structurii familiale, precum și stilul educațional adoptat în cadrul acestei microstructuri. De obicei, infractorul nu este conștient de propria-i stare de inhibare emoțională, ceea ce explică atât calmul cât și sângele rece cu care sunt comise o serie de infracțiuni de o violență extremă. Legătura strânsă dintre indiferența afectivă și egocentrism constă în faptul că infractorului îi este străin sentimentul vinovăției, al culpabilității.

Aceste componente ale personalității infractoare se pot întâlni și la celelalte persoane (neinfractori), însă la acestea nu sunt elemente dominante ale personalității, nu au consistența și frecvența întâlnită la infractori, nu sunt orientate spre infracționalitate.

Ca urmare a orientării axiologice, a sistemului de valori pe care îl posedă, infractorul este incapabil din punct de vedere psihic să desfășoare o muncă socială susținută. Această incapacitate este dublată de disprețul față de muncă, de atitudinea negativă față de cei ce desfășoară o activitate organizată, productivă. Nu se poate spune însă că această atitudine, că această incapacitate fizică este generată de deficiențe ale voinței. Procesele volitive funcționează la ei în mod normal, conținutul lor se îndreaptă spre acțiuni conflictuale în raport cu societatea, spre acțiuni antisociale. Atitudinea negativă față de muncă, lipsa unor preocupări susținute care să dea un scop mai consistent vieții, provoacă la ei o stare de continuă neliniște, de nemulțumire de sine, o continuă stare de irascibilitate. Această neliniște alimentează tendința, elaborată în cursul vieții lor, spre vagabondaj și aventuri, ceea ce le convine foarte mult deoarece le favorizează activitatea infracțională. Faptul că în decursul activităților, infractorii își constituie un stil specific de lucru, poate sugera uneori sărăcie de idei sau lipsa imaginației creatoare, dar în același timp mai probabil o specializare superioară, fapt ce contrazice teoria despre inteligența nativă, specifică a infractorilor. Analizând modul lor de lucru, ajungem să recunoaștem că este vorba, în cea mai mare parte a cazurilor, de idei simple, cu mici variații pe același motiv fundamental. Cu toate acestea, măiestria lor poate oglindi uneori ingeniozitate, inventivitate, fantezie, precum și o dexteritate deosebită ce se dobândește pe baza unui antrenament îndelungat.

Trăind în conflict cu societatea și acționând mereu împotriva ei, prin succesele obținute în activitatea infracțională devin încrezuți, orgolioși, supraapreciindu-se și ajungând la manifestări de vanitate, adeseori puerile. Infractorul se simte mereu în continuă apărare legitimă față de societatea care refuză să îi ofere de bună voie ceea ce capriciul lui de moment pretinde. Elementul lui vital și în același timp și o trăsătură fundamentală a caracterului său este minciuna.

Lipsa unui microclimat afectiv, eschivarea de constrângeri social-morale, lipsa unor valori etice către care să tindă, îl fac pe infractor indiferent față de viitor, îi împrumută o atitudine de totală nepăsare față de propria-i soartă. Din acest motiv aparentul curaj de care dă dovadă, reprezintă de fapt insensibilitate, indiferență în urma tensiunii continue, în urma obișnuinței de a fi mereu în pericol. Egoismul înăbușe complet orice urmă de compasiune, și ca urmare poate duce la acte de mare cruzime. Se remarcă sentimentalismul ieftin al infractorului, care are o forță mobilizatoare majoră, constituind resortul care îl împinge spre acțiune.

Profilul psihocomportamental al infractorului a fost prezentat la modul general, cuprinzând acele elemente care se pot desprinde din analiza trăsăturilor fundamentale ale unui număr mare de infractori. Imaginea prezentată este mai degrabă una statistică, ea permite un număr nesfârșit de excepții, un joc mare de deplasări cauzate fie de elemente temperamentale-caracteriale, fie de exercitarea unei specialități infracționale deosebite. Ponderea cu care apar aceste caracteristici diferă foarte mult de la un infractor la altul, în funcție și de genul de infracțiune pe care îl realizează.

Luând în considerare unicitatea oricărui act infracțional, a individualității și personalității distincte a oricărui infractor, nu este lipsit de interes urmărirea și surprinderea unor particularități psihologice ale infractorilor de diverse "specialități".

4.2. PARTICULARITĂȚILE PSIHLOGICE ALE DIFERITELOR CATEGORII DE INFRACTORI

Încercările de clasificare și portretizare a infractorilor prezintă importanță atât din punct de vedere teoretic, cât și din punct de vedere practic. Teoretic, deoarece ajută la elaborarea unor modele explicative privind modul de structurare a personalității infractorilor și totodată, la evidențierea unor aspecte privind formarea și evoluția unor asemenea structuri în timp. Practic, deoarece ajută la organizarea unor acțiuni sociale preventive și la elaborarea unor programe de recuperare și reinserție socială.

Cunoașterea cât mai exactă a profilului personalității infractorului permite în primul rând organizarea unui program diferențiat și individualizat de reeducare, recuperare și reinserție socială. În al doilea rând, cunoașterea acestui profil este profitabilă organelor judiciare în finalizarea intenției lor de stabilire a adevărului și de soluționare legală a cauzelor.

Prezentăm în continuare particularitățile psihologice ale diferitelor categorii de infractori:

CERȘETORUL - formează un clan deosebit în lumea infractorilor. Acesta este în posesia unor elemente ale artei dramatice, acționând prin intermediul rolului jucat verbal, prin mimica și costumația adecvată. Cei ce ajung la măiestrie în cerșetorie, știu să utilizeze metode cu totul deosebite (modularea vocii, mimica, invocarea unor mari necazuri) pentru a atrage atenția trecătorilor și a obține mila lor. Unii își adaptează rolul după sezon, clientelă, cartier, oraș. Eventualele infirmități sunt subliniate cu grijă și apar fie etalate ostentativ, fie abia discret sugerate, nuanțate. Acest tip de infractor profită fără jenă de orice sentiment sau interes al publicului, fiind totodată bun cunoscător empiric în sesizarea și exploatarea trăsăturilor psihologice ale celor de la care cerșesc. Cerșetorii sunt organizați în adevărate rețele.

HOȚUL - săvârșește cea mai primitivă acțiune infracțională. Acțiunea în sine constă din mișcări relativ simple: întinderea mâinii, apucarea obiectului, atragerea lui spre infractor, camuflarea și transportarea obiectului într-un loc ascuns. Caracteristic furtului este modul discret al sustragerii obiectului și apoi îndepărtarea grăbită de la locul infracțiunii, ascunderea de acei care l-ar putea urmări. Hoțul lucrează mai mult cu mâna și cu corpul, dar acest lucru se referă numai la acțiunea în sine, deoarece pregătirea unui furt cere o activitate mintală minuțioasă, deosebit de laborioasă. Caracterul predominant fizic al acțiunii presupune din partea lui un antrenament deosebit. Dexteritatea lui caracteristică, mobilitatea fizică, rapiditatea mișcărilor sunt rezultatele în primul rând al exercițiului și, numai în al doilea rând, sunt favorizate și de unele predispoziții native (mobilitatea proceselor nervoase fundamentale, nivelul de dezvoltare a analizatorilor). Automatizarea unor mișcări specifice, declanșate de stimuli specifici, în urma unui exercițiu îndelungat, nuanțat și perfecționat îi face pe unii hoți "să fure fără să vrea".

Hoțul are un spirit de observație bine dezvoltat, orientare promptă la situația dată și organizarea imediată a unui plan de acțiune bazat pe elemente concrete și prezente. Mijloacele lui de operare, deși unele ingenioase, se bucură totuși de puțină variabilitate. Sistemul de a acționa într-o situație sau alta, în general, se împrumută prin imitație, sau în cazul elaborării proprii devine frecvent, și de multe ori aplicat în situații inadecvate, ceea ce favorizează descoperirea lui. Ca și ceilalți infractori, nici hoțul nu are o gândire cu calități deosebite, deoarece ea este limitată la preocupările lui specifice. În ceea ce privește voința și personalitatea, hoțul lucrează după "șabloane și rețete" puțin variabile, sunt ușuratici, lipsiți de acele calități ale voinței ce au sens etico-social. Înclinația spre risc este deosebit de mare, fapt pentru care de multe ori ei mizează pe elemente cu extrem de puține șanse de reușită. Reacția tipică este debarasarea de obiectul furat și fuga. Acesta nu se apără și nu opune rezistență, numai în cazul când este atacat fizic. Coincidența unor factori externi cu nereușita acțiunii, îl face să fie superstițios, uneori chiar mistic.

SPĂRGĂTORUL - se conturează tipic ca personalitate, prin operarea în bandă și prin utilizarea forței ca mijloc de apărare în caz de surprindere. Spărgătorul, în special cel modern, posedă temeinice cunoștințe de ordin tehnic. Deoarece comiterea actului infracțional presupune acțiuni complexe, de securitate individuală, spărgătorii se recrutează din rândul celor mai evoluți infractori. Ei au nevoie pe lângă iscusința (inteligența practică) necesară executării unei spargerii și de unele calități deosebite, ca de exemplu calm, aprecierea corectă a situației, curaj, "sânge rece". Utilizând violența în apărare, spărgătorii, se apropie de tâlhari, iar prin faptul că tind să-și însușească bunuri, de hoți.

TĂLHARUL - întreaga sa activitate infracțională se caracterizează prin violență, susținută de o constituție fizică, somatică adecvată. Ca particularități specifice

dobândite în cursul activității infracționale, putem aminti o motricitate sporită față de normal, hotărâre și îndrăzneală în timpul operării, de multe ori cruzime, deși tâlharul recurge la asasinat numai în caz de nevoie și mai mult în scop defensiv. Se manifestă violent, odată planul fiind elaborat nu-și mai poate suspenda sau amâna cu ușurință acțiunea infracțională.

INFRACTORUL INTELECTUAL (escrocul, falsificatorul, șantajistul). Exercitarea pe scară profesională a unor asemenea acțiuni infractuoase presupune, din punct de vedere psihologic, necesitatea unor mijloace intelectuale mai deosebite. La aceștia forța fizică este mai puțin importantă, în general fizicul trece pe un plan secundar și joacă un rol de decor care facilitează în unele cazuri (escrocherii) săvârșirea infracțiunii. În afară de unele "ustensile" de importanță minoră, infractorii intelectuali își comit acțiunile în mod preponderent pe cale verbală. De aici rezultă două particularități esențiale: un debit verbal adaptat rolului și adecvat scopului urmărit, accesibil victimei. Principala armă de atac a infractorului intelectual este minciuna. Escrocii și șantajisții se caracterizează în special printr-o elasticitate a gândirii, prin posibilitatea de a descoperi rapid slăbiciunile victimei și prin soluții rapide care duc la eschivare și ieșire din încurcătură.

ASASINUL - este cel mai odios și cel mai nociv infractor. Acesta manifestă irascibilitate, impulsivitate și agresivitate crescută. Este egocentric, dominator, având o capacitate de raționalizare scăzută, instabil și superficial în contactul afectiv, ceea ce îl face să se angajeze în situații conflictuale, reacționând violent. Comiterea infracțiunii devine posibilă datorită intrării individului într-un mediu care oferă situații conflictuale de la care el nu știe sau nu poate să se sustragă.

După motivul asasinatului (obținerea unor avantaje materiale, ură, răzbunare, fanatism etc.) și gradul de violență cu care infractorul săvârșește asasinatul, putem să ne dăm seama dacă avem de-a face sau nu cu un infractor normal. În cazul asasinilor normali nu este vorba de o plăcere sadică, ci de o relaxare după o mare tensiune, în urma rezolvării unei situații conflictuale pe calea asasinatului. Este deci o aparentă satisfacție momentană după actul săvârșit. Situația conflictuală în care se află asasinul este dublată de un temperament impulsiv, de o motricitate mărită, care se exteriorizează prin violență de ordin fizic. Asasinul este insensibil la durerile fizice ale altora și de aceea este lipsit de compasiune față de ceilalți. Această insensibilitate nu este înnăscută, ci se câștigă ca urmare a modului de viață dusă în condiții de vicisitudini fizice și psihice (Bogdan, 1973).

INFRACTORUL RECIDIVIST - psihologic se caracterizează prin:

- ◆ imaturitate intelectuală;
- ◆ impulsivitate mărită, agresivitate;
- ◆ indiferență afectivă;
- ◆ egocentrism;
- ◆ tendință de opoziție;
- ◆ scepticism;
- ◆ rezistență scăzută față de stimuli.

Infractorii recidiviști au tendința de a percepe realitatea într-un mod neobișnuit și deformat, având impresia că nimeni nu le oferă ajutor și că în viață totul se petrece conform legilor "baftei" sau "ghinionului". Acestora le este caracteristică prezența unor manifestări de indecizie și incertitudine interioară, dificultate de autoreprezentare, tendința de a-și ascunde propria personalitate.

Succesul obținut la prima infracțiune, acționează drept stimul pentru alte situații infracționale asemănătoare. Primește greu dezaprobarea, câtă vreme aprobarea îl stimulează pozitiv. Un indiciu deosebit de relevant periculozității persoanei infractorului îl constituie atitudinea sa din trecut față de exigențele legii penale. De aceea, individualizând pedeapsa, instanța nu poate face abstracție de lipsa sau de existența unor antecedente penale, chiar dacă a intervenit amnistia, grațierea sau chiar reabilitarea.

INFRACTORUL DE PROFESIE (de carieră) - este format și socializat în direcția comiterii infracțiunii. Reprezintă ultimul grad de inadaptare socială prin faptul că unica lui sursă de existență o constituie infracțiunea. Obiectul principal al activităților sale infracționale îl constituie câștigurile financiare și el nu se implică în comiterea unor infracțiuni cu violență, în afară de cazul în care violența este "specialitatea" sa (tâlharul). De obicei debutează în calitate de copil delincvent, având originea în păturile de jos ale societății.

Infractorul de profesie își formează deprinderi și abilități tehnice de înalt specialist, este capabil să-și planifice activitățile, să-și aleagă victimele și să-și îndeplinească planul de comitere a infracțiunii în așa fel încât să evite depistarea ei. El

planifică acțiunea infracțională mult mai amplu decât o face infractorul obișnuit, ocazional.

În general este pregătit pentru arest și judecată, fiind mereu în expectativa petrecerii unei anumite perioade în penitenciar, considerând aceasta ca făcând parte din viața sa. Aici, intrând în contact cu alți infractori, are posibilitatea de a învăța noi metode de comitere a infracțiunilor, participând la un adevărat schimb de experiență, profesorii lui făcând parte din categoria infractorilor profesioniști vârstnici. De asemenea, ca rezultat al infracțiunii, el poate avea bani puși deoparte pentru cheltuieli de judecată și pentru perioada post-detenție.

Psihologic, la el afectul atinge o formă pasională pronunțată, iar acțiunea este profund dirijată de gândire.

Infractorul se deosebește de ceilalți oameni, din punct de vedere psihologic, nu printr-o funcționare deosebită a proceselor sale psihice, ci prin faptul că acțiunile lui au un conținut antisocial. Aptitudinile lui specifice, elaborate în urma unei practici îndelungate, care îl ridică în unele privințe deasupra omului normal, nu-i determină acțiunea infracțională fără un teren propice, reprezentat de mediul social. Cunoașterea particularităților psihice ale infractorului ne duce la explicarea comportamentului, la posibilitatea depistării și reeducării acestuia. Alături de factorii interni, psihoindividuali, un rol important în structura dizarmonică a personalității infractorului îl au și factorii externi, de mediu.

La infractori comportamentul agresiv, antisocial, este în mare măsură învățat, dobândit în contextul climatului familial agresogen și în contextul împrejurărilor de viață, disfuncționale din punct de vedere psihosocial.

Capitolul V

DELINCVENȚA JUVENILĂ

5.1. DELINCVENȚA JUVENILĂ - CONSIDERAȚII TEORETICE

Drumul foarte lung și complex pe care îl parcurge copilul de la existența biologică la cea socială este, în esență, drumul umanizării și socializării acestuia. Acest fenomen de adâncă transformare a copilului se realizează treptat prin extinderea și perfectarea continuă a relațiilor cu mediul, ceea ce echivalează cu ridicarea sa de la conduitele primare, inferioare, la conduitele superioare, sociale. Procesul de umanizare și socializare a ființei umane nu este un fenomen simplu, supus unei coordonări totale și certe. În acest proces intervin un complex de factori care favorizează dezvoltarea conduitei fie în sens pozitiv, fie în sens negativ.

Ca urmare, diversele manifestări exprimate în conduita copilului constituie criteriul de evaluare a nivelului de conștiință pe care l-a atins în dobândirea sensului social al vieții, precum și gradul devierilor de conduită contractate (asimilate).

În societate există concomitent mai multe sisteme de norme (morale, culturale, religioase, juridice etc.), consacrate prin reguli scrise sau nescrise, transmise, răspândite și sancționate prin legislație sau prin tradiții, obiceiuri și opinia publică, orice abatere sau atitudine contrară acestora se încadrează în fenomenul de devianță.

Fenomenul delincvenței juvenile este larg dezbătut antrenând cercetători din diverse domenii: medical, sociologic, psihologic, pedagogic, criminologic, criminalistic, juridic etc., conferindu-i acestui fenomen o investigație interdisciplinară. Fenomenul este etichetat sub diverse denumiri: copii cu tulburări de comportament (termen medical); tineri inadaptați (termen sociologic); "copii - problemă" (termen psiho-pedagogic); minori delincvenți (termen juridic) etc. Toți acești termeni se referă la minori care, într-un fel sau altul, au ajuns în conflict cu normele morale și juridice, valabile pentru comunitatea în care trăiesc. Conduita normală este reprezentată de comportamentele socialmente acceptabile, compatibile cu modele culturale ale societății din care face parte minorul.

Organizarea și funcționarea societății depinde de conformitatea indivizilor și grupurilor sociale ce o compun față de modelul său etic, normativ și cultural. Acest model, alcătuit dintr-un ansamblu articulat și ierarhizat de valori, norme, reguli și îndatoriri asigură, în cele din urmă, stabilitatea, continuitatea și progresul societății. Normele sociale conțin reguli de comportament mai mult sau mai puțin obligatorii, în funcție de care își ghidează acțiunile indivizii sau grupurile sociale. Astfel, pot apărea diferite tipuri de comportament, atât conformiste, inovatoare, cât și nonconformiste, evazioniste sau deviante. Societatea apreciază diferențiat comportamentele, stimulând pe unele și respingând pe altele. Modalitatea concretă de apreciere (pozitivă sau negativă) a comportamentelor se face prin intermediul "controlului social", care reprezintă în esență, un ansamblu de mijloace și mecanisme sociale și culturale, prin intermediul cărora: a) sunt impuse individului o serie de interdicții și constrângeri referitoare la necesitatea respectării normelor și valorilor dezirabile; b) sunt permise anumite acțiuni, fiind apreciate și recomandate conduitele care sunt conforme cu modelul normativ și cultural (Banciu, 1992).

Controlul social este un factor principal de organizare și ordonare a conduitei individuale și a raporturilor sociale, asigurând consistența și coeziunea internă a societății, continuitatea și stabilitatea sa internă, orientarea și reglarea comportamentului social, integrarea individului în societate. Prin intermediul său, societatea formează și impune indivizilor motivația asimilării și respectării valorilor și normelor sociale dezirabile, recompensând conduitele conforme cu modelul său etico-juridic și respingând pe cele care se abat de la acest model.

În orice societate controlul social poate să fie pozitiv sau negativ, formal sau informal, direct sau indirect (Banciu, 1992).

Controlul social pozitiv se fundamentează pe asimilarea și cunoașterea de către indivizi a valorilor, normelor și regulilor de conviețuire socială, ca și pe motivația acestora de a le respecta din convingere. În schimb, controlul social negativ se bazează, în special, pe temerile individului că va fi sancționat în cazul nerespectării sau încălcării normelor și regulilor sociale. Incluzând o serie de tabuuri și interdicții de natură morală, culturală, religioasă, administrativă, juridică, această formă a controlului social constă în

dezaprobarea și respingerea comportamentelor indezirabile, prin utilizarea unor mijloace variate: ironizare, ridiculizare, marginalizare, izolare, detenție etc. În acest caz, indivizii se vor conforma față de regulile de conduită nu din convingere, ci din teama de a nu fi sancționați.

În funcție de instanțele de la care emană, controlul social poate fi organizat (instituționalizat), exercitat de societate în ansamblul ei prin intermediul unor organisme și organizații specializate, statale și sociale și neorganizat (neinstituționalizat), realizat de anumite grupuri de apartenență (de prieteni, vecinătate, cartier etc.). Din aceeași perspectivă controlul social poate fi: formal, realizat prin intermediul unor legi și prescripții de natură morală, administrativă, juridică etc. și informal, întemeiat pe aprobare difuză și spontană.

Mijloacele controlului social constau dintr-o serie de instrumente de presiune și persuasiune, organizate și neorganizate, implicite și explicite, directe și indirecte, formale și informale, conștiente și difuze etc. menite să influențeze indivizii pentru a respecta normele morale și juridice.

Mijloacele controlului social pot fi grupate în:

1) psihosociale, prin care se încearcă realizarea conformității acționându-se asupra reprezentărilor, atitudinilor, sentimentelor, opiniilor, ideilor și comportamentelor indivizilor, astfel încât să se realizeze o internalizare morală și o respectare din convingere a normelor și valorilor sociale;

2) instituționalizate, prin care se exercită presiunea socială și este impusă ordinea socială și juridică, prin intervenția organizată a diferitelor organisme statale, juridice, politice-administrative etc.;

3) neinstituționalizate, reprezentate de obiceiuri, tradiții, moravuri, uzanțe, cutume etc. care, datorită evoluției cultural-istorice și recunoașterii de către majoritatea membrilor unei societăți, devin adevărate etaloane de conduită.

În mod obișnuit copilul dobândește propria personalitate prin învățarea și asimilarea treptată a modelului socio-cultural pe care societatea îl promovează. Socializarea devine pozitivă sau negativă ca urmare a influenței factorilor sociali, a interacțiunilor dintre individ și mediul social. În multe cazuri procesul de socializare se desfășoară pe fondul unor conflicte între individ și societate, între aspirațiile legitime și mijloacele pe care societatea le pune la dispoziție pentru îndeplinirea lor, între condiții, aptitudini și fapte, ceea ce duce adesea la anumite forme de inadaptare și implicit la formarea unor personalități dizarmonic structurate, pretabile să comită acte infracționale. Conținutul fenomenologic al conduitelor deviate nu s-a schimbat prea mult în decursul timpului, în schimb frecvența lor a continuat să crească într-un mod care în prezent ridică probleme deosebite cu privire la integrarea socială a viitorului adult. În unele situații, devierile de conduită pot lua forma unor manifestări antisociale grave, ca aceea a delincvenței juvenile.

Delincvența juvenilă reprezintă un fenomen ce include totalitatea încălcărilor de norme sociale săvârșite de către tineri sub 18 ani, încălcări sancționate penal (Popescu-Neveanu, 1978). Ea se referă așadar la activitățile ilegale comise de copil sau adolescent (Henggeler, 1989).

Din perspectiva psihofiziologiei vârștelor se consideră că perioada minoratului coincide cu copilăria și adolescența. Între aceste două perioade nu există granițe cronologice precis determinate. Adolescența cuprinde două etape, preadolescența, de la 11-12 la 14-15 ani și adolescența propriu-zisă, de la 14-15 ani până la 18 ani, când de regulă, s-au produs toate modificările psihofiziologice și biologice care marchează trecerea la maturitatea normală. Acest proces de transformare și evoluție a copilului însoțit adesea de momente de criză, de îndoieli, de neliniști etc. se desfășoară în medii și contexte sociale diferite, cu propriile lor particularități, influențând dezvoltarea și formarea personalității minorului.

Odată cu vârșta adolescenței încep să apară conflictele de autoritate, conflictele de idei, conflictele afective etc. Adolescența este considerată "vârșta contestației" (Vincent, 1972). Adolescentul se revoltă împotriva atitudinii "protecționiste" și "paternaliste". Preocuparea lui majoră în relația cu adultul este să stabilească raporturi de egalitate și nu raporturi de tipul celor dintre cel educat și educator. Contestarea reprezintă, de fapt, o etapă de maturizare psihologică. Nevoia de a contesta aproape totul nu este altceva decât reflectarea unui efort intelectual, absolut normal, de a regândi totul independent și de a nu accepta nici o idee "de-a gata", fără ca mai întâi să o fi trecut printr-un raționament personal.

Termenul de delincvență juvenilă este o creație a doctrinei penale și a teoriilor criminologice sau sociologice în încercările lor de a grupa infracțiunile în funcție de criteriul de vârstă a infractorului.

Sistemul nostru juridic diferențiază în cadrul categoriei largi de minori câteva subcategorii. Astfel, minorii până la vârsta de 14 ani nu răspund penal, chiar dacă ei comit infracțiuni (pentru aceștia se iau măsuri cu caracter de ocrotire prin încredințarea familiilor ori altor persoane pentru supraveghere deosebită sau de internare în școli speciale de reeducare). Cei care au vârsta între 14 și 16 ani răspund juridic limitat numai dacă se stabilește existența discernământului la expertiza medico-legală psihiatrică, iar minorii cu vârsta între 16 și 18 ani, având discernământ răspund în fața legii.

Definirea delincvenței juvenile a preocupat un număr mare de cercetători, pornind de la evidențierea caracteristicilor specifice personalității delincventului minor. Astfel, s-a ajuns la conturarea unui "profil psihologic" al acestuia (Popescu-Neveanu, 1978): **înclinația către agresivitate**, fie latentă, fie manifestă, ce este bazată pe un fond de ostilitate, de negare a valorilor socialmente acceptate (munca, de exemplu); **instabilitatea emoțională** generată de carențe educaționale și, în ultimă instanță, de fragilitatea eului; **inadaptarea socială**, provenită din exacerbarea sentimentului de insecuritate, pe care minorul caută să-l suprime prin schimbarea frecventă a domiciliului, vagabondaj ori prin evitarea formelor organizate de viață și muncă; **duplicitatea conduitei**, manifestată în discordanța dintre două planuri: unul, cel al comportamentului tainic, intim în care se pregătește infracțiunea și celălalt, nivelul comportamental de relație cu societatea, prin care își trădează de cele mai multe ori infracțiunea; **dezechilibrul existențial**, exprimat prin patimi, vicii, perversiuni etc.

Alte cercetări susțin ca în definirea delincvenței să se pornească de la conceptul de maturizare socială (Preda, 1981). Din această perspectivă, delincventul ne apare ca un individ cu o insuficientă maturizare socială și cu dificultăți de integrare în societate, care intră în conflict cu cerințele unui anumit sistem valorico-normativ, inclusiv cu normele juridice. Delincventul prezintă un deficit de socializare, determinat de perturbarea sau insuficiența proceselor de asimilare a cerințelor și normelor mediului socio-cultural și a proceselor de acomodare la acesta prin acte de conduită acceptabile din punct de vedere social-juridic. La majoritatea delincvenților se manifestă în diverse moduri, un caracter disonant al maturizării sociale și implicit, al dezvoltării personalității. Astfel, întâlnim decalaje între nivelul maturizării intelectuale, pe de o parte, și nivelul dezvoltării afectiv-motivaționale și caracterial-acționale, pe de altă parte, decalaje între dezvoltarea intelectuală și dezvoltarea judecăților și sentimentelor morale sau atât o perturbare intelectuală cât și o perturbare afectiv-motivațională și caracterială.

Caracteristicile individuale ale adolescenților care țin de comportamentul delincvențial includ factori cognitivi cum ar fi Q.I. și judecățile morale, precum și aspecte ale competenței sociale, incluzând abilitățile sociale, abilitățile în rezolvarea de probleme și imaginea de sine (self-esteem) (Henggeler, 1989).

Competențele sociale se referă la abilitățile de a utiliza mediul și resursele personale pentru a achiziționa o bună dezvoltare ulterioară. Fiecare din aceste caracteristici se formează prin influența mediului social asupra adolescentului, care la rândul său influențează mediul social. Este vorba de un feed-back. De exemplu, familia și grupul social interacționează sinergic în influențarea acestor competențe sociale ale adolescenților, iar rezultatele acestor influențe se răsfrâng asupra relațiilor cu familia și grupul social. Aceste variabile se interrelaționează, Q.I. fiind asociat cu fiecare dintre ele. Cercetările sugerează că asocierea dintre delincvență și Q.I. este dependentă de relațiile disfuncționale și de variabilele de personalitate ale adolescentului.

Quay (1987) concluzionează că delincvenții juvenili au un Q.I. mai scăzut decât subiecții nondelincvenți. Un Q.I. ridicat ajută la protejarea riscului de a fi implicat în cazuri de delincvență.

Abilitățile intelectuale scăzute predispun copiii la dificultăți de adaptare școlară și fiecare dintre acestea este asociată cu un comportament delincvent. Abilitățile intelectuale scăzute sunt asociate cu dificultăți psihosociale, delincvența crescută reprezentând o manifestare a acestor dificultăți (Rutter & Giler, 1984).

Există cercetări (Henggeler, 1989) care atestă faptul că minorii delincvenți posedă o deficiență morală care-i împiedică să înțeleagă ce e bine și ce e rău și că limitele acestei aprecieri rămân la latitudinea lor.

Kohlberg (1969) a formulat un model conform căruia comportamentul delincvent este rezultatul unor întârzieri în dezvoltarea structurilor cognitive. Kohlberg a postulat existența a cinci stadii în dezvoltarea judecăților morale la copii. În stadiul 1 și 2

(preconvențional) binele și răul sunt larg determinate în termenul contingentei externe (întăriri pozitive sau negative). În stadiul 1 copiii cedează în favoarea autorității doar pentru a nu fi pedepsiți. În stadiul 2, copiii au o conștiință naivă asupra a ceea ce alții doresc de la ei și apreciază noțiunea de “bine” (pozitiv), doar în sensul acțiunilor ce le satisfac dorințele personale și câteodată și dorințele altora. Stadiul 3 și 4 (convențional) asimilează regulile și așteptările familiei și societății. Stadiul 3 definește binele ca pe niște acțiuni care vin în întâmpinarea așteptărilor celorlalți. În stadiul 4, binele reprezintă acele acțiuni care vin să ajute la menținerea ordinii sociale. Stadiul 5 (postconvențional) recunoaște caracterul utilitar dar arbitrar al legilor sociale și apreciază că aceste legi pot fi schimbate.

Gibbs (1987) apreciază că în stadiul 2, adolescenții sunt mai predispuși activităților delincvențiale decât în stadiul 3, deoarece gândirea lor este egocentrică și pragmatică, evaluând avantajele și dezavantajele acțiunii doar prin punctul lor de vedere.

Arbuthnot (1987) concluzionează că această asociere între judecățile morale și comportamentul antisocial nu este mediată de vârstă, clasă socială sau severitatea infracțiunii.

În completarea judecăților morale, teoreticienii (Goldstein & Glick, 1987) au sugerat că empatia este un factor important în decizia adolescenților de a fi morali. Empatia are un rol important în ameliorarea comportamentului antisocial.

În general, stima de sine (self-esteem) se referă la percepția individului asupra lui însuși sub aspectul competenței și al succesului, cât și asupra propriului potențial.

Cercetările arată că o stimă de sine (self-esteem) scăzută favorizează un comportament delincvent (Gold & Kaplan, 1980). Adolescenții care au avut experiență de succes relativ se pot angaja în săvârșirea unui comportament delincvent în încercarea de a-și îmbunătăți stima de sine.

Stima de sine scăzută a adolescentului delincvent reprezintă o apreciere realistă a experiențelor negative de viață ale acestuia și a eșecurilor concomitente și nu cauza acestor dificultăți. De asemenea este logic faptul că o slabă apreciere a propriei competențe va duce în mod cert la exacerbarea propriilor probleme de către adolescent.

5.2. FACTORII IMPLICAȚI ÎN DETERMINAREA COMPORTAMENTULUI INFRAȚIONAL LA MINORI

Cu toată complexitatea și varietatea lor, factorii implicați în determinarea devianței comportamentale a minorilor pot fi sistematizați în două mari categorii: a) factori individuali, de personalitate și b) factori externi, sociali. Din prima categorie fac parte: particularitățile și structura somato-fiziologică și neuro-psihică, structura psihologică particulară a minorului, posibilitățile intelectuale, particularitățile afectiv-temperamentale etc. În a doua categorie se includ factorii de ordin familial, socio-afectivi și educaționali, socio-culturali, economici etc.

Raportul dintre cele două categorii de factori, ponderea fiecăruia în determinarea devianței comportamentale a minorilor este greu de precizat. Nu se poate izola sau exagera rolul unei categorii de factori. Acești factori nu acționează izolat, unilateral, ci concertat, delincvența fiind rezultatul interacțiunii la un nivel scăzut al acestora.

Dezacordul dintre factorii individuali și cei sociali este defavorabil structurării unor conduite concrete. Dezacordul poate să apară fie prin creșterea solicitărilor de mediu la un nivel care depășește posibilitățile minorului, fie când acestea sunt sub nivelul posibilităților sale reale.

Devianța comportamentală rezultă din “întâlnirea” specifică a diferiților factori pentru fiecare caz în parte (Mitrofan & colab., 1992).

Studii efectuate (Dragomirescu, 1980) au stabilit că factorii implicați în apariția devianței comportamentale a minorilor au următoarea pondere: 31,2% cei de ordin individual, de personalitate, 25% cei de ordin extern, sociali și 43,8% combinați, care subliniază caracterul de concurare și potențare reciprocă a condițiilor care duc la decompensarea pe fondul evident al inadaptării.

Cercetarea efectuată pe bază de chestionar (Pitulescu, 1995) asupra unor minori din centrele de reeducare Găiești, Târgu Ocna (240 minori) și din aresturile unor poliții județene (734 minori) a evidențiat cauzele și condițiile care determină comportamentul infracțional în rândul minorilor (procentele se referă la subiecți):

- ◆ 98% incriminează teribilismul și spiritul aventurier specifice vârstei minoratului;
- ◆ 93% se referă la imaturitatea psihică datorită unei insuficiente socializări în familie și școală și nedepistarea la timp a unor eventuale afecțiuni psihice;
- ◆ 93% menționează ca negativă lipsa de conlucrare între factorii educaționali (familie, școală, alte forme instituționalizate);
- ◆ 92% remarcă o creștere considerabilă a libertinajului în rândul minorilor și perceperea alterată a valorilor democrației;
- ◆ 87% din subiecții chestionați au acuzat carențele educaționale din familiile dezorganizate sau aparent organizate;
- ◆ 86% acuză lipsa de preocupare de la toate nivelurile pentru orientarea minorilor spre activități folositoare, cultural-educative, care să se desfășoare în timpul liber al acestora;
- ◆ 82% incriminează consumul de băuturi alcoolice practicat, de obicei, de minorii proveniți din familii cu părinți alcoolici;
- ◆ 79% menționează insuficienta preocupare pentru pregătirea minorilor în ceea ce privește viața sexuală, fapt care se află la originea infracțiunilor de viol, perversiuni sexuale etc.;
- ◆ 79% menționează dezinteresul total din partea unor cadre didactice față de elevii care prezintă deficiențe de adaptare;
- ◆ 78% incriminează - în contextul atitudinal general - inadaptarea școlară, aptitudinile școlare slab dezvoltate, tulburările afectivității și cele caracteriale;
- ◆ 78% acuză răspândirea divorțului pe o scară din ce în ce mai largă, ca o determinantă a abandonării obligațiilor de educare și supraveghere a copiilor;
- ◆ 70% se referă la decalajul dintre aspirațiile și tentațiile specifice vârstei minorilor și posibilitățile reale ale familiei de a le satisface, ceea ce duce la comiterea unor furturi, tâlhării, înșelăciuni etc.;
- ◆ 68% se referă la exemplul negativ al părinților - relații conflictuale persistente, consum de alcool etc.;
- ◆ 67% constată că mulți minori receptează rapid modelul speculanților, care ajung prin mijloace frauduloase la un standard de viață ridicat și manifestă predilecție pentru a adopta un asemenea model existențial;
- ◆ 57% vizează pericolul pe care îl reprezintă liderii negativi - majori și minori - mai ales spre influențarea spre devianță a minorilor marginalizați ori cu deficiențe;
- ◆ 48% manifestă îngrijorare față de amploarea cazurilor de minori care inhalează aurolac și alte substanțe halucinogene deosebit de nocive pentru sănătatea lor fizică și psihică;
- ◆ 47% se referă la inadaptarea minorilor proveniți din mediul rural la modul de viață urban, fapt ce facilitează atragerea lor de către infractorii majori la comiterea unor infracțiuni;
- ◆ 43% acuză cu severitate tendințele unor cadre didactice de a promova toți elevii, menționând fluctuația profesorilor și a învățătorilor, tolerarea aspectelor de indisciplină din școli etc.;
- ◆ 35% se referă la consecințele pe plan infracțional pe care le produce necuprinderea tuturor minorilor în procesul de învățământ.

Corelarea complexă a datelor obținute pe baza interviurilor structurate aplicate eșantionului format din minori infractori și eșantionului derivat format din părinți, precum și al cadrelor didactice a pus în evidență o disfuncționalitate de tip familial.

Mediul familial poate fi apreciat sub aspectul structurii, al condițiilor economico-sociale și a deficitului educativ. Mediul familial poate prezenta carențe foarte diverse de ordin juridic, social, moral, pedagogic, legate de situații ca: infidelitate, părăsire, divorț, concubinaj, deces, narcomanii, vicii sexuale etc., fără a mai aminti de însăși absența mediului familial, ca în cazul copiilor orfani, abandonați, aflați în seama asistenței publice.

Regimul educativ familial s-a dovedit principala cauză a eșecului în procesul de integrare și, implicit cauza esențială a devianței comportamentale a minorilor. Părinții cercetați făceau educație în mod empiric, bazându-se pe intuiție și obișnuință. Carențele educative ale familiei se manifestă prin: lipsa totală de interes pentru educația copilului; excesul de grijă, răsfățul din afecțiune exagerată; lipsa unității de opinie în măsurile educative ale membrilor familiei; lipsa autorității morale a părinților datorată unor deficiențe caracteriale, a unor vicii etc.; neputința de a oferi copilului modele umane pozitive prin propriul lor exemplu de comportare; lipsa de înțelegere și afectivitate

datorită egoismului și indiferenței față de copil; severitatea excesivă, inconștientă sau voită, care creează un climat familial anxios; folosirea actelor de violență ca mijloace educative.

Cea mai frecventă formă de manifestare a inadaptării copiilor, având drept cauză carențele mediului familial, este vagabondajul, 20% dintre minori au părăsit înaintea săvârșirii infracțiunilor familia sau școala; dintre aceștia 18% provin din familii deficitare comportamental. Formele cu deficiențe de structură a familiei sunt multiple. În 20% din cazuri, familia avea un singur părinte, datorită dezorganizării ei prin divorț, 18% prin abandon și 3% prin deces; în 5% din cazuri familia fusese reconstituită prin mariaj, având un părinte vitreg, 88% din aceste familii aveau un mediu conflictual. Șocul produs de despărțirea părinților a constituit momentul hotărâtor care a marcat evoluția spre devianță comportamentală.

Cadrele didactice investigate au semnalat în proporție de 98% că, aducând la cunoștința părinților numărul mare de absențe și nivelul scăzut la învățătură al minorilor, aceștia au răspuns prin indiferență.

În delincvența juvenilă trebuie luate în considerare alterările complexului somato-psihic, întârzierile de maturizare intelectuală sau social-morală, profundele perturbări în dezvoltarea afectivă, alături de rolul unor factori de macro și microclimat social (trăiri conflictuale în familie, traume psihice, educație incorectă etc.), nefavorabil unei dezvoltări armonioase și unui comportament adecvat.

Din anul 1990 delincvența juvenilă se înscrie pe o linie ascendentă. Factorii care au determinat această creștere sunt în general de ordin economic, social, cultural etc. Perioada de tranziție în care ne aflăm generează în mod obiectiv unele efecte economice imprevizibile, care la rândul lor au devenit cauze imediate ale multora din disfuncțiile apărute pe plan social. Astfel, trecerea de la sistemul economic supercentralizat la cel al economiei de piață, a dat naștere unei inflații galopante, necontrolabile, cu consecințe negative pentru standardul de viață al oamenilor. În această perioadă apare în societate un fenomen nou, necunoscut majorității cetățenilor, fenomenul șomajului, cu impact asupra venitului familial și implicit asupra individului. Se conturează o disproporție între nivelul prețurilor și puterea de cumpărare, efectul resimțindu-l, în primul rând, categoriile sociale cu venituri mici.

Afectarea generală a condițiilor de viață le determină pe unele persoane să caute soluții de obținere a unor venituri compensatorii prin care să-și poată ameliora condițiile de existență, folosindu-se de căi ilegale. Are loc o diminuare a autorității și funcției de control social al familiei. Se conturează tot mai pregnant apariția unor stări permissive accentuate față de comportamentele deviate ale minorilor. Permisivitatea în asociere cu indiferența față de viitorul propriilor copii, influențează negativ personalitatea acestora, determinându-i chiar să comită acte infracționale.

Condițiile de viață precare ale unor familii au contribuit la apariția fenomenului social cunoscut sub denumirea de "copiii străzii", care se adăpostesc prin gări, autogări, subsolurile clădirilor, rețele de termoficare și a căror sursă de existență o reprezintă cerșetoria, furtul etc., devenind în mod frecvent victime ale unor pedofili.

5.3. PROFILAXIA DELINCVENȚEI JUVENILE

Profilaxia delincvenței juvenile se realizează prin intervenția asupra cauzelor, condițiilor și circumstanțelor care pot genera acte infracționale, acționându-se atât asupra minorilor cât și asupra mediului micro și macrosocial căruia îi aparțin. Prevenirea și combaterea delincvenței juvenile presupune cercetarea științifică a fenomenului, perfecționarea cadrului legal de sancționare a comportamentului deviant al minorilor și elaborarea unui sistem unitar și coerent de prevenire a acestuia.

Cercetarea științifică a infracționalității în rândul minorilor implică studii complexe, interdisciplinare, care să abordeze etiologia comportamentului infracțional la nivel individual, de grup și la nivel social, global. Trebuie avut în vedere factorii de control social, asistență socială și educativi care concură la activitatea profilactică și la ocrotirea minorilor aflați în situația de a săvârși acte infracționale. În funcție de complexitatea factorilor care generează comportamentul infracțional al minorilor trebuie formulate și orientate măsurile de prevenire.

Prevenirea eficientă a delincvenței juvenile poate fi realizată numai printr-o intervenție educativ-coercitivă a unor instituții specializate, exercitată printr-un control

social strict, iar în cazuri de excepție, în instituții închise, anume create, profilate pe un sistem corespunzător de școlarizare, de pregătire profesională și de redresare morală, pe o durată care să poată fi individualizată de instanțele judecătorești în funcție de gravitatea faptei săvârșite și de particularitățile individuale ale minorului.

Prevenirea delincvenței juvenile reclamă necesitatea elaborării unei strategii noi și unitare, cu acțiuni concertate din partea tuturor instituțiilor, organismelor și organizațiilor care pot contribui la reducerea fenomenului infracțional, avându-se în vedere:

- ◆ înființarea unor organisme naționale și locale, care să contribuie la cunoașterea exactă a situațiilor familiilor cu mulți copii, îndeosebi a celor cu greutăți materiale și insuficient consolidate moral;

- ◆ cunoașterea familiilor care își neglijează îndatoririle față de copii, îi abandonează, maltratează sau îi expun unor riscuri sociale;

- ◆ avându-se în vedere deficitul de experiență pedagogică existent în prezent în interiorul unei familii, îndeosebi a celor recent constituite, instituțiile specializate vor trebui să elaboreze împreună cu alți factori educativi, acțiuni menite să deprindă părinții în legătură cu îndatoririle ce le revin în domeniul îngrijirii și educării copiilor, relațiile care trebuie să caracterizeze o familie, perioadele critice din viața copiilor, metodele care trebuie folosite pentru depășirea momentelor dificile etc.;

- ◆ cunoașterea riguroasă, pe fiecare localitate și unitate teritorială a minorilor care prezintă tulburări de comportament, tendințe de inadaptabilitate, astfel încât să se poată lua măsurile care se impun (medicale, educative etc.);

- ◆ cunoașterea pe bază de analiză a stării infracționale în rândul minorilor și elaborarea unor strategii de diminuare a acesteia;

- ◆ instituirea unui sistem de pregătire a unor specialiști în probleme de prevenire și combatere a delincvenței juvenile;

- ◆ asigurarea necesarului de instituții special amenajate pentru ocrotirea minorilor, care din diverse motive nu au nici un fel de cămin, trăind în stradă;

- ◆ organizarea de către autoritățile publice locale a unor acțiuni de cuprindere în procesul de învățământ a copiilor care provin din familii de rromi.

În prezent, mai mult ca oricând, instituțiile de învățământ trebuie să coopereze într-o mai mare măsură cu familia, organizațiile comunitare și toți factorii implicați în sistemul educativ al societății. Învățământul trebuie să răspundă unităților socioprofesionale actuale și de perspectivă, astfel încât toți tinerii să aibă posibilitatea de a se încadra în muncă.

Majoritatea cercetărilor (Knopp, 1985) implicate în prevenirea delincvenței juvenile operează cu strategii derivate din paradigme, condiționări operante, cognitiv-comportamentale și învățare socială. Se propun câteva modele generale, având drept țintă caracteristicile cognitiv-comportamentale:

a) reducerea neîncrederii și stimularea motivației în vederea unei integrări sociale adecvate;

b) stimularea capacității empatice, cultivarea relației și dezvoltarea înțelegerii pentru situația victimelor;

c) furnizarea unor modalități de acțiune față de evenimente, situații neașteptate;

d) consilierea tinerilor victimizați;

e) educația sexuală, modificarea distorsiunilor cognitive în privința comportamentului sexual inadecvat;

f) utilizarea unor procedee de condiționare față de modelele de comportament alterate;

g) dezvoltarea abilităților sociale și controlul anxietății;

h) terapia familială.

Mijloacele de informare (presa, radioul, televiziunea etc.) exercită o influență deosebită asupra personalității în formare a minorului. De aceea, se impune chiar interzicerea difuzării, unor materiale (scene, cazuri) care elogiază furtul, violența, amoralul, nefirescul și excentricul în raport cu firescul, ceea ce degradează imaginea relațiilor interpersonale, contaminează deosebit de periculos viața și comportamentul minorului.

Se impune o reconsiderare a concepției de organizare atât a centrelor de primire, cât și a celor de reeducare a minorilor, pentru a oferi condiții corespunzătoare de cazare, hrană, educație, supraveghere și formare profesională, elemente definitorii în reintegrarea socială a delincventului minor.

Unitățile de poliție trebuie să-și înființeze formațiuni distincte specializate pe probleme de minori, formațiuni încadrate cu specialiști din domeniul sociologiei, psihologiei, pedagogiei, criminologiei etc., care să studieze acest fenomen sub toate aspectele (etiologia, evoluția și tendințele sale) pentru a întreprinde cele mai adecvate măsuri de prevenire a delincvenței juvenile.

Programa de învățământ preuniversitar să cuprindă activități de educație morală, juridică și pregătire antiinfracțională a minorilor.

Direcțiile pentru muncă și ocrotire socială și autoritățile tutelare să fie încadrate cu psihologi și asistenți sociali în mod corespunzător pentru a găsi cele mai optime soluții în problema minorilor.

CAPITOLUL VI

PSIHOLOGIA VICTIMEI

6.1.NOȚIUNI DE VICTIMOLOGIE

Studiul fenomenului infracțional nu poate fi complet dacă nu avem în vedere că orice act infracțional aduce după sine și apariția de victime. Domeniul științific care studiază victima este victimologia.

Obiectul de cercetare și acțiune al victimologiei actuale, ca latură a criminologiei, se referă la starea și condiția unei victime individuale sau generale, stare ce este confirmată prin criterii identificabile ca suferință fizică, morală sau materială. Această stare rezultă din efectul și consecințele unei forme de agresiune (Pirozyński, Scripcaru & Berlescu, 1996).

Victimologia are o fermă și precisă delimitare ce operează în cadrul raportului dintre o formă de agresiune și efectul unei consecințe, confirmate de existența unei victime și a victimizării ei. Victimologia este un concept relațional, în care tipurile de relații nu sunt numai simple și directe, ci pot avea chiar un caracter polimorf, de la pasivitate la reacții tensionale, violente.

Analiza și cunoașterea rolului pe care îl ocupă victima în activitatea infracțională, contribuie la formularea unor recomandări preventive și autoprotective în raport cu pericolul victimizării.

Într-un sens mai larg orice persoană poate fi un fel de victimă. Astfel, toți suntem victime ale efectelor negative pe care le are civilizația asupra noastră: ritmul de viață care depășește uneori posibilitățile noastre de a face față solicitărilor la care suntem supuși, poluarea etc. De asemenea suntem victime potențiale ale unor accidente de circulație, ale unor accidente de muncă, iar unii dintre noi ne autovictimizăm prin consumul exagerat de băuturi alcoolice, fumatul excesiv etc.

Prin victimă se înțelege orice persoană care fără să-și fi asumat conștient riscul, deci fără să vrea, suferă direct sau indirect consecințele fizice, morale sau materiale ale unei acțiuni sau inacțiuni criminale (Bogdan & colab., 1983).

Statusul sau ipostaza de victimă presupune acțiunea unui agent victimizator, reprezentat de persoana infractorului. Nu orice persoană lezată într-o acțiune infracțională este neapărat și victimă. Cel care pune în mișcare o acțiune infracțională, cel care inițiază această acțiune cu bună știință, nu poate fi considerat victimă nici dacă este grav rănit sau omorât în cadrul acțiunii respective. Un spărgător prins în flagrant și împușcat (de către persoane abilitate prin lege) nu este victimă. De asemenea nu pot fi considerate victime obiectele distruse de infractori sau instituțiile prejudiciate de activitățile acestora.

Așa cum rezultă din studiul actelor infracționale, între infractor și victimă este de fapt o relație de ordin social, o interacțiune care constituie esența acțiunii delictuale.

6.1.1. FACTORI VICTIMOGENI

Situația psihologică a victimei este foarte complexă. În cadrul acțiunii infracționale, direct sau indirect, victima contribuie la activarea mecanismelor latente agresive ale infractorului. De aici rezultă noțiunea de potențial de receptivitate victimală, respectiv capacitatea de a deveni victima unor infracțiuni.

O formă aparte de receptivitate o constituie impresionabilitatea victimei. Astfel, unele persoane devin victime prin gradul lor de naivitate, fiind impresionate de comportamentul și ținuta elegantă pe care unii o afișează, acordându-le credit moral. De obicei, infractorii intelectuali, profită de acest lucru și determină victima să participe în mod activ la acțiunea infracțională. Persoanele astfel victimizate nu reclamă fapta, pentru a nu fi considerate complice sau pentru a nu fi puse într-o situație penibilă.

Contribuția victimei la săvârșirea unei infracțiuni, nu se rezumă numai la provocare, ci ea constă din orice act care, direct sau indirect, antrenează un mod de manifestare susceptibil de a deveni periculos. Pietonul care intră intempestiv și total neglijent în fața unui autovehicul în mers, cei care au o comportare nejustificată în relațiile sociale, de familie ori de muncă și care atrag indignare, cei care nesocotesc în mod nepermis bunul simț, în toate asemenea situații este posibil ca persoana vizată să

reacționeze impulsiv și să săvârșească acte grave de violență care, privite izolat, de cele mai multe ori nu au explicație.

Interesul nostru pentru studiul victimei este cu atât mai mare, cu cât orice persoană poate deveni victima unei infracțiuni. Psihologia judiciară urmărește stabilirea naturii reale a relației dintre infractor și victimă. Aceasta înseamnă să studiem victima și infractorul în același grup social, în aceeași cultură sau subcultură în care relațiile sunt supuse evoluției fie în sens pozitiv, fie negativ. În analiza unui caz trebuie să cunoaștem întreaga dinamică a evenimentelor, trebuie ca totul să fie văzut în context și nu în afara lui.

Gradul de vulnerabilitate victimală depinde de două categorii de factori:

a) factori personali: vârstă, sex, pregătire socio-culturală, inteligență, aspect bio-constituțional, caracteristici psiho-comportamentale, calități morale, atitudini (infatuarea, aroganța, neglijența, indiferența, naivitatea) ș.a.

b) factori situaționali: medii, locuri frecventate, izolarea socială, consumul de băuturi alcoolice, jocurile de noroc, relațiile extraconjugale, perversiuni sau inversiuni sexuale etc.

Realitatea confirmă că un număr însemnat de victime provin din rândul copiilor, vârstnicilor și femeilor.

Copiii prezintă o vulnerabilitate victimală crescută datorită faptului că sunt slabi sub raportul forțelor fizice și psihice, au o capacitate redusă de anticipare a acțiunii agresorilor, imaturitate în aprecierea oamenilor și situațiilor, sunt sugestibili, creduli etc. Adesea infractorii îi utilizează pe copii drept complici la diverse acțiuni.

Formele cele mai grave de victimizare a copiilor sunt: maltratarea fizică, incestul, violul, tâlhăria etc.

Persoanele în vârstă prezintă un grad ridicat de vulnerabilitate victimală, deoarece forța fizică și psihică este diminuată; posibile deficiențe senzoriale și motorii, amnezie, dificultăți la nivelul activității intelectuale și de obicei locuiesc singure, în locuri mai izolate.

Agresorii acestui gen de victime provin de cele mai multe ori din familie, din anturajul apropiat (prieteni, vecini, persoane care le îngrijesc etc.) sau din cei "specializați" în acest gen de infracțiuni. Formele cele mai frecvente de acțiune sunt: furtul, tâlhăria, violul, omorul ș.a., infractorii căutând să-și însușească valorile materiale pe care victimele le dețin (bani, valută, bijuterii, tablouri, obiecte de uz casnic, îmbrăcăminte etc.).

Prezentăm un caz ce evidențiază că victimizarea femeilor în vârstă care locuiesc singure, poate avea un mobil de ordin sexual:

În dimineața zilei de 1 septembrie 1993, într-o localitate din județul Cluj a fost găsită decedată în locuința sa numita C.F. în vârstă de 85 de ani. A fost anunțată fiica victimei. Leziunile de pe gâtul mamei sale au dus-o la ideea că aceasta fiind în vârstă, a căzut, s-a lovit și a decedat. Nici rudele venite în grabă pentru pregătirile de înmormântare nu s-au gândit că ar fi vorba de o crimă. Fiind în vârstă și bolnavă, toți se așteptau din moment în moment la moartea ei. Dar, un nepot al victimei, văzând numărul mare de leziuni de pe torace și gât, a intrat la bănuieli. Moartea mătușii fiind suspectă a sesizat poliția și procurorul criminalist. Până la venirea lor, rudele au făcut curățenie în camera în care se afla decedata. Criminaliștii nu au găsit nici o urmă prin care să depisteze făptuitorul. La autopsia cadavrului, din vaginul victimei s-au recoltat câteva fire de păr.

În urma cercetărilor întreprinse, printre suspecti a fost inclus și văcarul comunei, I.I. în vârstă de 23 de ani. Acesta a fost supus imediat unei testări cu poligraful ("detectorul de minciuni"). Chiar în timpul testării suspectul I.I. a recunoscut că el este autorul crimei. Din declarațiile acestuia a rezultat că în seara zilei de 31 august 1993, după ce a adus cireada de vite în comună, I.I. a consumat (pe la mai multe baruri din localitate) o cantitate apreciabilă de băuturi alcoolice. După ce și-a făcut "plinul", s-a gândit că nu ar fi rău să-și potolească poftele cu o femeie. Trecând pe lângă casa bătrânei C.F., pe care o cunoștea de mult, i-a venit ideea să intre la aceasta. Știa că locuiește singură în casă pentru că de multe ori a ajutat-o la unele activități gospodărești. De fiecare dată femeia l-a servit cu un pahar de țuică și i-a plătit pentru munca efectuată. Era seara târziu și afară ploua. Bătrâna se culcase, neașteptând un asemenea "musafir". Cunoscând casa, I.I. a deschis ușa de la intrare în cameră și a pătruns pe întuneric în încăpere. Cu toată opunerea victimei, prin forță, violatorul a întreținut raporturi sexuale cu aceasta. După realizarea violului, când să părăsească

locuința, bătrâna l-a recunoscut și l-a amenințat că îl reclamă la poliție. Infractorul, pentru a nu fi descoperit, s-a întors la victimă și a sugrumat-o cu ambele mâini, aceasta decedând. Criminalul a părăsit în grabă casa. După două zile a fost arestat. La examinările de laborator, pe îmbrăcămintea autorului s-au găsit urme de sânge ce aparțineau victimei.

În final, instanța l-a condamnat la 22 de ani închisoare.

O categorie specială a acestui gen de infracțiuni este maltratarea persoanelor în vârstă. Aceasta are loc în familie sau în instituțiile de asistență socială, fiind înfăptuită în diverse forme: agresiune fizică și psihică, deposedare de bunuri prin minciună și înșelăciune, privare de hrană și medicamente, izolare socială etc. Toate acestea sunt fapte greu de stabilit, iar prevenirea și combaterea lor se realizează cu dificultate.

Femeile prezintă un grad ridicat de vulnerabilitate victimală datorită unor particularități psihologice proprii: sensibilitate, gingășie, finețe, aspect fizic plăcut, forță fizică redusă, uneori credulitate, aroganță, indiferență, consum de băuturi alcoolice, anturaj dubios etc., toate acestea fiind abil exploatare de infractori.

Cea mai întâlnită formă de victimizare a femeii este violul. Acesta este expresia unei agresiuni sexuale exercitate de agresor asupra unei persoane de sex feminin, sub impactul forței fizice sau a presiunii psihologice. De regulă, violatorii provin fie din categoria persoanelor cunoscute, fie din categoria unor indivizi cunoscuți numai din vedere sau complet necunoscuți.

Pentru ilustrare prezentăm două cazuri:

(1). În perioada 1990-1992 la Poliția Cluj s-au prezentat mai multe femei tinere, majoritatea studente și eleve, care reclamau faptul că au fost victimele unor infracțiuni de tâlhărie și viol comise în zona pădurii Hoița de către un bărbat în vârstă de aproximativ 45 de ani. După semnalmentele oferite de victime și modul de operare al infractorului, s-a stabilit că în toate cazurile este vorba de același autor. Victimele erau acostate dimineața în zona centrală a municipiului Cluj-Napoca, de obicei, în momentul când acestea priveau vitrinele unor magazine. Foarte politicos, infractorul intra în vorbă cu viitoarele victime, spunându-le că le poate procura îmbrăcămintă (în special încălțăminte) la un preț avantajos. De asemenea lăsa să se înțeleagă că prin "relațiile" pe care le are, poate să le rezolve un loc de muncă. Dacă acceptau, le conducea la o așa-zisă soră, șefă de unitate, la Cheile Baciului, unde are deposedată "marfa" și unde le poate perfecta angajarea. Din zona centrală a orașului tinerele (nu mai puțin de 11 - care au reclamat !?!) erau conduse, de cele mai multe ori mergând pe jos, câțiva kilometri buni, până în zona pădurii Hoița. Când ajungea într-un loc mai izolat, infractorul, dintr-o persoană amabilă, chiar docilă, se transforma brusc într-o persoană dură, deosebit de agresivă. Prin amenințare și lovire viola victima și apoi o tâlhărea, deposedând-o de bijuterii, obiecte de valoare și chiar de îmbrăcămintă (unei victime i-a luat și cizmele din picioare). După comiterea faptelor acesta dispărea în pădure abandonându-și victima.

După activități complexe de investigare și supraveghere, întocmirea portretului robot și testarea la poligraf a unui număr mare de suspecti, s-a ajuns la identificarea acestui periculos infractor, în persoana lui S.G. în vârstă de 45 de ani, de profesie strungar, divorțat.

(2). În dimineața zilei de 26 februarie 1997 la Poliția Municipiului Cluj-Napoca s-a prezentat numita M.R. în vârstă de 18 ani, elevă, care a reclamat faptul că în noaptea de 25/26 februarie 1997 a fost victima unui viol.

În seara zilei de 25 februarie 1997 orele 19:30 a fost acostată într-un parc din zona centrală a municipiului Cluj-Napoca de către un tânăr în vârstă de aproximativ 20 de ani. Acesta a servit-o cu o țigară și ea a acceptat. Au discutat câteva minute, timp în care tânărul a invitat-o la o cafea. Aceasta a refuzat, motivând că nu dorește, moment în care s-au despărțit, fiecare mergând în direcții diferite.

Victima s-a mai plimbat prin oraș, iar la orele 21:30 a urcat într-un autobuz pentru a merge acasă. Spre surprinderea ei, în autobuz s-a urcat și tânărul pe care l-a cunoscut în parc. Când au ajuns în stația de la Autogara II Cluj, la insistențele tânărului de a servi împreună o cafea și "ajutată" fizic de acesta, eleva M.R. a coborât din autobuz. De aici a fost condusă forțat până într-un imobil de pe strada Gării, unde sub scara de intrare în subsolul imobilului, după ce agresorul a lovit-o cu capul de perete, M.R. a fost obligată să întrețină relații sexuale cu acesta.

În urma activităților întreprinse de către polițiști a fost identificat autorul violului în persoana lui C.I. în vârstă de 22 de ani, de profesie zidar, necăsătorit, care în urma testării la poligraf a recunoscut fapta comisă.

O altă modalitate de victimizare a femeii este maltratarea și chiar uciderea acesteia de către soț. Cauzele care duc la acest gen de infracțiuni sunt diverse: conflicte intrafamiliale, gelozie, infidelitate conjugală, alcoolism sau unele boli psihice de care suferă soțul.

De o complexitate aparte sunt unele cazuri în care soția maltrată, ajunge în postură de criminal, ucigându-și soțul.

Dintre cazurile de acest gen, prezentăm câte un exemplu:

** În dimineața zilei de 13 mai 1996, Poliția Cluj a fost sesizată telefonic despre faptul că într-o garsonieră din municipiul Cluj-Napoca a avut loc o explozie care a provocat și victime.*

Echipa de cercetare s-a deplasat la fața locului și a constatat că explozia a avut loc, iar în interior se afla cadavrul femeii C.K. în vârstă de 25 ani care prezenta multiple plăgi prin înțepare în zona toracică, iar gâtul acesteia era secționat aproape în întregime.

Investigațiile efectuate au stabilit faptul că victima C.K. era căsătorită și avea un copil în vârstă de 2 ani. Soțul (28 de ani) acesteia a lipsit o anumită perioadă de timp din țară, fiind plecat la o specializare. Când a revenit în țară, a constatat că soția vrea să divorțeze, deoarece a cunoscut un alt bărbat cu care intenționa să se căsătorească. Surprins și nemulțumit de această situație, soțul (în seara zilei de 12 mai 1996), după ce a consumat băuturi alcoolice, a avut o "discuție" cu soția, discuție care s-a transformat într-o altercație, culminând cu aplicarea mai multor lovituri de cuțit. Când și-a dat seama că soția a decedat, a deschis gazul și în garsonieră a avut loc o explozie, în urma căreia a suferit arsuri foarte grave. După 7 zile acesta a decedat la spital.

** În luna iulie 1995 a fost transportat de urgență la spital, O.T. în vârstă de 39 de ani dintr-o comună din județul Constanța. Acesta prezenta o plagă prin înțepare în zona abdominală. La scurt timp după internare, în urma complicațiilor survenite, O.T. decedează.*

Din relatările soției acestuia a rezultat că victima fiind în stare avansată de ebrietate a căzut într-un cuțit, autoaccidentându-se.

După o anumită perioadă de timp (în anul 1996) cercetările cu privire la acest caz au fost reluate de către poliție și procurorul criminalist. S-a dispus testarea la poligraf a soției victimei, O.M. în vârstă de 40 de ani, casnică. În timpul testării, O.M. a revenit asupra declarațiilor date inițial cu privire la așa-zisa autoaccidentare a soțului. Aceasta a relatat că soțul în mod frecvent consuma băuturi alcoolice, iar când ajungea în stare de ebrietate de fiecare dată o bătea și uneori o înțepa cu cuțitul (prezentând urme vizibile). Într-un asemenea moment, nemaisuportând "tratamentul" la care era supusă din partea soțului, O.M. a luat un cuțit și l-a înjunghiat pe acesta în abdomen.

În general, bărbații provoacă un număr mai mare de victime decât femeile. Acest lucru este explicabil prin faptul că bărbații sunt mai agresivi decât femeile și se implică mai mult în situațiile conflictuale violente.

Se apreciază că sunt și profesii cu o vulnerabilitate victimală ridicată, iar altele cu una mai scăzută. Printre profesiile din rândul cărora se recrutează mai multe victime se află cele de factor poștal, casier, taximetrist, reporter etc. Explicația constă în faptul că astfel de profesii implică prezența persoanelor respective în locuri izolate unde pot fi atacate cu ușurință. Vulnerabilitatea victimală poate fi atenuată prin gradul ridicat de socializare și integrare psihosocială pe care îl implică unele profesii.

S-a constatat că "timpul" și "spațiul" constituie factori victimogeni. Astfel, în zilele de sâmbătă și duminică, numărul victimelor este mai mare decât în celelalte zile ale săptămânii, iar spațiile închise și izolate favorizează comiterea unor infracțiuni cu violență.

6.2. CLASIFICAREA VICTIMELOR

Comportamentul uman nu poate fi etichetat și clasificat în categorii individuale strict distincte și clar stabilite, orice clasificare având un caracter mai mult sau mai puțin arbitrar.

Încercările de clasificare a victimelor implică o multitudine de dificultăți care țin atât de marea diversitate a infracțiunilor, cât și de responsabilitatea și rolul avut de victimă în comiterea infracțiunii, de faptul că victimele aparțin tuturor categoriilor de variabile: vârstă, sex, pregătire generală și profesională, rol-status socio-economic etc.

O clasificare victimală riguros științifică poate constitui și un instrument deosebit de util pentru prevenirea victimizării multor persoane.

Cu toate problemele pe care le ridică victima, numeroși autori au încercat să realizeze diverse clasificări, în funcție de o serie de criterii și variabile. Astfel, criminologul german Hans von Hentig (1948), pe baza sintezei unor criterii psihologice, biologice și sociale distinge victimele înnăscute (born victims) de victimele societății (society - made victims). Conform acestei clasificări se disting 13 categorii de victime: victime tinere, victime vârstnice, victime femei, consumatorii de alcool și stupefiante, imigranții, minoritățile etnice, indivizii normali, dar cu inteligență redusă, indivizii (temporar) deprimați, indivizii achizitivi (lacomi), indivizii destrăbălați și desfrânați, indivizii singuratici (izolați), chinătorii (torturanții) și indivizii "blocați" (în datorii) și "nesupuși" (mai greu victimizați). Fiecare dintre aceste tipuri de victime prezintă caracteristici comportamentale specifice care le conferă un grad sporit de victimizare (Bogdan & Sântea, 1988). Criticând clasificarea lui Hans von Hentig, criminologul american Stephen Schafer (1977) arată că aceasta nu se referă la caracteristicile victimelor, ci mai degrabă la tipurile de situații psihologice și sociale.

Schafer propune o clasificare mai consistentă sub aspectul logico-științific, criteriul acesteia fiind gradul de participare și de responsabilitate al victimei în interacțiunea ei cu infractorul.

Tipologia victimală a lui Stephen Schafer cuprinde (Bogdan & Sântea, 1988):

1)Victime care anterior faptului infracțional nu au avut nici o legătură cu făptașul. Victima nu are nici o parte de vină în actul infracțional; incidental victima s-a aflat la locul infracțiunii. Astfel, este cazul funcționarului de la ghișeuul unei bănci care nu are nici o legătură cu infractorul, el devine victimă numai pentru că la ora respectivă se afla acolo.

În cazurile de acest tip, acțiunea infractorului este rezultatul unei decizii unilaterale luate de el, victima sub nici un aspect nu are vreo parte de vină, caracteristicile sale fizice sau psihice nu sunt determinante.

2)Victime provocatoare sunt acelea care anterior victimizării lor au comis ceva, conștient sau inconștient, față de infractor. Asemenea cazuri pot fi întâlnite atunci când cineva (victima ulterioară) se comportă arogant față de viitorul infractor sau dacă nu își ține o promisiune dată solemn ori dacă intră în relații amoroase cu iubita infractorului etc. Multe fapte de acest fel pot stârni instinctele agresive ale răufăcătorului, care apoi "trece ușor la act", victimizându-l pe cel care i-a provocat starea de frustrare.

3)Victime care precipită declanșarea acțiunii răufăcătorului. Este cazul persoanelor care, prin conduita lor, influențează răufăcătorii în a comite infracțiuni, deși între cei doi protagoniști nu a existat o legătură. Comportamentul neglijent al viitoarei victime îl incită pe infractor (persoana care trânteste portiera autoturismului, dar uită să o încuie; femeia care umblă seara prin locuri puțin frecventate și are o costumație provocatoare etc.).

Schafer sublinia că oricât de ademenitoare ar fi "ocaziile", ele nu au nici un efect asupra unor persoane care sunt perfect integrate în societate și acceptă normele moral-legale. Totuși și în aceste cazuri o parte din vină aparține victimei, care prin comportamentul neglijent, prin lipsa de grijă față de bunuri sau propria persoană o fac să devină pradă ușoară pentru infractori.

4)Victime slabe sub aspect biologic, ale căror slăbiciuni fizice și psihice trezesc ideea comiterii unor acte criminale împotriva lor (copiii, bătrânii, debili fizici sau mintali). Deși constituția biologică, lipsa posibilității de apărare adecvată sau chiar de raportare ulterioară facilitează sau chiar precipită comiterea infracțiunii, totuși victima nu poate avea nici o parte din responsabilitate. O parte din responsabilitate le revine persoanelor care, prin gradul de rudenie sau profesiune, își neglijează datoria expunând la victimizare pe cei față de care au răspunderi moral-legale.

5)Victime slabe sub aspect social sunt considerate de autor acei indivizi care, prin statusul de etnici minoritari sau aparținând unor religii neagreate de către

comunitate, fără să aibă nici un fel de vină reală personală, cad frecvent victime agresiunii manifestate de către reprezentanții comunității. Populația de culoare din anumite țări cu ideologie rasistă, diversele secte ale unor religii neagreate de majoritatea populației, constituie victime față de care linșajul se aplică uneori cu destul zel.

6)Victime autovictimizante sunt acele persoane care orientează agresiunea către propria persoană, ele însele ajung să devină proprii lor criminali. Toxicomaniile, suicidul, cartoforia etc. sunt acte deviante sau chiar criminale în care cel lezat joacă rolul dublu de criminal și de victimă, responsabilitatea nicidecum nu poate fi împărțită în aceste cazuri între infractor și victimă.

7)Victime politice sunt persoanele care au de suferit din cauza convingerilor lor, convingeri care nu trebuie să se materializeze neapărat în acțiuni.

O interesantă tipologie este cea pe care criminologul Wolf Middendorf o face victimei escrocheriei (Bogdan & Sântea, 1988). Această tipologie cuprinde patru categorii de victime escrocate:

1)Victima "generoasă", care este deseori păgubită nu prin faptul că ar dori vreun avantaj material din relația cu infractorul, ci din cauza disponibilității sale de a sări în ajutorul oricui îi cere concursul. Falșii cerșetori, care afișează diverse infirmități fizice sunt profitorii naivității victimelor. Tot aici se încadrează "generoșii" care găzduiesc diverse persoane, după care se trezesc jefuiți de o parte din bunuri.

2)Victimele "bunelor ocazii" sunt cele ce fac cumpărături ocazionale de la indivizi necunoscuți care se pretind a fi în "jenă financiară momentană" și oferă la prețuri derizorii diverse obiecte de mare valoare.

3)Victimele devoțiunii și ale afectivității. În această categorie intră religioșii fanatici, care sunt dispuși să doneze bani, bunuri, să renunțe la proprietăți etc. pentru a putea fi pe placul unor puteri supranaturale. Tot din această categorie de victime fac parte și acele femei mai vârstnice care vor să se căsătorească cu orice preț.

4)Victimele lăcomiei și ale doritorilor de mari câștiguri ilicite. În cazul acestora este greu de stabilit ce parte de vină are fiecare dintre protagoniștii acțiunii. Cumpărătorii de acțiuni ale căror valoare va crește imediat, finanțatorii unor sisteme sigure de câștig la ruletă, sunt mostre din infinitele variante pe care escrocii mai rafinați le utilizează pentru atragerea și jefuirea victimelor.

Fattah (1967) diferențiază victimele după gradul de participare și implicare în comiterea actelor infracționale: nonparticipare; latent, predispus; provocator; participant; fals.

Aproximativ tot în baza acestui criteriu Lamborn (1968) stabilește șase categorii de victime, subliniind în special tipul de "întâlnire" victimă-infractor: inițiere; facilitare; provocare; comitere, săvârșire; cooperare; instigare.

Cea mai simplă clasificare pare a fi cea realizată după criteriul agentului victimizator: victime ale omorului, ale loviturilor cauzatoare de moarte, ale tâlhăriei, ale violului, ale furtului, ale înșelăciunii etc.

6.3. AUTOVICTIMIZAREA

În general, agresivitatea se manifestă ca urmare a interacțiunii dintre două categorii de factori: impulsurile latente sau manifeste din interiorul nostru și reacțiile stimulativе din exterior. Când forța agresivă acumulată în interior se orientează spre persoana care a produs-o, aceasta devine autoagresivitate, autoagresiune.

Autoagresiunea cuprinde atitudini, acte, fapte, manifestări de agresivitate și violență față de propria persoană.

Autoagresiunea cunoaște o gamă variată de comportamente care culminează cu sinuciderea. Această reacție comportamentală extremă care este suicidul, are la bază dezechilibrul între forța și semnificația stimulilor interni, respectiv externi și modalitatea de răspuns a persoanei.

Cercetările din domeniul psihologiei și psihiatriei arată că cel care se sinucide o face din cauza cuiva sau a ceva, cu care nu a reușit să comunice și acest fapt i-a blocat în mod tragic fluxul existențial.

Când exprimarea acestui conflict se face în interior, are loc suprimarea eului, respectiv sinuciderea. Cauzele sinuciderii sunt biopsihosociale și țin atât de structura personalității, cât și de structura și dinamica societății.

Majoritatea definițiilor date suicidului scot în evidență elementul intențional, faptul că persoana în mod conștient își suprimă viața. Suicidul este o acțiune voită a subiectului care constă în suprimarea propriei vieți.

Situațiile dificile, tentativele autolitice și suicidul, exprimă o gravă perturbare a stării de conștiință a acelor persoane ce își pot pierde capacitatea de rezistență și depășire a funcționării, în proiecția lor de afirmare. Aceste constatări cuprind dominantele unor situații expresive pentru categorii diferite ce aparțin unor culturi, tradiții, relații psihopatologice și ale unor situații din traiectoria unor societăți.

Situațiile autolitice succed și agravează stările cunoscute ca fiind dificile pentru o persoană și condiția sa de existență și afirmare în viață. Preocupările dominante în situațiile existențiale și autoanaliza lor individuală se pot constitui ulterior în acte de suicid, acte dezvoltate în procese de conștiință și conduite polimorfe de auto și hetero-agresivitate (Pirozyński, Scripcaru & Belescu, 1996).

Orice dificultate firească din afirmarea vieții poate distinge, în durata unei personalități, o motivație existențială, în care pot interveni crize sau stări critice de epuizare, cu neputința vitală de a exista și întreține o comunicare funcțională.

Autoanularea existenței de sine aparține unei condiții subiective și unor factori victimologici. Procesele psihice, dominantele lor psihologice și patologice dețin expresivități latente, parțial mascate sau aparent ignorate, suprimate sau convertite în reacții paradoxale ce pot precipita tensiuni supralimitate care declanșează starea de criză a riscului vital.

Suicidul și motivația sa exprimă semnificația gravă a condiției umane, a personalității și a unor relații interpersonale. Psihologia fiecărei personalități exprimă caracteristica individuală a unei mentalități străbătută de evenimentele trăite și gradul lor distinct de a acționa și reacționa la frustrații.

În structura personalității sinucigașilor pot fi găsite anumite predispoziții latente care în condiții situaționale adecvate pot fi activate. Trecerea la act este condiționată atât de structura specifică a personalității sinucigașului (labilitate, egocentrism, indiferență afectivă etc.), cât și de incitațiile exterioare, care pot fi chiar de intensitate minimă, dar resimțite acut ca frustrante, nefavorabile, neconforme cu cerințele și sentimentele intime ale subiectului. Ei cred că moartea este singurul mod de rezolvare a problemelor pe care le au.

Considerată o formă specifică de conduită deviantă, prin sinucidere nu se urmărește autodesființarea, ci mai degrabă moartea, fuga de viață și modul în care aceasta se prezintă sau este percepută la un moment dat.

Sinuciderea presupune parcurgerea a trei faze diferite (Dragomirescu, 1976):

1) Suicidația - faza de incubație, de apariție a ideii de a termina cu totul și de a-și pune capăt zilelor. Cauzele sunt de natură psihopatologică (tulburări psihice grave, stări depresive severe, etilism cronic etc.), de natură socială (eșec profesional, familial, școlar etc.) sau de natură psihosomatică (boli incurabile, infirmități fizice, malformații congenitale etc.).

2) Suicidacția - faza de trecere de la idee la decizie, ea incluzând și căutarea formelor, metodelor și procedeelelor de realizare a actului propriu-zis. În această fază asistăm la o creștere marcată și progresivă a stării de tensiune intrapsihică, este momentul "exploziei autodistructive" când individul adoptă decizia înfăptuirii suicidului.

3) Traumatizația - faza de realizare efectivă, de punere în practică a modalităților autodistructive. Important în această etapă a conduitei suicidare sunt metodele folosite și efectul lor. Traumatizația poate fi urmată de reușită sau nu, în acest ultim caz ea rămânând la nivelul de tentativă de suicid.

Alex Thio (1988) diferențiază trei categorii de suicid și anume:

a) Suicidul-amenințare. Persoanele care amenință cu suicidul urmăresc de fapt, atingerea unor scopuri în viață, tendința acestora fiind mai mult să trăiască decât să moară. Atunci când nu reușesc să-și atingă scopurile propuse unele dintre aceste persoane pun în aplicare amenințările lor (șantajul suicidar).

Comportamentele presuicidare sunt adesea avertismente sau forme de amenințare pe care cei din jur nu le recepționează ca atare ori nu le acordă importanța cuvenită și nu realizează starea de pericol în care se află cel ce emite asemenea avertismente. În această situație se impune ajutorul social sau medical.

b) Suicidul-tentativă. Persoanele care fac parte din această categorie sunt ușor labile, nehotărâte, neconvingătoare, ambigue în intenția lor. Foarte adesea afirmă că "nu-mi pasă dacă mor sau trăiesc". Cele mai multe tentative de suicid se petrec în locuri sau conjuncturi în care salvarea este posibilă, probabilă sau chiar inevitabilă.

EXEMPLU:

Numitul V.T. în vârstă de 25 de ani este un caz edificator, pentru că în cinci ani a avut 16 tentative de sinucidere. A încercat, cam tot ce intră în arsenalul unui sinucigaș "profesionist". Și-a tăiat venele de la brațe, a înghițit cantități mari de pastile, a vrut să se înece, s-a dat cu capul de pereți, s-a aruncat de la etajul trei și ultima dată și-a tăiat meticolos, cu o bucată de sticlă, tot pieptul, "încercând (spunea el) să ajungă la inimă". Toate tentativele de sinucidere le-a făcut "teatral". Nu îl interesează că se automutilează, el știe una și bună: "tot de mâna mea o să mor". Mama lui a decedat, iar tatăl a "dispărut" în lume. Nu are frați, nici surori, a fost căsătorit și a divorțat. Consumă băuturi alcoolice în mod frecvent și motivul încercărilor sale este că nimeni nu îl ajută. Medicii îl compătimesc, dar de înțeles nu îl înțelege nimeni.

c) Suicidul-reușit. Două treimi din cei care se sinucid sunt cunoscuți a fi având cel puțin o tentativă suicidară în perioada anterioară. Cei mai mulți dintre ei au comunicat, direct sau indirect, ideea lor suicidară altor persoane. Actul suicidar implică existența (reală sau imaginară) a unei probleme care aparent nu are soluție și din care suicidantului nu poate ieși decât prin actul tragic al sinuciderii.

Pornind de la notele scrise de către sinucigașii-reușiți și de la relatările celor care încearcă să se sinucidă, se pot discerne mai multe tipuri de sentimente suicidare, cum ar fi: sentimente de scuză, de remușcare, de vinovăție, de răzbunare, de generozitate și uneori sentimente suprarealiste.

În ceea ce privește structura personalității, toate statisticile demonstrează că frecvența sinuciderii cunoaște o curbă ascendentă de la vârsta de 14-15 ani până la vârsta de 50 de ani, cu două creșteri foarte accentuate la adolescență și la vârsta a treia (Păunescu, 1994). Adolescența este perioada cea mai vulnerabilă, în care forțele impulsionale se confruntă cu exigențele valorilor morale. La vârsta a treia, legea vulnerabilității determinată de vârsta biologică rămâne valabilă. Legea vulnerabilității este dovedită și prin raportul dintre numărul sinuciderilor la adolescență și la vârsta a treia, care este de 3/9.

Cercetările cele mai pertinente arată că nu există o ereditate suicidară propriu-zisă, ci numai un procentaj ridicat de anumite predispoziții suicidare, sau trăsături psihopatologice generale.

Adolescentul sinucigaș se dezvoltă într-un mediu psihosocial cu grave perturbări structurale și relaționale. Totuși, este greu de stabilit un raport precis între perturbările mediului socio-familial și frecvența suicidului, pentru că există o multitudine de modalități prin care copilul sau adolescentul recepționează și integrează aceste influențe.

Societatea actuală creează condițiile pentru apariția, dezvoltarea și amplificarea sentimentului de insecuritate afectiv-relațională. Tensiunile existente în societate sunt prezente și se amplifică și la nivelul familiei, sinuciderea fiind o soluție preferată în fața dificultăților existenței.

Motivarea conduitelor autoagresive la tineri (cu personalități vulnerabile) se face pe seama dificultăților de adaptare, a eșecului în procesul de școlarizare, instruire sau de ordin sentimental, inadaptării pe fondul imaturității afective, volitive și din punct de vedere a conștiinței sociale. Se impune identificarea factorilor de ordin predispozant, favorizant și declanșant (biogeni, neuropsihogeni, socioculturali etc.).

Adolescenții suicidari au o conduită în limitele largi ale normalității, dar sunt prezente și unele tulburări de comportament, reacții depresive, stări reactive, uneori foarte exagerate din cauza hipersensibilității și a "exploziei" de personalitate.

Sindromul presuicidar la adolescenți se manifestă prin depresie, anxietate, agitație, perturbări ale somnului, manifestări psihosomatice, schimbări în comportamentul social, cu afectivitate labilă, iritabilitate crescută și agresivitate manifestă, o pierdere a umorului, a performanțelor școlare, a inițiativei și prețuirii de sine etc. Depistarea adolescenților care prezintă acest sindrom este deosebit de utilă în practica prevenirii sinuciderilor.

Actul suicidar poate avea loc ca rezultat al unui "scurt circuit", cu componente impulsive, fără ca subiectul să poată decide conștient asupra lor, executând acțiunea în timpul unei obnubilări a conștiinței; alteori este rezultatul unei premeditări anterioare sau poate fi urmarea unei fantasme, în care actul sinucigaș a fost de multe ori executat imaginar, în funcție de consecințele sale asupra propriei persoane (narcisism, dorința de a se răzbuna, de a pedepsi pe cineva, pentru a fi iubit, dorința de a deveni erou etc.).

Încadrată în autoagresivitate, sinuciderea este o formă ambivalentă de autopedepsire și heteropedepsire, în sensul că adolescentul, prin acest act își pedepsește părinții, știind astfel că îi distruge sufletește, și în același timp, se pedepsește pe sine pentru fapte - de multe ori imaginare. Adler a emis ideea că sinuciderea este o formă de hipercompensare față de sentimentul de inferioritate. Adolescentul recurge la sinucidere pentru a demonstra lumii importanța și valoarea lui și pentru a arăta anturajului cât pierde prin dispariția sa.

Printre mecanismele psihologice ale sinuciderii la această vârstă, sunt și reacțiile nestăpânite față de privarea de dragoste, fie a părinților, fie a unei persoane de sex opus. Tendința adolescentului de a-și intensifica stările sufletești sau tendințele afective, îl conduce uneori la supoziția că este nedreptățit, marginalizat, umilit, acestea fiind situații greu de suportat. Frustrarea provoacă tendința de agresivitate împotriva celor care au determinat-o și totodată declanșează un sentiment de culpabilitate, care orientează agresivitatea către propria persoană.

Tendințele agresive pot fi amplificate și de factorii constituționali, prin raportarea la unele modele agresive parentale sau ambientale. Uneori agresiunea ambientală determină la adolescent apariția impulsului de sinucidere, prin întoarcerea acesteia către propria persoană.

Când autoagresivitatea devine foarte puternică, adolescentul nu mai reușește să-și utilizeze mecanismele de compensare, nu mai poate să stabilească relații cu propriul eu, nu mai găsește la alții nici încredere, nici dragoste, iar în interiorul său există numai ură și violență. Această stare, trăită conștient sau inconștient, activează toată frustrația din copilărie. În această stare de tensiune adolescentul se simte singur, abandonat, încărcat de resentimente, pentru el existența nu mai are sens, tendința de sinucidere fiind singura cale de rezolvare a acestei situații.

Statisticile Organizației Mondiale a Sănătății (Păunescu, 1994) stabilesc o corelație între grupa de vârstă și sinucidere. Perioada de involuție (îmbătrânire) cunoaște cel mai ridicat procent de persoane care se sinucid. Procesele biopsihosociale aparținând îmbătrânirii, produc o serie de modificări psihopatologice în personalitatea vârstnicilor care, de multe ori, declanșează impulsul de autoagresivitate sub diferite forme, printre care și sinuciderea. Pe lângă stările patologice, situația vârstnicilor este afectată atât de cauze economice, cât și de cauze sociale, relaționale. Nevoile materiale, sentimentul abandonului total, lipsa de asistență și protecție socială, singurătatea, traumatismele psihoafective etc., fac să crească numărul sinuciderilor la vârstnici.

În peste 90% din cazuri, sinuciderea este primul semn al unei boli psihice, chiar dacă aceasta nu a fost diagnosticată. Pentru clarificarea eventualelor cauze psihice ale actului de suicid, se face așa-numita "autopsiere psihologică". De cele mai multe ori, subiectul prezintă tulburări psihice, cu toate că pentru cei din jur el părea un om perfect normal și cu atât mai mult gestul lui era inexplicabil.

Frecvența sinuciderilor este mai mare la bărbați decât la femei. Mariajul influențează pozitiv rata sinuciderilor atât la bărbați cât și la femei. Astfel, văduvii se sinucid mult mai frecvent decât celibatarii, urmează divorțații și pe ultimul loc sunt cei căsătoriți. Pe lângă mariaj, existența copiilor pare să constituie un factor de diminuare a riscului de sinucidere.

Cu cât nivelul intelectual și cultural este mai ridicat, cu atât scad tendințele suicidare. Persoanele cu o pregătire superioară au capacitatea de a descoperi sistemele de compensare. Situația socio-morală întărește motivația existențială.

În cazul conduitei suicidare, în general, trebuie adoptată următoarea schemă de intervenție (Dragomirescu, 1980):

a) Prevenția sau pre-intervenția acționează asupra etapei clinice a suicidației și cuprinde totalitatea măsurilor profilactice îndreptate asupra individului sau comunității sociale în scopul prevenirii conduitei suicidare, a cauzelor care o pot genera. În această categorie de măsuri se pot distinge două grupe: măsuri psihoprofilactice (educație sanitară, psihopedagogică etc.) și măsuri psihosociale (insertie socio-familială pozitivă, relații interpersonale pozitive etc.). Măsurile psihoprofilactice se opun acțiunii cauzelor patologice de ordin individual, ale conduitei suicidare, iar măsurile psihosociale - acțiunii cauzelor de ordin comunitar, sociale ale conduitei suicidare.

b) Intervenția sau etapa terapeutică include totalitatea măsurilor cu caracter curativ îndreptate asupra persoanei sau asupra circumstanțelor sociale, extraindividuale, în scopul combaterii factorilor care o întrețin sau o agravează. În această categorie de măsuri se pot distinge trei grupe: măsuri medicale, măsuri psihiatrice (terapie biologică, psihoterapie, terapie ocupațională) și măsuri medico-

sociale (socio-pedagogice, protecție socială, siguranță medico-legală). Măsurile de intervenție medicală (reanimare, terapie etiologică intensivă de urgență) trebuie acționate în momentul crizei autoagresive, cele de intervenție psihiatrică se opun circumstanțelor de ordin psihopatologic, iar măsurile medico-sociale contracarează circumstanțele sociopatice.

c) Recuperarea sau post-intervenția cuprinde totalitatea măsurilor de eliminare a urmelor crizei suicidare, de anulare a consecințelor conduitei suicidare, îndreptate atât asupra individului cât și asupra comunității sale sociale. În cadrul acestor măsuri de recuperare distingem două grupe: măsuri individuale (psihoterapie, asistență psihiatrică constând în terapie și supraveghere psihiatrică, socioterapie) și măsuri sociale (adaptare familială, profesională, socială). În general măsurile recuperatorii urmăresc îndepărtarea efectelor traumatizației pe plan somatic, iar pe plan psihologic, restabilirea echilibrului normal al personalității individului.

6.4. MĂSURI DE PROTECȚIE ÎMPOTRIVA VICTIMIZĂRII

Protecția împotriva victimizării este o strategie care duce la consolidarea sentimentului de securitate al membrilor unei societăți. Ideal ar fi ca într-o societate liberă și democratică să nu existe nici un pericol de victimizare, fiecare persoană să se simtă în siguranță indiferent de poziția sa socială, economică, vârstă, sex etc. Sentimentul de securitate, atât la nivelul persoanei cât și la cel al colectivității, este expresia unui cadru social stabil și echilibrat.

Măsurile de protecție socială revin în special compartimentelor judiciare responsabile cu prevenirea infracțiunilor, descoperirea infractorilor și pedepsirea acestora. Existența normelor juridico-penale, a sistemului de judecată și pedepsire a infractorilor diminuează în mare măsură activitatea infracțională și crește nivelul de securizare psihologică a persoanelor. Acțiunea preventivă în domeniul social presupune câteva obiective (Bogdan & Sânțea, 1988):

- ◆ educarea moral-juridică a cetățenilor pe baza cunoașterii legilor și a formării unor convingeri ferme cu privire la necesitatea respectării conștiente a dispozițiilor legale. O asemenea activitate complexă se poate realiza numai printr-o acțiune sistematică, cu caracter permanent, la care să contribuie toți factorii politici, sociali și culturali-educativi cu răspundere în acest domeniu;

- ◆ pregătirea antiinfracțională a populației pentru a cunoaște normele de conviețuire socială, cerințele comportamentale generale de evitare a situațiilor sau circumstanțelor în care persoanele ar putea deveni victime ale unor infracțiuni;

- ◆ consilierea și îndrumarea individuală a cetățenilor cu privire la conduita ce se recomandă a fi urmată - în cazuri concret determinate - pentru a împiedica evoluția negativă a unor stări de fapt și ajungerea lor în poziție de victime;

- ◆ identificarea din timp a unor victime potențiale - îndeosebi prin posibilitățile de cunoaștere specifice organelor judiciare - și promovarea unor măsuri de protecție sau autoprotecție ale acestora.

Măsurile de autoprotecție sunt cele ce revin în sarcina persoanelor particulare, măsuri care trebuie să aibă un caracter organizat și de permanență pentru a evita riscul victimal și al victimizării.

În ceea ce privește prevenirea și evitarea riscului victimal s-a încercat să se formuleze o serie de recomandări integrate în diferite strategii, programe, tactici. Toate aceste încercări comportă un anumit grad de dificultate, deoarece este foarte greu de identificat toate situațiile particulare în care ele ar putea preveni acțiunile victimizante.

În vederea prevenirii victimizării este necesar să fie luate atât măsurile de protecție socială, cât și cele de autoprotecție.

Realitatea socială din țara noastră confirmă faptul că multe persoane, unele cu un nivel cultural ridicat și cu o experiență bogată de viață, nu acordă întotdeauna importanță unor reguli de prudență comportamentală și ajung cu ușurință în postura de victime.

Pregătirea antiinfracțională a populației este necesară în condițiile în care rata criminalității crește, determinând o intensificare a sentimentului de insecuritate resimțit de către toate persoanele, dar mai ales de cei care prezintă un risc victimal mai mare (copii, femei, persoane în vârstă, handicapați etc.).

Măsurile de protecție împotriva victimizării trebuie să se adreseze publicului larg și să vizeze cât mai multe situații de posibil risc victimal, punând accent pe următoarele aspecte:

- ◆evitarea persoanelor cunoscute ca având manifestări violente, care poartă asupra lor cuțite ori consumă excesiv băuturi alcoolice și provoacă scandaluri, trecând chiar din motive minore la acțiuni violente;

- ◆acordarea unei atenții sporite selecției relațiilor cu persoanele cunoscute ocazional și pe cât posibil evitarea acestora, motivat de faptul că din partea unor asemenea indivizi putem avea oricând surprize neplăcute, chiar suferințe fizice și morale. Se vor evita relațiile ocazionale cu persoanele care cer găzduire, care oferă sau solicită spre vânzare băuturi alcoolice, bunuri, valori sau își oferă serviciile pentru efectuarea diverselor activități. În această categorie de multe ori sunt implicați infractori recidiviști sau fără ocupație, care urmăresc plasarea unor bunuri, valori furate sau înșelarea bunei credințe a cetățenilor;

- ◆evitarea frecventării locurilor și mediilor unde se adună elemente dubioase pentru consum de băuturi alcoolice, practicarea jocurilor de noroc etc.; evitarea pe cât posibil a zonelor aglomerate (unde se pot comite furturi din buzunare sau poșete) și a zonelor slab circulate sau iluminate (unde pot fi victime ale unor infracțiuni de tâlhărie, viol, vătămare corporală etc.), precum recomandarea ca în asemenea locuri și la ore târzii, să nu circule femeile singure, alegând alte trasee de deplasare mai sigure, chiar dacă acestea sunt mai lungi;

- ◆îndrumarea minorilor rămași singuri la domiciliu de a nu deschide ușa și de a nu primi în locuință persoane necunoscute, indiferent de motivul care-l invocă. Instruirea acestora ca, în zonele în care se joacă sau în vecinătatea școlilor să nu accepte relații ocazionale cu persoane care se comportă binevoitor, le oferă dulciuri, prăjituri, jucării, îi invită la plimbare, în parc sau pădure ori se autoinvită la domiciliul copiilor sub diverse pretexte (să bea un pahar cu apă, să dea un telefon etc.). În multe cazuri, asemenea elemente fac parte din rândul hoților (care iau de la copii bunurile de valoare sau se informează prin aceștia despre starea materială și programul părinților), adeseori din categoria psihopaților sexuali periculoși, care ademenesc și corup copiii (îndeosebi fetițele);

- ◆neacceptarea de către tineri și mai ales de către tinere a unor invitații tentante din partea unor necunoscuți, pentru a merge la discotecă, restaurant sau în excursie(eventual cu autoturismul), ori la diverse ceaiuri sau onomastice la domiciliul celor în cauză, unde pot deveni victime ale unor infracțiuni de viol, tâlhărie etc.; recomandarea tinerelor fete să poarte o vestimentație neprovocatoare care să nu incite la acostare;

- ◆este recomandabil ca persoanele în vârstă și care locuiesc singure, dacă doresc să vândă bunuri de valoare, să nu apeleze la mica publicitate sau la anunțurile afișate pe imobile, deoarece pot fi vizate de infractori;

- ◆posesorii de autovehicule să nu lase în interiorul acestora aparatură, bunuri sau valori care pot incita infractorii. Este indicat să se instaleze sisteme antifurt atât la autovehicule cât și la locuințe;

- ◆unitățile din domeniul colectării, transportului și păstrării valorilor monetare trebuie să ia măsuri ferme de asigurare a acestora prin grile metalice, sisteme de închidere eficiente, case de bani sigure fixate la sol sau în perete, instalarea unor sisteme de alarmare și după caz, cu pază înarmată;

- ◆când unele persoane ajung victime și sunt în contact direct cu infractorii, trebuie abordat un comportament care să vizeze manifestări hotărâte de atenționare a cetățenilor din împrejurimi sau folosirea unor trucuri, cum ar fi strigarea pe nume al unui bărbat, ca și cum acesta ar fi în apropiere etc. Când acestea nu dau rezultate, victimele trebuie să ia o atitudine prudentă și elastică, de negociere cu cel în cauză pentru a câștiga timp și a nu accentua tentativele de violență ale infractorilor. În situațiile limită, când atacul este iminent și deosebit de grav, este indicat ca victima să nu amenințe cu reclamarea faptei, acceptând de nevoie un "tratament de compromis", pentru a nu-și pune în pericol viața.

Cele mai multe împrejurări din viață pot fi tot atâtea prilejuri pentru declanșarea unor comportamente agresive interpersonale sau de grup; intervenția trebuie să contribuie la scăderea gradului de tensiune intrapsihică, în primul rând prin înlăturarea cauzelor conflictualizării, care pot fi obținute prin adoptarea unei atitudini afective pozitive, manifestate printr-o vorbire caldă, calmă, convingătoare și o gestică de bunăvoință.

Recomandări utile se pot face referitor la modalitatea în care o persoană poate interveni pentru aplanarea unei stări conflictuale, a unui scandal sau încăierări, în sensul de a nu acționa de una singură și în mod direct, intercalându-se între agresori și eventuala victimă, deoarece riscă să devină victimă. Sigur că intervenția hotărâtă a unor asemenea persoane poate fi salvatoare, dar ea trebuie să fie bine orientată și să nu fie riscantă. În acest sens cel în cauză este bine să solicite concursul altor persoane din apropiere și numai după aceea, cu prudență, să încerce aplanarea nu prin forța fizică proprie, ci prin dialog, crearea convingerii agresorilor că pot fi anihilați.

O activitate preventivă eficientă presupune analiza temeinică a fiecărui caz grav de infracțiune comisă pentru a se desprinde concluzii pertinente cu privire la cauzele acestora, la condițiile care le-au favorizat, frecvența lor în timp și spațiu, lipsurile manifestate de diverși factori implicați în activitatea de prevenire, precum și la factorii de risc victimal. Acest mod de lucru completează și îmbunătățește activitatea specifică de prevenire, coroborându-se datele concrete obținute din studiul de caz cu cele de ordin mai general desprinse din analiza globală a criminalității sau a diferitelor genuri de infracțiuni.

Stilul de viață al fiecăruia dintre noi, reprezintă chintesența măsurilor de autoprotecție.

CAPITOLUL VII

PROBLEMATICA PSIHOLOGICĂ A ANCHETEI JUDICIARE

7.1. ANCHETA JUDICIARĂ - CARACTERIZARE GENERALĂ

În cazul săvârșirii unei infracțiuni, aflarea adevărului și determinarea autorului să-și recunoască vina și să facă mărturisiri cât mai complete referitoare la aceasta îi revine anchetatorului, iar demersul efectuat în asemenea împrejurare poartă numele de anchetă.

Ancheta judiciară se poate defini drept o cercetare efectuată de către un organ de stat (anchetator) desfășurată sistematic și organizată științific, în vederea strângerii dovezilor privitoare la o faptă ilegală, apoi a prelucrării și verificării acestora pentru a lămuri împrejurările în care fapta s-a produs și pentru a stabili răspunderile (Mitrofan & colab., 1992).

Din perspectivă psihologică ancheta judiciară (urmărirea penală și cercetarea judecătorească) reprezintă o relație interpersonală de tip special care reunește, de regulă, două persoane cu interese opuse: un anchetator (conducătorul anchetei) care caută să dezvăluie un adevăr, și un anchetat care, de cele mai multe ori, caută să-l acopere, să-l ascundă sau să-l prezinte într-o manieră care să limiteze cât mai mult consecințele care ar urma să decurgă.

În cadrul anchetei judiciare, orice demers pe care îl întreprinde anchetatorul trebuie să plece de la principiul prezumției de nevinovăție, care asigură obiectivitate rezultatelor acesteia.

În relația anchetator-anchetat, indiferent dacă acesta din urmă este învinuit (sau inculpat), martor sau persoană nevinovată, elementul de interacțiune îl constituie convorbirea. În această situație însă, convorbirea nu trebuie înțeleasă în forma simplă a unui dialog, a unei discuții, ci ca un proces deosebit de complex, un demers anevoios, o stare conflictuală profund tensionată în care, pe de o parte se încearcă obținerea de date cât mai veridice, iar pe de alta, ascunderea sau denaturarea acestora, eșecul fiind posibil la oricare din cei doi protagoniști.

Ancheta judiciară presupune parcurgerea a două faze care se succed logic, și anume, ancheta de urmărire penală și cercetarea judecătorească. Uneori prima fază poate lipsi (când părțile se adresează direct instanței de judecată sau în situațiile de extindere a acțiunii penale datorită suficienței probelor când cercetarea judecătorească îndeplinește obiectivele urmăririi penale).

Ancheta de urmărire penală este înfăptuită de specialiști aparținând poliției și Ministerului Public (procurori), iar cercetarea judecătorească este de competența magistraților.

7.2. COORDONATELE PSIHOLOGICE ALE ACTIVITĂȚII DE ANCHETĂ JUDICIARĂ

Tensiunea anchetei judiciare este comparabilă cu tensiunea psihologică specifică unei partide de șah, în care se confruntă doi parteneri cu stiluri diferite: anchetatorul, tehnic, plin de imaginație și infractorul viclean și speculativ. Privite pe aceste coordonate psihologice, stările de tensiune generate de permanenta dispută a anchetatorului cu partenerii săi nu trebuie să depășească cadrul legal stabilit pentru ancheta judiciară, altfel se poate compromite întreaga anchetă.

Cele mai frecvente planuri situaționale în care se confruntă anchetatorul și anchetatul sunt:

a) Planul deschis - datele despre infracțiune sunt cunoscute atât de anchetator cât și de infractor, ancheta având din start o situație pozitivă pentru cauză;

b) Planul orb - datele despre infracțiune sunt cunoscute numai de anchetator, infractorul neștiind că ele se află la dispoziția anchetatorului. În asemenea condiții, infractorul poate comite erori în construcția apărărilor formulate, fiind la discreția anchetatorului;

c) Planul ascuns - datele despre infracțiune sunt cunoscute numai de infractor, fapt ce poate duce la eșecul anchetei, autorul infracțiunii reușind să rămână mult timp neidentificat, uneori ani la rând, iar alteori cauza intră în prescripție;

d) Planul necunoscut - datele despre infracțiune nu le cunoaște, în prima fază, nici anchetatorul și nici infractorul, acestea fiind cunoscute de o terță persoană (eventual un martor întâmplător), despre care cei doi parteneri nu au cunoștință (Mitrofan & colab., 1992).

Relația interpersonală anchetator-anchetat pun în evidență trăirea emoțională creată de confruntarea cu reprezentantul oficial al autorității, în cadrul căreia se va desfășura un câmp psihologic cu valențe speciale. Atitudinea oficială, profesională, politicoasă, dar rezervată prin ținută și vocabular a anchetatorului care dirijează ancheta, creează un fond emoțional difuz pentru interlocutor (bănuț, învinuit), fapt resimțit de altfel de oricare altă persoană invitată în mod oficial să dea relații în cauză (martor, reclamant).

În biroul de anchetă, anchetatorul apreciază comportamentul expresiv, în mod special mimica învinuitului ca pe o totalitate de trăsături și caracteristici dinamico-funcționale care evidențiază stări, sentimente și dispoziții afective a căror interpretare corectă este o necesitate absolută. Anchetatorul trebuie să surprindă atât componentele voluntare ale comportamentului cât și cele deghizate, simulate. Învinuitul poate simula cu multă ușurință calmul, stăpânirea de sine, nedumerirea, unele stări de suferință (afecțiuni cardio-respiratorii, leșin), atitudinea de revoltă ori de protest, toate cu scopul de a impresiona, de a intimida pe anchetator (o categorie aparte sunt romii).

Artificialitatea (lipsa de naturalețe) acestor simulări este evidentă în fața unei conduite ferme, ofensive a anchetatorului, înlăturarea lor fiind, de regulă, consecința exploatării calificate a unor momente psihologice abil create pe parcursul ascultării.

Personalitatea anchetatorului, intuiția profesională, experiența acestuia este edificatoare în interpretarea corectă a tabloului psihocomportamental al persoanei anchetate. Pentru a atenua starea emoțională a anchetatului (care poate fi amplificată de labilitatea psihocomportamentală, de trecutul său infracțional, de starea de sănătate, de problematica critică a cauzei pentru care este cercetat) se recomandă unele discuții introductive cu referire la situația familială, profesională, starea de sănătate, probleme de perspectivă, aptitudini, pasiuni etc. Astfel se poate obține o deconectare a subiectului, o "încălzire" a relației interpersonale, care favorizează chestionarea cu privire la cauza aflată în cercetare (în această fază se poate da un sfat, eventual se poate strecura o glumă).

În cazul persoanelor sincere, dar labile emoțional (sferă din care fac parte minorii, femeile, vârstnicii, unii convalescenți etc.) este necesar crearea unui climat de siguranță și încredere reciprocă, a unui dialog deschis, degajat, cooperant. Nerealizarea acestui climat poate duce la inhibiții emoționale artificiale cu manifestări mimico-gesticulare și neurovegetative. Labilul emoțional, dar sincer, va reacționa sub impulsul temerii naturale pe care o resimte față de implicațiile conjuncturale referitoare la învinuire, la care se adaugă blocajul afectiv față de anchetator. Gesturile de nervozitate, de agitație, de ridicare a tonului, de agresivitate etc. din partea anchetatorului pot provoca o adevărată degingoladă în gândirea și stările emoționale ale anchetatului emotiv.

În momentul în care anchetatorul apreciază că s-a creat un climat introductiv de încredere, anchetatului i se poate aduce la cunoștință problematica critică. Aceasta va determina un comportament în care se poate ușor descifra naturalețea și dezinvoltura în argumentare, sinceritatea surprinderii, anchetatul manifestând, mai degrabă, curiozitate față de învinuire decât teamă, exprimându-și păreri, răspunzând prompt la întrebări și punând la rândul său o serie de întrebări.

Altfel stau lucrurile când anchetatul este chiar autorul faptei. Dialogul introductiv nu are relevanța scontată. Ambianța rămâne rece, răspunsurile sunt doar monosilabice, anchetatul este apatic, nu cooperează, nu se angajează sincer în dialog. Dacă se abordează o problematică antrenantă, atmosfera rămâne artificială, fără deschidere către dialog, lipsită complet de spontaneitatea firească aceluia context.

Persoana care nu este implicată în cauza penală, dispune în planul personalității sale, de capacitatea psihică de a se detașa cu ușurință de situația de învinuit în cauză. Ea, neavând nimic cu cauza în care este audiată, își comută cu ușurință sfera preocupărilor și a atenției către problematica introductivă, colaterală, ce o captivează și pe care o acceptă cu plăcere și interes. Persoana care a comis fapta penală sau are un anumit grad de implicare nu dispune de capacitatea psihică de comutare, de detașare. Problematika sa centrală se exercită cu o forță inhibitorie deosebită asupra oricăror alte aspecte care se aduc în discuție, polarizându-i întreaga personalitate către fapta comisă și implicațiile acesteia.

Suspiciunea învinuitului, în raport cu incertitudinea datelor pe care le deține referitor la ce știe anchetatorul, cât știe, de la cine știe, amplifică la maximum tensiunea acestuia. Manifestările comportamentale și psihofiziologice însoțesc starea de disconfort psihic pe care o trăiește anchetatul. Aceste manifestări luate ca atare nu pot fi socotite drept probe de

vinovăție sau de nevinovăție, eventual pot confirma sau infirma ca un argument în plus, o teză valabilă, constituind indicii orientativi asupra comportamentului anchetatului.

7.3. ASCULTAREA ÎNVINUITULUI SAU INCULPATULUI

Așa cum rezultă din prevederile legale, ascultarea învinuitului sau inculpatului parcurge următoarele etape (Aionițoaie & Sandu, 1992):

a) Verificarea identității învinuitului sau inculpatului. Parcurgerea acestei etape este obligatorie pentru a nu fi învinuită (inculpată) altă persoană decât cea care a săvârșit infracțiunea. Verificarea identității constă în întrebări cu privire la nume, prenume, poreclă, data și locul nașterii, numele și prenumele părinților, cetățenia, studii, situația militară, loc de muncă, ocupație, domiciliu, antecedente penale, precum și alte date care pot contura situația personală a învinuitului. Verificarea identității constituie și un bun prilej de a studia comportamentul învinuitului față de situația în care se află, modul cum reacționează la întrebările ce i se adresează, gesturile, starea de tensiune sau calmul pe care le afișează.

b) Ascultarea relatării libere. Această etapă începe prin adresarea unei întrebări temă, cu caracter general, prin care învinuitului i se solicită să declare tot ce are de arătat în legătură cu învinuirea ce i se aduce. În această etapă anchetatorul are posibilitatea să-l studieze pe învinuit, să-l observe și să noteze omisiunile, ezităările. Toate observațiile făcute vor constitui suport pentru stabilirea procedurilor tactice care vor fi folosite în continuare. În timpul ascultării libere anchetatorul trebuie să evite întreruperea relatării învinuitului, aprobarea sau dezaprobarea afirmațiilor acestuia, să-și manifeste satisfacția ori nemulțumirea față de cele declarate. Trebuie să dovedească stăpânire de sine, răbdare, calm, în general o atitudine prin care să nu-și exteriorizeze sentimentele față de învinuit.

c) Adresarea de întrebări și ascultarea răspunsurilor sau ascultarea dirijată. După ce învinuitul a relatat liber referitor la învinuirea adusă, i se adresează întrebări cu privire la fapta ce formează obiectul cauzei și la învinuire. Întrebările formulate trebuie să îndeplinească anumite condiții:

- ◆ să fie clare și precise;
- ◆ să fie pe înțelesul celui interogată; să nu sugereze răspunsul;
- ◆ să oblige pe învinuit să relateze și nu să determine un răspuns scurt de genul "da" sau "nu";
- ◆ să nu intimideze pe cel ascultat sau să-l pună în încurcătură.

Din perspectiva psihologiei judiciare etapele ascultării învinuitului sau inculpatului au o importanță deosebită, deoarece aici se pot identifica anumite mecanisme psihologice de care este bine ca cei în drept să țină seama. Urmărind relatările învinuitului anchetatorul va reține logica expunerii, cursivitatea exprimării, siguranța de sine, contradicțiile posibile etc., pe baza acestora urmând să-și stabilească tactica de acțiune.

Pentru a obține de la învinuit sau inculpat declarații complete și veridice, anchetatorul poate utiliza anumite procedee tactice de ascultare. O tactică adecvată presupune adaptarea regulilor generale la fiecare cauză în parte, la personalitatea celui ascultat și la poziția învinuitului sau inculpatului.

În cele ce urmează vom prezenta unele procedee tactice folosite în ascultarea învinuitului sau inculpatului (Aionițoaie & Sandu, 1992):

a) Folosirea întrebărilor detaliu - procedeul presupune utilizarea unor întrebări prin care se solicită învinuitului amănunte referitoare la împrejurările săvârșirii faptei, amănunte care să permită verificarea explicațiilor lui. Întrebările detaliu se folosesc frecvent în cazul când învinuitul face declarații nesincere, contradictorii, adoptă o poziție refractară pe parcursul cercetărilor. Scopul folosirii acestor întrebări este de a demonstra învinuitului netemeinicia declarațiilor sale și de a-l determina să renunțe la negarea faptelor comise.

b) Ascultarea repetată - constă în audierea în mod repetat, la anumite intervale de timp a învinuitului cu privire la aceleași fapte, împrejurări, amănunte. Între declarațiile învinuitului vor apare, inevitabil, deosebiri, în special contraziceri, nepotriviri. Prin acest procedeu se poate demonstra netemeinicia afirmațiilor învinuitului, putând fi determinat să spună adevărul.

c) Ascultarea sistematică - acest procedeu se folosește atât în cazul învinuitului sincer, pentru a-l ajuta să lămurească toată problematica, mai ales în cauzele complexe, cu grad ridicat de dificultate, cât și al celor nesinceri, refractari, pentru că îi obligă să dea explicații logice, cronologice, succesive la toate aspectele care fac obiectul învinuirii. Prin intermediul întrebărilor problemă învinuitului i se solicită să clarifice sistematic cum a conceput și pregătit infracțiunea, persoanele participante și modul cum a acționat fiecare.

d) Ascultarea încrucișată - scopul acestui procedeu este de a înfrânge sistemul de apărare al învinuitului nesincer, înrăit, refractar, care se situează pe poziția negării totale a faptelor comise. Este un procedeu ofensiv și constă în ascultarea aceluiași învinuit de către

doi sau mai mulți anchetatori ce s-au pregătit în mod special în acest scop și cunosc problemele cauzei în care se face ascultarea.

e) Folosirea probelor de vinovăție - procedeul se folosește în ascultarea învinuitului nesincer sau a celui care își recunoaște numai parțial vinovăția. În fața unor probe decisive, el va fi determinat să recunoască fapta comisă. Pentru a le utiliza cu maximum de eficacitate, anchetatorul trebuie să cunoască foarte bine probele existente la dosar și valoarea probatorie a fiecăreia dintre ele. Este foarte important ca probele de vinovăție să fie utilizate la momentul oportun astfel încât învinuitul să fie determinat să facă declarații veridice și complete. Orice eroare din partea anchetatorului poate compromite ancheta. În raport cu personalitatea și psihologia învinuitului, se poate proceda la prezentarea frontală sau progresivă a probelor de vinovăție.

f) Ascultarea unui învinuit sau inculpat despre activitatea celorlalți participanți la săvârșirea infracțiunii - procedeul se aplică atunci când în cauză există mai mulți învinuiți (inculpați) participanți la săvârșirea aceleiași infracțiuni. Cunoașterea învinuiților (inculpaților) implicați în cauză permite anchetatorului să stabilească pe cel dispus să recunoască mai ușor faptele săvârșite și cu acesta să înceapă ascultarea. Se solicită celui ascultat să declare ceea ce cunoaște despre activitatea celorlalți participanți la infracțiune, lăsându-i-se impresia că persoana sa interesează mai puțin. În acest mod, acesta poate prezenta date valoroase în legătură cu infracțiunea săvârșită și implicit, să facă declarații despre propria activitate. Prin confruntarea datelor obținute din declarațiile participanților, chiar dacă nu au declarat totul despre propria activitate, se pot desprinde concluzii cu privire la sinceritatea celor implicați în cauză.

g) Justificarea timpului critic - acest procedeu se folosește, de regulă, atunci când învinuitul (inculpatul) refuză să facă declarații. Cunoșcându-se activitatea învinuitului (inculpatului), i se va solicita să declare locul unde s-a aflat, cu cine a luat legătura, ce a întreprins, în timpul și după săvârșirea infracțiunii. Explicațiile date vor fi verificate minuțios pe zile, ore, minute și locuri. De asemenea, procedeul se folosește și în ascultarea infractorilor nesinceri, refractari, oscilanți în declarații. Verificarea datelor furnizate de cel audiat oferă anchetatorului posibilitatea constatării nesincerității relatărilor, întrucât în declarațiile acestuia apar neconcordanțe în justificarea timpului critic. Utilizarea procedurii de justificare a timpului critic permite extinderea anchetei judiciare asupra altor infracțiuni și făptuitori.

Ascultarea învinuitului sau inculpatului prezintă un grad ridicat de dificultate și complexitate întrucât situațiile infracționale sunt infinit de diverse. De aceea, folosirea unui procedeu sau al altuia nu constituie reguli obligatorii de urmat. Procedeurile tactice în audierea învinuitului sau inculpatului se utilizează de către anchetator în funcție de caracteristicile cauzei, precum și de particularitățile psihice ale persoanelor aflate în ancheta judiciară.

Anchetatorul se poate confrunta cu următoarele categorii de infractori: infractorul primar sau recidivist, infractorul cercetat în stare de libertate sau în stare de arest, infractorul prins în flagrant sau descoperit post factum, infractorul care a acționat de unul singur sau în grup, infractorul cu fizic normal, obișnuit sau fizic tarat, deformat. De asemenea, infractorul poate fi de sex masculin sau feminin, poate fi minor sau vârstnic, se poate afla în cauză judiciară, economică sau de altă natură.

În cadrul anchetei, fiecare infractor prezintă deci un tablou psihic specific, de care anchetatorul trebuie să țină seama.

7.4. CALITĂȚILE PSIHOSOCIALE ALE ANCHETATORULUI

Abordată din perspectivă psihologică, profesiunea de anchetator penal este deosebit de complexă. Exigențele legale, morale și de competență cer anchetatorului cunoașterea profundă și nuanțată a dispozițiilor legii penale și procesual penale, a drepturilor fundamentale ale omului la care trebuie să se raporteze permanent. Armonizarea într-o sinteză echilibrată a cerințelor generale ce fundamentează statutul deontologic al anchetatorului va permite acestuia să aplice legea conform gradului înalt de responsabilitate pe care îl cere profesia lui.

Calitățile psihosociale ale unui bun anchetator se pot grupa în trei categorii (Mitrofan & colab., 1992):

a) Nivelul general de pregătire. Anchetatorul trebuie să facă dovada unui nivel ridicat de pregătire generală; să aibă o concepție clară despre lume și viață, despre societate și legile care o guvernează și, îndeosebi, despre sistemul social bazat pe democrația

autentică. El trebuie să știe precis care sunt, în ce constau și ale cui sunt valorile și interesele pe care le apără. Domeniul de activitate al anchetatorului fiind omul, aceasta presupune stăpânirea noțiunilor de psihologie a personalității.

b) Calitățile psiho-intelectuale. Gândirea anchetatorului trebuie să se orienteze spre esența realității judiciare, să se distingă prin claritate, profunzime, rigoare, mobilitate, coerență și să se bazeze pe un dezvoltat spirit critic. De regulă, faptele relatate într-o anchetă par reale, verosimile, dar se întâmplă ca unele din afirmații să fie, mai ales la nivelul amănuntelor, contradictorii sau neplauzibile, sesizarea inadvertențelor, de multe ori deosebit de subtile solicită din partea anchetatorului perspicacitate. De asemenea anchetatorul trebuie să dea dovadă de o mare putere de discernământ, el trebuie să deosebească ușor realul de ireal, semnificativul de nesemnificativ, să pătrundă și să aprecieze faptele la justa lor valoare, numai așa va putea fundamenta o soluție judiciară.

Anchetatorului îi este necesară, la un nivel de funcționalitate optim, atât memoria de scurtă durată, cât și memoria de lungă durată. Memoria nu cuprinde numai informație pur cantitativă despre relatările anchetatului, ci și evaluările, interpretările ei prin prisma unor criterii de esență socio-culturală, științifică, filosofică, etică, estetică etc.

Integritatea senzorială a anchetatorului constituie fundamentul psihofiziologic al corectitudinii și exactității redactării documentelor de anchetă ce constituie suportul material al mijloacelor de probă. De aceea, anchetatorul trebuie să posede o stare corespunzătoare a sănătății și să dispună de o mare capacitate de efort voluntar.

Pentru înțelegerea și pătrunderea mai eficientă a unor situații, fapte sau împrejurări care îi sunt doar sugerate pe parcursul relatării, anchetatorul trebuie să recurgă și la imaginație. Totodată el trebuie să posede o mare stabilitate și o bună concentrare a atenției.

c) Calitățile moral-afective. Echilibrul emoțional vizează componenta afectivă a personalității anchetatorului. Acesta stă la baza unor calități necesare în reușita activității anchetatorului, reprezentate prin tact, răbdare, toleranță, disponibilitatea de a asculta, stăpânirea de sine etc., ceea ce conferă un fond psihofiziologic general pozitiv.

Complexitatea anchetei judiciare poate declanșa unele mecanisme ale afectivității ce se pot exterioriza prin manifestări incompatibile cu profesiunea de anchetator, cum ar fi: dezgustul, plictiseala, sila, agresivitatea etc. Dacă anchetatorul va apare ca o persoană impresionabilă, nervoasă, iritată, agresivă sau ca o persoană care trece cu ușurință de la o stare psihică la alta, ori preocupat de propriile probleme, șansele de a-și atinge scopul sunt foarte reduse. Pentru a nu afecta în mod negativ cursul general al desfășurării anchetei, este foarte important ca anchetatorul să aibă toate reacțiile proprii sub control. Echilibrul emoțional al anchetatorului este condiționat și de lipsa oricărei prejudecăți sau a repulsiei față de persoana anchetată. Capacitatea empatică îl ajută pe anchetator, la nevoie, să simuleze orice stare sau trăire, să interpreteze rolul oricărui personaj.

Profilul psiho-intelectual și moral-afectiv al anchetatorului se structurează atât pe cele mai importante procese psihice, cât și pe trăsăturile de personalitate ale acestuia. Experiența în domeniul anchetei judiciare contribuie la dezvoltarea și perfecționarea la anchetatori a unor calități speciale cum ar fi: perspicacitatea, spiritul de observație, insistența, subtilitatea și rapiditatea deducțiilor și sintezelor, forța argumentării logice, a căror rezultată formează intuiția profesională, așa zisul "fler".

Calitățile enumerate nu reprezintă un simplu inventar de însușiri (trăsături) posibile la un anchetator, ci adevărate direcții pe linia valorificării potențialului psihologic al acestuia în cadrul anchetei judiciare. Punerea în acțiune a potențialului psihologic trebuie văzută ca o necesitate de a completa, de a îmbogăți și perfecționa procedeele de ordin tehnic și practic ale anchetei, ducând la fundamentarea științifică și, implicit la creșterea eficienței acesteia.

Nu sunt excluse situațiile când anchetatorul, fie că nu izează de procedee tactice adecvate, fie că nu-și pune în valoare calitățile de ordin psihologic, ajungând astfel în poziție de dominat în raport cu anchetatul. În acest sens sugerăm câteva din manifestările negative întâlnite în activitatea unor anchetatori: mulțumirea de sine, generată de încrederea exagerată în propriile calități și în experiența personală, carențe în pregătirea teoretică, instalarea stereotipiilor, automatismelor și spiritului de rutină, suspiciunea excesivă față de orice persoană anchetată, amplificarea nefondată a unor date sau exagerarea semnificației acordate unor gesturi sau manifestări din conduita celor anchetați, rigiditate în formularea întrebărilor, aroganța sau vulgaritatea în relațiile cu persoanele anchetate.

Personalitatea anchetatorului poate influența negativ desfășurarea anchetei prin unele trăsături cum ar fi: vanitatea și orgoliul, amorul propriu, teama de eșec, lipsa simțului autocritic, nerecunoașterea poziției de învins, optimismul necontrolat și excesiv, cât și

pesimismul exagerat și nemotivat, opinii foarte particulare asupra colaboratorilor și asupra propriei persoane, indecizia etc.

7.5. TIPURI DE ANCHETATORI

Sintezele efectuate în urma studierii comportamentului anchetatorilor, în relația anchetator-anchetat, au condus la diferite clasificări (Mitrofan & colab., 1992):

◆ **anchetatorul temperat**; se caracterizează printr-un comportament firesc, își ascultă cu atenție și interes interlocutorul, răbdător, calm și analitic. Intervine oportun și eficient cu tactul corespunzător situației, pentru lămurirea aspectelor esențiale ce interesează ancheta.

◆ **anchetatorul amabil**; manifestă o anumită transparență și jovialitate în relația cu anchetatul, nu ezită să-și trateze interlocutorul cu o țigară sau o cafea. Atmosfera degajată pe care o creează oferă premisele unui studiu psihologic aprofundat al anchetatului. Această atitudine trebuie să fie constantă, altfel echilibrul anchetei poate fi afectat, iar ancheta compromisă.

◆ **anchetatorul autoritar**; se caracterizează printr-o atitudine rigidă, gravă, impunându-și la modul imperativ voința în fața anchetatului. Nu este preocupat de studiul psihologic al anchetatului și implicit nu găsește modalități eficiente de a stimula ancheta. Acesta mizează mai mult pe intimidarea anchetatului decât pe stimularea psihologică a acestuia și astfel cooperarea devine ineficientă.

◆ **anchetatorul comunicativ** (vorbăreț, expansiv); este maximal activ și își exprimă cel mai evident personalitatea sa. Expresivitatea verbală (intonație, accent, timbru) și cea extralingvistică (mimică, gestică) este orientată către anchetat într-un mod accentuat, astfel încât intervențiile sale sunt uneori inoportune și lipsite de eficiență, compromițând ancheta.

◆ **anchetatorul cabotin**; dorește să obțină în cadrul anchetei judiciare succese ușoare prin mijloace ieftine, făcând apel la unele exagerări, amplificări improprii pentru ancheta judiciară care pot provoca stări cum ar fi amuzamentul, disprețul, penibilitatea sau chiar inhibarea anchetatului, situații care pot prejudicia rezultatele anchetei.

◆ **anchetatorul patern**; adoptă un comportament îngăduitor în anchetă, manifestând uneori chiar compasiune față de anchetat. Asemenea atitudine poate fi speculată mai ales de infractorii recidiviști care nu vor ezita să-și atenueze faptele.

Din perspectiva implicării spiritului de observație în alcătuirea scenariului infracțional, se poate identifica (Prună, 1994):

◆ **anchetatorul de "tip analitic"**; își construiește scenariul probabil al infracțiunii din foarte multe detalii, dând fiecăruia o însemnătate deosebită și insistând în direcția verificării amănunțite a tuturor elementelor componente. Ancheta evoluează lent și presupune un efort consistent, dar are avantajul că evită eventualele erori.

◆ **anchetatorul de "tip sintetic"**; acordă o importanță diferențiată informațiilor inițiale, construindu-și scenariul pe informațiile considerate relevante, celelalte fiind integrate imaginii de ansamblu. Proiectul anchetei implică un comportament probabilist, în sensul că se urmărește validarea celei mai probabile soluții. Demersul anchetei are o evoluție mai rapidă, dar trebuie evitate posibilele erori.

Din perspectiva implicării cognitiv-imaginative se desprind două tipuri de anchetatori:

◆ **anchetatorul de "tip conservator"**; utilizează schemele mintale construite anterior, cărora le subordonează în mod exagerat informațiile oferite de realitate, "obligându-le" să se integreze în schemele mintale elaborate. Un astfel de anchetator poate ajunge robul unui asemenea mod rigid de gândire, manifestând chiar tendința de a "ajusta" realitatea la schemele mintale vechi cu care operează.

◆ **anchetatorul de "tip creator"**; manifestă o atitudine creatoare, face apel la schemele mintale achiziționate, ele constituind o parte din experiența profesională, dar el își construiește proiectul anchetei bazându-se nu numai pe asemănările cu alte cazuri cercetate, ci și pe elemente specifice cazului în speță. Acest tip de anchetator descifrează mai rapid cazul aflat în cercetare, facilitează clarificarea unor situații, aparent fără ieșire.

CAPITOLUL VIII

INVESTIGAREA PSIHOLAGICĂ A COMPORTAMENTULUI SIMULAT PRIN TEHNICA POLIGRAF

8.1 COMPORTAMENTUL ȘI CARACTERISTICILE SALE

În sens larg, comportamentul reprezintă maniera specifică prin care organismul uman este determinat să răspundă printr-un ansamblu de reacții la solicitările de ordin fizic sau social care vin din ambianță, căutând ca prin aceasta să se adapteze la necesitățile nou intervenite.

Comportamentul nu este numai un șir de reacții provocate de stimuli, ci o activitate complexă, dinamică, determinată bio-psiho-social prin care persoana își adaptează relațiile sale la mediu.

Noțiunea de comportament exprimă o realitate psihologică dependentă simultan de lumea externă și de lumea internă, în funcție de modul în care se conjugă situația pe de o parte, cu atitudinea, motivul și scopul pe de altă parte.

În viața unei persoane apar adesea situații care o solicită contradictoriu. Anumite conveniențe sociale pot intra în contradicție cu starea de moment sau chiar cu convingerile intime ale persoanei, cu sistemul ei propriu de valori. Apar în acest caz dilemele de comportament, depășirea lor presupunând din partea persoanei maturitate socială, plasticitate psihică și suplețe comportamentală.

Se disting două modalități de răspuns comportamental (Ciofu, 1974):

◆ **comportamentul aparent** (exterior) care include reacțiile exteriorizate ale persoanei, observabile direct, cum ar fi limbajul vorbit sau cel gestual, mimica, pantomima;

◆ **comportamentul inaparent** (interior) include modificările interne legate de procesele gândirii, emoției, limbajului, inobservabile direct, dar care, prin intermediul procedeelelor și tehnicilor de înregistrare a reacțiilor organice pot deveni observabile (cum ar fi creșterea conductibilității electrice a pielii, modificarea ritmului cardiac, modificarea ritmului respirator, modificarea secreției salivare, intensificarea activității glandelor sudoripare, a compoziției chimice și hormonale a sângelui).

Între modalitățile aparente și cele inaparente ale comportamentului există o strânsă legătură. Unui comportament aparent îi corespund obligatoriu și forme inaparente, deoarece comportamentul aparent se bazează pe o structură funcțională organică, cu numeroase componente comportamentale inaparente. Nu oricăror manifestări de comportament inaparent le corespund și manifestări de comportament aparent, dar atât modalitățile aparente cât și cele inaparente sunt aspecte ale unui comportament larg cu o caracteristică de unicitate pentru momentul respectiv.

În funcție de situația în care se află persoana, în funcție de interesul și scopul urmărit, comportamentul obișnuit al acesteia poate lua forma unei conduite simulate.

Conduita sau comportamentul simulat este o încercare de a ascunde sau falsifica sensul unei realități. Persoana în cauză, dă intenționat, un răspuns verbal străin aceluia pe care îl gândește, exteriorizând sau mascând o expresie ce nu se potrivește cu aprecierea, atitudinea sau cu sentimentul autentic încercat.

Simularea este o mistificare intenționată a adevărului, învăluită și susținută pragmatic. Persoana care simulează încearcă să inducă interlocutorului său o convingere intimă convenabilă ei. Aceasta fiind deosebit de interesată în a simula, nu va putea ocoli și emoția însoțitoare, care poate fi demascatoare prin componentele aparente sau inaparente ale acesteia.

Comportamentul simulat este un comportament intenționat. Simularea este uneori descoperită foarte simplu pe calea unei logici elementare, sesizând contradicțiile sau caracterul absurd al relatărilor făcute de către persoana în cauză. Ea mai poate fi remarcată urmărind comportamentul expresiv, trăsăturile, reacțiile involuntare, gesturile, care dezvăluie încercările de inducere în eroare a persoanei.

Conștiința simulantă este una dedublă, care caută adesea să învăluie, în argumentele ei false, întreaga personalitate a individului; falsitatea denaturează realul, iar

imaginarul modelează favorabil situația subiectului, conferindu-i acestuia un comportament aparent normal.

Din perspectiva psihologiei judiciare, simularea este constructul strategic (apărarea) pe care vinovatul îl îndreaptă împotriva celui care îl interoghează, vizând o finalizare persuasiv-acțională.

Descoperirea simulării pe baza modalităților aparente ale comportamentului este deosebit de subtilă, dificilă și uneori chiar imposibilă. De aceea, metoda cea mai sigură pentru detecție o constituie investigarea simulării prin indicatori fiziologici - care evidențiază comportamentul inaparent.

Un mijloc tehnic prin care se pot pune în evidență modificările fiziologice care apar în timpul comportamentului simulat este poligraful.

8.2. ISTORICUL TEHNICII POLIGRAF

Poligraful are origine europeană. Un interes deosebit pentru detecția științifică a minciunii s-a manifestat încă din anul 1895 în Italia, Germania, Austria și Suedia, după unele insuccese obținute de testele psihologice aplicate în identificarea criminalilor.

În 1895, Cesare Lombroso experimenta un instrument pentru detectarea simulării. Invenția sa, "hidrosfigmograful" permitea inscripția variațiilor de puls din brațul suspectului în timpul interogatoriului. Aceste variații erau înregistrate permanent grafic și permiteau o analiză detaliată în timpul audierii. Deoarece numai o singură variabilă era înregistrată, instrumentul nu se numea poligraf, ci simplu "graph".

Mosso, fiziolog italian, colaborator al lui Lombroso, a descoperit că în timpul audierii au loc modificări în patternurile respiratorii ale criminalilor investigați. În 1904 psihologii germani Wertheimer și Klein propun ca modificările respiratorii să fie utilizate în investigația criminalistică. Câțiva ani mai târziu în Austria, Vittorio Benussi, profesor la Universitatea Graz, decide să testeze sugestiile lui Wertheimer și Klein. El înregistrează patternurile respiratorii și descoperă că ratele inspirație/expirație se modifică implicit atunci când persoanele mint. În 1914 descoperirea lui a fost publicată, aceasta constituind imboldul dezvoltării tehnicii poligraf în toată Europa. Cardiologul britanic, James MacKenzie, și-a denumit aparatul "The ink Polygraph" (Poligraful cu inductor în cerneală), care ulterior a folosit drept model pentru aparate mai perfecționate.

Americanii preiau ideile europene și dezvoltă o tehnică separată. Astfel catalizatorul acestei idei a fost psihologul germano-american Hugo Münsterberg de la Universitatea Harvard, inițiatorul actualei tehnici, care susține că detectarea vinovăției trebuie efectuată cu o multitudine de variabile psihologice și fiziologice incluzând pneumograful, pletismograful, activitatea inimii și activitatea electrodermală.

În 1915 William M. Marston, studentul lui Münsterberg, descoperă că schimbările presiunii sistolice a sângelui sunt asociate cu minciuna. Marston utilizează în 1917 tehnica sa pentru a rezolva cazurile de spionaj militar.

În 1920 psihiatrul John A. Larson, în colaborare cu profesorul de psihologie Robert Gisele, a realizat un aparat poligraf care înregistra tensiunea arterială, pulsul și respirația. August Vollmer șeful poliției din Berkeley utilizează aparatul dezvoltat de John A. Larson pentru detectarea minciunii. În câțiva ani poligraful a fost făcut portabil, adăugându-se și un canal pentru înregistrarea reacției electrodermale. Leonarde Keller, studentul lui Larson, a popularizat rapid tehnica, iar în 1925 realizează un poligraf îmbunătățit denumit "Keller Polygraph", punând astfel bazele poligrafului modern. În 1931 Keller a introdus utilizarea poligrafului în afaceri pentru a rezolva, în special, furturile. Un model mai perfecționat este realizat în 1945 de John E. Reid care stabilea legătura între activitatea musculară neobservabilă și tensiunea arterială, "polygraphul Reid" înregistrând: tensiunea arterială - pulsul, respirația, reacția electrodermală și reactivitatea neuromusculară.

Laboratorul științific de detectare criminală al Poliției din Chicago a efectuat în perioada 1938-1941 un număr de 1127 teste, fiind relevată culpabilitatea în 84% din cazuri.

Creșterea explozivă a utilizării tehnicii poligraf a avut impact la nivel guvernamental. Pentru mai bine de 30 de ani, numai C.I.A. și N.S.A. au condus examinările poligraf. Datorită unor cazuri de spionaj, numărul angajaților federali supuși examinărilor poligraf a crescut.

În 1970 opt departamente guvernamentale aveau disponibilitatea utilizării poligrafului, iar în prezent 14: the Army; Air Force, Navy; Marine Corps; the F.B.I.; C.I.A.; N.S.A.; the U.S. Postal Service; the Secret Service; the Drug Enforcement Administration; the Bureau of

Alcohol, Tabacco and Fire Arms; the U.S. Marshal's Service; the U.S. Customs Office and the Defense Investigative Service (Barland, 1988).

În S.U.A. există peste 30 școli de pregătire în domeniul poligraf, acreditate de către cei peste 3000 membri ai American Polygraph Association (A.P.A.).

În lucrările lor, John E.Reid, directorul laboratorului științific de detectare criminală al Poliției din Chicago și Fred E.Inbau, profesor de drept la Northwestern University, considerați personalitățile cele mai reprezentative în domeniul aplicării tehnicii poligraf, susțin că testele poligraf, dacă sunt aplicate de către operatori competenți, pot fi de mare utilitate practică. În primul rând, cu ajutorul poligrafului e ușor să determini minciuna cu o mare acuratețe, ceea ce nu se realizează cu alte sisteme. În al doilea rând, instrumentul, testele și procedurile însoțitoare posedă un mare efect psihologic, astfel încât persoanele vinovate sunt foarte ușor convinse să facă mărturisiri complete.

O creștere a utilității poligrafului în general, a corespuns cu creșterea interesului pentru utilizarea poligrafului atât în domeniul judiciar, cât și în știință.

Internaționalizarea tehnicii americane de detecție a comportamentului simulat a luat un start mai lent în anii '50, aceasta accelerându-se în anii următori. Dacă în anul 1980 erau doar câteva țări care utilizau poligraful, în prezent sunt multe țări cu o mare capacitate de utilizare a acestuia.

Japonia apare ca prima țară în afara Americii care utilizează oficial detecția științifică a minciunii ca o metodă de rutină în investigațiile criminalistice, ajungând în prezent pe locul trei în lume ca număr al examinărilor poligraf.

Până în 1963 s-au efectuat 4215 testări cu ajutorul poligrafului asupra unor suspecți și martori, eficiența acestora ridicându-se la 96,4%. În 1964, prefecturile de poliție japoneze dispuneau de 99 tehnicieni specializați în utilizarea poligrafului și interpretarea diagramelor. Acești tehnicieni sunt specializați în psihologie, iar rezultatele testelor sunt supuse tribunalelor și opiniei experților.

Canada este al doilea stat în care tehnica poligraf își spune cuvântul. Examinatorii canadieni au fost pregătiți în școlile americane până în 1978 când a fost înființată o școală poligraf după modelul american Defense Polygraph Institute. În Canada poligraful este utilizat pentru investigațiile criminalistice și rareori pentru supravegherea guvernamentală sau din industrie.

Coreea de Sud este un mare utilizator al tehnicii poligraf. Ca și japonezii examinările poligraf inițiale au fost promovate de către U.S.Army, dar spre deosebire de japonezi, examinatorii coreeni s-au specializat în America.

Israelul utilizează frecvent poligraful, aducându-și totodată, o valoroasă contribuție la perfecționarea tehnică a aparatului și a metodologiei de investigație prin folosirea unor dispozitive electronice în funcționarea canalelor de detecție-înregistrare a poligrafului.

Turcia este un exemplu pentru viteza cu care o țară poate căpăta o mare capacitate de utilizare a poligrafului. Dacă în 1984 nu era nici un examinator poligraf în Turcia, în prezent sunt 65 examinatori, toți pregătiți în școlile americane, utilizând cea mai recentă tehnică și echipament poligraf.

În Iugoslavia, începuturile aplicării tehnicii poligraf sunt legate de preocupările serviciului pentru cercetări criminologice ale Secretariatului de Interne din Zagreb care, în 1959 a propus și folosit în scop experimental aparatul de tip poligraf. Din 1967 poligraful a intrat deja în practica organelor de cercetare, cu aplicabilitate asupra unui număr limitat de cazuri.

În Germania, în pofida prezenței armatei americane, situația a fost diferită. În 1954 Curtea Supremă de Justiție din Germania a introdus legea conform căreia poligraful nu poate fi utilizat pentru a obliga o persoană să dezvăluie adevărul împotriva voinței acesteia, prin aceasta violându-se libertatea individuală. În 1982 psihologii germani au reluat problema utilizării poligrafului, dar Curtea Supremă de Justiție a refuzat să dea curs acestui apel.

Printre țările care mai utilizează poligraful amintim: Marea Britanie, Italia, Olanda, Polonia, Rusia, Estonia, România, China, India, Africa de Sud, Mexic, Filipine, Malaezia etc.

În România poligraful este utilizat din anul 1975, îndeosebi în cazurile de omor. Începând cu anul 1980 aria de aplicare s-a extins treptat, punându-se bazele unei adevărate școli românești de tehnică poligraf. În țară s-au înființat mai multe laboratoare de tehnică poligraf, funcționând în structura inspectoratelor de poliție a unor județe și a municipiului București, aflate sub coordonarea Institutului de Criminalistică al Inspectoratului General al Poliției din cadrul Ministerului de Interne. Poligraful utilizat inițial a fost de proveniență japoneză, iar ca metodologie de lucru, tratatul lui John E.Reid & Fred E.Inbau, "Truth and Deception the Polygraph (Lie-Detector) Technique", Second Edition, Baltimore, 1977.

În anul 1994, la invitația lui Frank S.Horvath și Gordon H.Barland - reprezentanți de seamă ai American Polygraph Association (A.P.A.), o delegație de specialiști români în tehnică poligraf a participat la un simpozion organizat la Budapesta. De asemenea, prof. dr. psiholog Gordon H.Barland, director al Institutului de Cercetări în Tehnică Poligraf (S.U.A.) și prof. ing. Lavern A.Miller, director în strategii manageriale - Poligraf (S.U.A.), s-au deplasat în România pentru a se informa și documenta asupra școlii românești de tehnică poligraf.

Pe baza evaluării efectuate, în luna ianuarie 1996, ca o recunoaștere a valorii școlii românești de tehnică poligraf, 7 specialiști români în tehnică poligraf din București, Cluj, Constanța, Iași și Timișoara, au fost primiți ca membrii asociați în American Polygraph Association.

În România funcționează 12 laboratoare interjudețene de detecție a comportamentului simulat, dotate cu poligrafe moderne de proveniență americană, la care sunt arondate toate județele țării, cu perspectiva înființării a încă 8 laboratoare. În anul 1997 s-a constituit Asociația Română Poligraf.

Abordând problema utilizării și dezvoltării tehnicii poligraf la noi în țară, prezentăm un caz soluționat în anul 1980 cu poligraful din dotarea Inspectoratului de Poliție al Județului Cluj (Buș, 1997, 2000):

La 4 noiembrie 1980 este găsită decedată în apartamentul său, situat într-un cartier din municipiul Cluj-Napoca, L.D. în vârstă de 32 de ani. Cadavrul victimei se afla pe dușumea lângă o canapea, cu capul înspre geamul camerei, prezentând multiple leziuni în zona capului; obiectele din cameră erau stropite cu sânge.

În camera în care se afla victima s-a găsit un fier de călcat cu mânerul rupt, un ciocan din plastic cu miez metalic, un taburet de bucătărie distrus, toate cu urme de sânge și un lampadar cu trei brațe, răsturnat, unul din abajururi fiind spart. Toate acestea duceau la concluzia că între agresor și victimă avusese loc o luptă. Raportul de expertiză medico-legală ce s-a întocmit cu ocazia autopsierii cadavrului victimei a concluzionat că moartea lui L.D. a fost violentă, că s-a datorat dilacerării cerebrale și că poate data din ziua de 31 octombrie 1980. Leziunile constatate s-ar fi produs prin lovituri active, multiple, aplicate cu diferite corpuri dure, unele cu muchie, pumnul, fierul de călcat, ciocanul din plastic etc., leziunile tanatogeneratoare (cele care au determinat nemijlocit decesul victimei) fiind cele de la nivelul capului (regiunea temporo-parieto-occipitală stângă), constând în dilacerarea cerebrală.

S-a emis ipoteza că autorul faptei ar putea fi din rândul persoanelor cunoscute victimei care o vizitau la domiciliu, plecându-se de la faptul că ușa de acces în apartament nu era forțată, iar la plecare autorul a închis ușa, fără a folosi și cheia.

Victima era divorțată și avea un copil minor, care temporar locuia la bunica sa. În momentul omorului victima era singură în apartament, ea fiind ulterior găsită decedată chiar de fiul ei, care a venit în vizită la aceasta.

Identificarea autorului acestei infracțiuni s-a realizat după două luni, necesitând colaborarea a numeroși specialiști din diverse domenii, precum și efectuarea a numeroase constatări tehnico-științifice și expertize. La această întârziere a contribuit, în mare măsură, conduita simulată pe care a adoptat-o inițial autorul omorului în timpul verificărilor întreprinse. Autorul omorului, deși a fost inclus printre suspecti, din lipsă de probe nu a fost reținut.

În cauză au fost verificate foarte multe persoane, în final luându-se măsura arestării preventive pe termen de 30 de zile a unuia dintre suspecti T.J.; o cunoștință apropiată a victimei, care periodic o vizita având și o cheie de la apartamentul acesteia. Ulterior, T.J. a recunoscut că în data de 3 noiembrie 1980 a fost în apartamentul victimei și a găsit-o decedată, plină cu sânge, fără a sesiza undeva cele constatate (motivând că nu a avut cunoștință de obligația prevăzută de lege de a denunța omorul constat și că i-a fost teamă să nu fie implicat în caz).

Dosarul întocmit lui T.J. nu conținea probe suficiente pentru a fi trimis în instanță. În această situație, procurorul criminalist a dispus prin ordonanță testarea la poligraf a suspectului. În urma interpretării diagramelor subiectului T.J. s-a concluzionat în mod cert că acesta nu este autorul omorului. În această situație au fost continuate verificările pentru clarificarea altor ipoteze, concomitent cu testarea la poligraf a tuturor suspectilor. Astfel, s-a reluat și cercetarea suspectului G.V., fostul soț al victimei.

G.V. a fost supus unei testări la poligraf, adresându-i-se întrebări directe atât cu privire la comiterea omorului, cât și cu privire la "obiectele" cu care a lovit victima. Subiectul G.V. - în timpul testării la poligraf - a dat răspunsuri negative la toate întrebările incriminatorii. Rezultatul testării la poligraf a confirmat în mod cert că G.V. este autorul omorului. Audierea

acestui în cadrul activităților post-test, cu prilejul comunicării rezultatului testării, l-a determinat să recunoască săvârșirea omorului, dând în acest sens declarații amănunțite cu privire la modul de comitere, locul unde se află corpurile delictive.

Rezultatele testării la poligraf, în acest caz și nu numai, au fost apreciate ca fiind deosebit de utile în probarea vinovăției autorului, fapt consemnat în rechizitoriul întocmit în data de 1 martie 1981 de către procurorul criminalist din cadrul Parchetului de pe lângă Tribunalul Județean Cluj, din care redăm:

“Măcinat de neliniște, după cum a recunoscut în interogatoriul său din 27.12.1980, G.V. a fost supus în baza unei dispoziții scrise (ordonanță), în primele ore ale acelei zile testării cu poligraful. Testarea s-a efectuat în Laboratorul de detecție a comportamentului simulat din cadrul Inspectoratului de Poliție al județului Cluj, utilizându-se un aparat de proveniență japoneză, rezultatul testării fiind expus și documentat în raportul de investigare a comportamentului simulat.

În cadrul testării în vederea stabilirii reactivității psihoemoționale a inculpatului au fost înregistrați trei parametri psihofiziologici și anume ritmul respirator, reacția electrodermică și tensiunea arterială - puls, pe baza a 7 teste minuțios pregătite și care au cuprins o serie de întrebări neutre, întrebări de control și întrebări relevante, deci cu încărcătură emoțională în raport cu datele de fapt ale infracțiunii cercetate. Datele înregistrate de aparat, concretizate în înregistrarea concomitentă a traseelor parametrilor psihofiziologici amintiți, se desprind din diagramele poligraf ce constituie anexele raportului de investigare a comportamentului simulat, date pe baza cărora s-a concluzionat că modificările de dinamică și evoluție constatate au pus în evidență prezența unei puternice și permanente stări emoționale în răspunsurile negative date de inculpat la întrebările relevante ale cauzei. S-a subliniat că reacțiile psihoemoționale cele mai ample și constante au rezultat la răspunsurile negative legate de întrebările dacă a omorât-o pe L.D., dacă a lovit-o cu scaunul, cu ciocanul din plastic, cu fierul de călcat etc. Specialistul psiholog a conchis, în baza lucrărilor efectuate, că prezența reactivității psihoemoționale a reprezentat indicele nesincerității răspunsurilor pe care le-a dat inculpatul G.V. în cadrul testării cu poligraful și anume la întrebările relevante ale cauzei.

Datele obținute prin testarea cu poligraful au fost deosebit de valoroase, negarea pe care s-a postat G.V. apărând a fi de circumstanță și întru-totul interesată.

În aceeași zi de 27 decembrie 1980 inculpatul G.V. a recunoscut săvârșirea omorului asupra lui L.D.”.

8.3. DETECȚIA SIMULĂRII PRIN TEHNICA POLIGRAF

Poligraful nu înregistrează minciuna ca atare, ci modificările fiziologice ale organismului în timpul variațiilor stărilor emoționale care însoțesc simularea.

Detecția simulării cu tehnica poligraf este fundamentată științific de următoarele aspecte: în săvârșirea unei fapte penale subiectul participă cu întreaga sa personalitate, mobilizându-și pentru reușita infracțională întregul său potențial cognitiv, motivațional și afectiv. Acest lucru face ca actul infracțional să nu rămână ca o achiziție întâmplătoare, periferică a conștiinței, ci să se integreze în aceasta sub forma unei structuri infracționale stabile, cu conținut și afectiv-emoțional specific, cu rol motivațional bine diferențiat (Aionițoaie & Butoi, 1992).

Tehnica poligraf acționând în mod indirect asupra planului conștiinței subiectului, caută a evidenția dacă acesta redă cu fidelitate aspecte a ceea ce știe, adică elemente de conținut ale realității subiective pe care o poartă în planul conștiinței sale.

Stările emoționale iau naștere încă din momentul în care subiectul este invitat pentru a da relații legate de faptă. Conștiința vinovăției, mobilizatoare a unei stări emotive care poate fi mascată cu dificultate, îl determină pe subiect să reacționeze emoționat ori de câte ori i se prezintă un obiect sau i se adresează o întrebare în legătură cu infracțiunea comisă. O minciună spusă conștient, pe lângă efortul mental pe care-l necesită, produce și o anumită stare de tensiune emoțională.

Conform teoriei “reacției determinată de infracțiune”, persoana vinovată reacționează când minte, deoarece întrebările relevante provoacă emoții sau trăiri care au existat în momentul comiterii infracțiunii (Barland, 1988).

Tehnica poligraf face parte din mijloacele moderne, unanim recunoscute și utilizate pe plan mondial de compartimentele tehnico-științifice ale celor mai avansate poliții din lume.

Poligraful (așa-zisul “detector de minciuni”) înregistrează simultan pe o diagramă modificările a cinci parametri psihofiziologici: respirația toracică, respirația abdominală, reacția electrodermică, tensiunea arterială - puls și micromișcările neuromusculare. Fiecare parametru psihofiziologic înregistrat grafic pe diagrama poligraf prezintă anumite caracteristici specifice pe care examinatorul le analizează și le interpretează, formulând concluziile cu privire la sinceritatea sau nesinceritatea subiectului, concluzii consemnate într-un raport psihologic de constatare tehnico-științifică.

Tehnica poligraf nu face altceva decât să depisteze emoția în mod indirect prin surprinderea reacțiilor activatorii generale, care implică mecanisme fiziologice atât centrale cât și periferice.

Tehnica poligraf este din ce în ce mai utilă, dat fiind caracterul ei fundamentat științific, care exclude cu desăvârșire abuzurile, lezarea integrității fizice și psihice, a demnității și onoarei persoanelor. Prin această metodă de investigare nu se încearcă numai inculparea suspectilor, ci în egală măsură și disculparea acestora (în funcție de implicarea sau neimplicarea lor în fapta penală). Ea este o metodă integral umană, care nu încalcă prezumția de nevinovăție și mijloacele legale de căutare a probelor.

Activitățile de descoperire a infracțiilor și de clarificare a stărilor de fapt - în concordanță cu adevărul - reprezintă efortul comun al tuturor celor din sistemul judiciar, precum și al experților din cele mai diferite domenii.

Tehnica poligraf furnizează date pe baza cărora pot fi obținuți indici ce permit (Buș, 2000):

- ◆ eliminarea suspectilor ce se dovedesc a nu fi implicați în cauză, realizând o mare economie de timp și de muncă;
- ◆ identificarea autorilor de infracțiuni, indiferent de genul acestora;
- ◆ stabilirea împrejurărilor care califică sau agravează unele fapte penale;
- ◆ stabilirea sincerității declarațiilor persoanelor audiate;
- ◆ soluționarea contradicțiilor ce apar între declarațiile persoanelor constituite ca părți în procesul penal;
- ◆ depistarea caracterului calomnios al unor denunțuri sau plângeri penale.

În practica judiciară pot să apară și alte aspecte care vizează comportamentul simulat, astfel încât tehnica poligraf poate fi folosită în mod nelimitat, fiind practic adaptabilă oricăror situații.

Respectarea cu rigurozitate a metodologiei, atât din partea examinătorului, cât și din partea celor care dispun folosirea acestei tehnici, asigură exactitatea în examinări, orientează just cercetările curente, ajută la elaborarea unor noi ipoteze de lucru în cauzele cu autori necunoscuți etc.

Examinarea cu tehnica poligraf se efectuează pe baza rezoluțiilor motivate sau a ordonanțelor organelor de cercetare penală și la cererea expresă a apărării. Aceasta fiind un mijloc de investigare, trebuie să fie solicitată și să constituie de regulă, un moment inițial al anchetei și nu o ultimă activitate, când reactivitatea psihoemoțională a subiectului în cauză este afectată de foarte mulți factori. Cu câteva zile înainte de investigare, examinătorul va studia în mod detaliat dosarul cauzei pentru a formula împreună cu cel care instrumentează cauza, cele mai eficiente întrebări. Examinarea se va efectua numai în încăperi special amenajate și situate astfel încât să fie ferite de zgomot.

La efectuarea examinării va fi respectat principiul liberului consimțământ și al prezumției de nevinovăție a subiecților testați, aceștia completând o declarație de consimțământ la examinare. Dacă subiectul nu este de acord cu efectuarea testării, examinătorul va încheia un proces-verbal de consemnare a refuzului și a motivării acestuia. Subiectul în cauză poate reveni asupra refuzului inițial, urmând a fi ulterior examinat.

Sunt exceptate de la testarea cu tehnica poligraf următoarele categorii de persoane: minorii, femeile gravide, bolnavii psihic, persoanele cu afecțiuni cardio-respiratorii severe, cele cu afecțiuni neurologice grave (hemipareze - paralizii), alcoolicii, persoanele care în momentul testării sunt în suferință fizică (intervenții chirurgicale recente, extracții dentare, leziuni cauzate de unele accidente etc.) și alte persoane în legătură cu care examinătorul apreciază că nu este cazul.

Persoanele ce urmează a fi examinate cu tehnica poligraf trebuie să îndeplinească următoarele condiții:

- ◆ să nu fie supuse unor anchete obositoare;
- ◆ anterior să aibă asigurată o alimentație normală;
- ◆ să nu fie amenințate cu tehnica poligraf;
- ◆ să nu fie sub influența băuturilor alcoolice;

- ◆ să nu fie sub influența medicamentelor cu acțiune asupra funcțiilor sistemului nervos central;
 - ◆ să nu fie duse în câmpul infracțional (nu vor participa la reconstituiri, experimente);
 - ◆ să nu participe la confruntări;
 - ◆ să nu fie prezentate pentru recunoașterea din grup și să nu li se prezinte persoane spre recunoaștere etc.
- Condiția obligatorie la examinarea cu tehnica poligraf este normalitatea psihofiziologică a subiectului.

8.3.1. DISCUȚIA PRE-TEST

Orice examinare cu tehnica poligraf va fi precedată de o discuție pre-test și încheiată cu o discuție post-test. Examinatorul va trebui să obțină date exacte cu privire la faptele și circumstanțele care constituie baza suspectării ori acuzării persoanei ce urmează a fi examinată. Examinatorul va obține multe date chiar din observarea directă a persoanei încă din momentul în care aceasta intră în laborator și până la terminarea examinării. În timpul discuției pre-test (15-20 de minute) persoanei ce urmează a fi examinată, i se aduce la cunoștință scopul examinării, modul de funcționare al aparatului, accentuând principiile fundamentării științifice ale metodei și rezultatele ce se pot obține. Acest aspect sporește preocuparea persoanei nesincere asupra detectării posibile și liniștește persoana sinceră.

Întrebările din discuția pre-test au scopul de a provoca răspunsuri verbale și nonverbale, care vor oferi examinatorului indicii asupra sincerității sau nesincerității subiectului, fără a-l face să-și diminueze în mod inutil starea de tensiune și fără ca examinatorul să se angajeze într-un dialog acuzator în dorința de a obține o mărturisire a vinovăției. Un subiect care este învinuit de către examinator că ar fi săvârșit infracțiunea în curs de cercetare sau care este interogat ca și când ar fi deja considerat responsabil de aceasta, nu mai este potrivit pentru un test la poligraf.

Problematika examenului de laborator pune în ecuație starea emoțională a subiectului ce urmează a fi testat la poligraf. Noutatea situației în care se află subiectul, lipsa obișnuinței de a mai fi fost examinat cu asemenea aparatură sau implicarea acestuia în cauza penală supusă investigației, creează o stare de tensiune, de neliniște generală exteriorizată prin manifestări caracteristice unui comportament simulat: hiperemia sau paloarea facială, spasmul glotic, contractarea buzelor, tremurul sau monotonia specială a vocii, clipirea accelerată a ochilor, "râs forțat", sudorația palmară sau facială, fremătatul mâinilor, perioade de latență în răspunsuri, evitarea privirii interlocutorului, culegerea unor scame imaginare, pedalarea picioarelor, contraîntrebările, solicitarea inutilă pentru repetarea întrebărilor etc. Experiența demonstrează nu greutatea de a surprinde aceste manifestări, ci dificultatea de a le interpreta corect și de a le integra într-un profil psihologic adecvat.

În situația examinării la poligraf este foarte important de a stabili cauza care amplifică starea emoțională a subiectului (labilitatea psihocomportamentală, trecutul său infracțional, starea de sănătate, problematica delicată a cauzei pentru care este cercetat etc.).

Discuția pre-test impune crearea unui sentiment de siguranță și încredere reciprocă, a unui dialog deschis, degajat. Nerealizarea acestei stări poate influența negativ reactivitatea psihoemoțională a subiectului și implicit rezultatul testării la poligraf.

În timpul discuției pre-test un subiect sincer, de obicei, va manifesta un comportament în care se pot observa indicii naturaleții și dezinvolturii în argumentare, subiectul manifestând mai mult curiozitate față de cauza penală decât teamă, exprimându-și păreri, răspunzând prompt și coerent la întrebări etc. Subiectul nesincer nu cooperează, nu se angajează în dialog, dă răspunsuri monosilabice, este lipsit de inițiativă și spontaneitate. Când se aduce în discuție problematica critică, se remarcă pe lângă negările stereotipe de genul "nu știu", "nu-mi pot explica", "cine, eu?", "nu-mi amintesc" și unele manifestări exterioare ale comportamentului simulat.

Subiectul sincer, nefiind implicat în cauza cercetată, dispune de capacitatea psihică de comutare a atenției către problematica discuției pre-test pe care o acceptă cu interes. Dimpotrivă, subiectul nesincer nu dispune de această capacitate de comutare. Discuția despre fapta comisă are un efect inhibant asupra subiectului. Pe tot timpul testării vocea examinatorului trebuie să fie sub control absolut. Atitudinea acestuia trebuie să fie obiectivă și rezervată, să se manifeste imparțial în privința sincerității sau nesincerității persoanei. O altă atitudine l-ar plasa mai curând în rolul unui anchetator decât al unui examinator.

Examinatorul trebuie să asigure o ambianță confortabilă, înlăturând orice cauze care ar putea afecta investigarea cu tehnica poligraf.

8.3.2. ÎNTREBĂRILE UTILIZATE ÎN EXAMINAREA POLIGRAF

Un chestionar-test conține în medie 10 întrebări numerotate de la 1 la 10, ordine care corespunde și pe diagrama poligraf. Întrebările formulate se vor referi numai la un singur aspect. Examinatorul notează numărul întrebării pe diagrama poligraf, adăugând, în funcție de răspunsul afirmativ sau negativ al subiectului, semnul “+” sau “-”. În chestionarul-test sunt incluse următoarele categorii de întrebări (Buș, 2000):

◆ **întrebările relevante** (incriminatorii, critice, acuzatoare) sunt propoziții interogative adresate subiectului de psihologul examinator în mod nemijlocit, concis și clar atât în cadrul discuției pre-test, cât și în timpul testării, vizând săvârșirea sau implicarea subiectului în infracțiunea ce face obiectul cercetării, apte să producă modificări în reactivitatea psihoemoțională a acestuia.

În funcție de complexitatea cauzei cercetate întrebările relevante pot include și întrebări investigatorii sau de detaliu. Acestea reprezintă propoziții interogative formulate ipotetic în vederea identificării unei posibile reactivități psihoemoționale la subiectul testat, care să permită indicii cu privire la: existența unor coparticipanți, tănuitori sau favorizatori, locul unde se află ascunse obiectele materiale ale infracțiunilor, corpurile delictive, instrumentele utilizate la săvârșirea infracțiunii, precum și alte aspecte de acest gen pe care subiectul le ascunde.

◆ **întrebările neutre** sunt propoziții interogative simple, care nu au legătură cu incriminarea și permit reechilibrarea psihică a subiectului după efectul întrebărilor relevante. Scopul lor este de a obține în diagrama poligraf un segment etalon pentru reactivitatea psihoemoțională obișnuită a subiectului.

◆ **întrebările de control** sunt propoziții interogative la care se cunoaște aprioric, că subiectul va răspunde nesincer. Scopul acestora este de a obține un anumit nivel al reactivității psihoemoționale necesar efectuării comparațiilor cu nivelul reactivității psihoemoționale obținut la întrebările relevante.

8.3.3. EXAMINAREA POLIGRAF

Diagrama poligraf se derulează cu o viteză constantă, cele 5 penițe înregistrând simultan modificările parametrilor psihofiziologici corespunzători care însoțesc răspunsurile subiectului. Diagrama poligraf reprezintă expresia grafică a reacțiilor psihofiziologice concomitente chestionării subiectului.

Sub impactul întrebărilor relevante ale cauzei, întregul organism al subiectului examinat se află într-o stare de alertă, reactivitatea psihoemoțională corespunzătoare răspunsurilor simulate la aceste întrebări fiind în mod evident mai clară, mai amplu exprimată decât cea obținută la întrebările neutre.

Examinatorul stabilește tipul și numărul de teste ce vor fi aplicate unui subiect. De obicei, pentru a formula o concluzie cu privire la sinceritatea sau nesinceritatea subiectului sunt necesare cel puțin trei teste. Formularea concluziei într-o examinare poligraf constă în activități de comparare și sinteză, raționamente de tip deductiv, inductiv și analogic, activități de sesizare a celor mai sensibile modificări în traseele diagramei poligraf ca urmare a răspunsurilor obținute la întrebările relevante, neutre și de control. În urma interpretării, atât a diagramei poligraf, cât și a comportamentului subiectului pe tot parcursul examinării cu tehnica poligraf se poate formula o concluzie pozitivă, negativă sau incertă.

Rezultatul examinării subiectului se consemnează de către psihologul examinator într-un “Raport psihologic de constatare tehnico-științifică a comportamentului simulat”. Acest raport cuprinde activitățile întreprinse pentru depistarea comportamentului simulat și concluziile rezultate în urma analizei și interpretării diagramei poligraf.

Raportul psihologic de constatare tehnico-științifică a comportamentului simulat se înaintează organelor de cercetare penală care au dispus examinarea subiectului la poligraf.

8.3.4. DISCUȚIA POST-TEST

Orice examinare cu tehnica poligraf se încheie cu o discuție post-test. Abordarea subiectului se individualizează de la caz la caz, cu respectarea regulilor generale privind audierea învinutului sau inculpatului, metodic, logic, argumentat, calm, ținându-se seama și

de nivelul de instruire și cultură al acestuia. Abilitatea examinatorului constă în a-l convinge pe subiect să încerce după propria sa pricepere să explice stările emotive pe care le-a simțit în timpul răspunsurilor date la întrebările adresate. De la caz la caz, discuția post-test va fi continuată în biroul de anchetă de către cel care instrumentează cauza respectivă.

8.4. FACTORII CARE INFLUENȚEAZĂ REZULTATELE EXAMINĂRII LA POLIGRAF

Factorii care pot afecta rezultatele examinării la poligraf sunt (Reid & Inbau, 1977; Buș, 2000):

- ◆ neconștientizarea posibilității de detectare (subiecții cu nivel de școlarizare și Q.I. foarte scăzut, cu responsabilitate socială scăzută etc.);
- ◆ tensiunea emotivă sau nervozitatea unui subiect sincer (îndoieli față de: exactitatea aparatului, competența examinatorului, condițiile în care se efectuează examinarea etc.);
- ◆ nemulțumirea sau resentimentul unui subiect sincer față de examinarea la poligraf;
- ◆ hiperanxietatea (problemele personale ale subiectului, teama pentru implicarea în fapta cercetată, extinderea investigației asupra altor fapte etc.);
- ◆ implicarea în alte fapte sau infracțiuni similare (subiectul este sincer cu privire la fapta în curs de cercetare, dar fiind implicat în alte fapte, este dominat de un complex de culpabilitate);
- ◆ incomoditatea fizică și psihică din timpul examinării (teama subiectului de o posibilă durere fizică produsă de aparat, presiunea exercitată de manșonul de tensiune arterială - puls sau de tubul pneumograf etc.);
- ◆ responsabilitatea pe care o trăiește subiectul cu privire la nerespectarea atribuțiilor de serviciu, favorizând comiterea infracțiunii de către o altă persoană (de exemplu, neglijența unui paznic face posibilă comiterea infracțiunii de către altă persoană);
- ◆ anchetarea excesivă a subiectului anterior examinării (anchete prelungite și obositoare, acuzațiile aduse subiectului etc.);
- ◆ numărul prea mare de întrebări sau prea multe teste administrate subiectului într-o singură examinare (subiectul poate deveni areactiv);
- ◆ frazeologia inadecvată a întrebărilor relevante (întrebări echivoce);
- ◆ întrebările de control inadecvate (care nu au legătură cu problematica pentru care este cercetat subiectul);
- ◆ starea de "subșoc" sau "epuizarea de adrenalină" (un subiect nesincer poate fi areactiv dacă este examinat imediat după comiterea infracțiunii, datorită epuizării nervoase a acestuia; o tensiune emotivă provoacă un exces de adrenalină în sânge, iar glandele suprarenale fiind suprasolicitate devin incapabile să facă față situației - de aici condiția de "subșoc" sau "epuizare a suprarenalelor");
- ◆ raționarea și autoînșelarea (într-o situație limită, când subiectul este condamnat la moarte, acesta devine atât de preocupat de situația sa dificilă, încât amintirile sale despre fapta comisă devin foarte estompate, iar o examinare la poligraf poate fi neconcludentă);
- ◆ anomaliile fiziologice și mintale (hipertensiunea arterială, hipertiroidismul, stările febrile; psihoticii, psihonevroticii, psihopații etc.);
- ◆ factori diverși.

Rata de bază a minciunii (R.B.M.) este unul dintre factorii care pot afecta precizia poligrafului. Pe măsură ce rata de bază a minciunii scade, scade și posibilitatea erorilor ce pot să apară în timpul examinării la poligraf (Barland, 1988).

În timpul examinării la poligraf, subiecții pot adopta diferite conduite. De aceea examinatorul trebuie să ia măsuri de precauție împotriva tentativelor subiecților care încearcă să eludeze detectarea prin unele manopere cum ar fi: respirația controlată, mișcări musculare, eschivarea psihologică, deteriorarea mecanică a poligrafului etc.

Investigarea comportamentului simulat prin tehnica poligraf nu rezolvă întreaga problematică a probațiunii într-o cauză penală, pentru că menirea ei nu este aceasta, iar specialistul nu este organ de urmărire penală. Tehnica poligraf deschide căile spre probațiune, contribuie la obținerea unor piste investigative adiționale, focalizează investigațiile criminalistice.

Tehnica poligraf se integrează organic în activitatea de anchetă judiciară, dobândindu-și statutul de metodă științifică intensivă, multifuncțională, de mare eficiență împotriva criminalității.

Fundamental în privința utilității și preciziei tehnicii poligraf este calificarea și perfecționarea examinatorului. Acesta trebuie să stăpânească problemele fundamentale ale psihofiziologiei comportamentului în general și ale persoanei în special, empatie, perspicacitate, spirit de observație, intuiție profesională, echilibrul moral-afectiv, responsabilitate ș.a.

CAPITOLUL IX

PROBLEMATICA PSIHOSOCIALĂ A MEDIULUI DE PENITENCIAR

9.1. NOȚIUNI DE PSIHLOGIE CORECȚIONALĂ

Robert J. Wicks susține că psihologia corecțională este studiul și aplicarea cunoștințelor psihologice în domeniul îndeplinirii justiției penale. Aceste cunoștințe se pot referi la unele sau la toate momentele prin care trece un infractor identificat (trimis în judecată, încarcerat sau eliberat). Scopul psihologiei corecționale este să caute mijloace pentru înțelegerea comportamentului infractorului, să-l ajute pe plan intelectual, social sau emoțional, să acționeze cât mai eficient și astfel să promoveze, în condiții cât mai bune, adaptarea socială a infractorului.

Definiția dată de Robert J. Wicks pare a fi prea largă, referindu-se aproape la întreaga problematică a psihologiei judiciare. Din acest motiv este preferat termenul utilizat de Henri F. Ellenberger, de psihologie carcerală, care se referă la acele fenomene psihologice și psihosociale care derivă din viața de penitenciar și care afectează întreaga personalitate a infractorului, comportamentul său individual și social (exacerbarea unor instincte, conduitele spațial-teritoriale, subordonarea la unele norme carcerale etc.).

Instituția socială în care infractorul urmează să execute pedeapsa privativă de libertate este penitenciarul.

Penitenciarul, ca instituție socială, arată Donald Cressey (1961), urmărește concomitent trei scopuri:

a) custodial, care constă în claustrarea deținuților și împiedicarea evadării lor. Acest scop este impus și urmărit de suborganizația militară structurată pe sistem de comandă și prevenire;

b) producția de bunuri materiale (meșteșugărească, industrială, agrară etc.), prin remunerare, reducere din timpul condamnării etc. pentru problemele de producție există cadre specializate (maiștri, tehnicieni, ingineri), care asigură realizarea producției;

c) reeducativ, impus prin coerciție morală de către educatori specializați, care se ocupă de problemele educaționale ale deținuților.

Coexistența celor trei obiective, cu personal specializat pe trei direcții care acționează concomitent, dar nu întotdeauna strict convergent, prin natura lucrurilor pot genera stări tensionale care, deși perfect rezolvabile, uneori creează disfuncții în mersul înainte al instituției penitenciare și se răsfrânge în parte și asupra activității de reeducare. Conducerea penitenciarului poate să acorde prioritate unui sector sau altuia, în funcție de viziunea acesteia asupra priorităților, activitatea efectivă de reeducare poate fi pe primul plan, sau poate fi lăsată pe al doilea plan, deși scopul reeducativ este prioritar în aplicarea oricărei pedepse privative de libertate.

9.2. CONSECINȚELE PSIHOSOCIALE ALE PRIVĂRII DE LIBERTATE

Din punct de vedere psihosocial, libertatea constituie pentru om o necesitate fundamentală. Ca posibilitate de a alege între mai multe alternative, libertatea umană reprezintă o trebuință de prim ordin, a cărei satisfacere condiționează formarea și manifestarea echilibrată a personalității. Efectele limitării libertății perturbă evoluția normală a personalității, creează condiții pentru apariția și amplificarea unor tulburări psihice și psihosociale. Afectând întreaga personalitate, punându-și amprenta asupra întregului comportament, privarea de libertate afectează profund viața persoanei și relațiile ei sociale.

Pe parcursul vieții, la orice persoană pot să apară împrejurări în care aceasta să fie privată de libertate pentru anumite perioade.

O formă aparte a restrângerii libertății o reprezintă reacția socială față de persoanele care încalcă legea penală și se concretizează în pedeapsa cu privire de libertate într-un loc de detenție.

Privarea de libertate prin executarea unei pedepse penale într-un penitenciar reprezintă o situație specială deosebit de complexă. Privarea de libertate într-un penitenciar nu presupune izolarea totală a infractorului și nu are ca scop producerea de suferințe fizice și psihice, ci reprezintă o măsură de constrângere și un mijloc de reeducare, în scopul prevenirii săvârșirii de noi infracțiuni. În țara noastră sistemul pedepsei privative de libertate are ca

elemente esențiale regimul de deținere în comun și reeducarea prin muncă a celor ce au încălcat legea. Prin privarea de libertate nu se urmărește dezumanizarea infractorilor, ci recuperarea și reintegrarea lor socială.

În noile condiții ale societății românești, legislația caută să facă din penitenciar o instituție calitativ nouă în care reeducarea să fie rezultatul îmbinării activității utile depuse de deținuți cu acțiunile educative exercitate asupra lor. Efectul pozitiv al acestor acțiuni duce, în unele cazuri, la eliberarea condiționată.

Administrația penitenciarelor are obligația de a îmbina munca cu o largă paletă de acțiuni educative, de la școlarizare și calificare profesională până la activități culturale de toate genurile, acestea având ca scop pregătirea deținutului pentru reintegrarea sa rapidă în viața socială. La aceasta se adaugă criteriile de separație a infractorilor după: sex, vârstă, natura infracțiunii, durata pedepsei, starea de recidivă și după receptivitatea la activitățile de reeducare. Conform practicii penitenciare actuale, separarea deținuților după criteriile amintite constituie baza diferențierii tratamentului aplicat și premisa individualizării regimului de detenție.

Urmărind o cunoaștere cât mai fidelă a fenomenelor psihice și psihosociale ce se manifestă în locurile privative de libertate se impune o tratare diferențiată a regimului de arest și a celui de penitenciar.

Pentru a se asigura buna desfășurare a procesului penal sau pentru a împiedica sustragerea învinutului de la urmărirea penală, de la judecată ori de la executarea pedepsei se poate lua față de acesta măsura arestării preventive. Cazurile în care o persoană poate fi arestată preventiv sunt stipulate în mod expres de către legislația penală.

Din perspectiva psihologiei judiciare persoanele care se găsesc în arestul unităților de poliție prezintă manifestări și conduite specifice. În stare de arest presiunea psihică și psihosocială este deosebit de puternică. Controlul strict al comportamentului, impunerea unui regim de viață sever, limitarea serioasă a fluxului comunicațional cu exteriorul, generează la arestați stări tensionale accentuate. Acestea sunt în multe situații amplificate de stările de incertitudine care-l cuprind pe arestat, el neștiind care este stadiul urmăririi penale, cum se va derula procesul și care va fi pedeapsa.

Cele mai frecvente reacții comportamentale ale celor arestați sunt, de cele mai multe ori, de o manifestare extremă. Astfel, arestatul fie că se închide în sine, se inhibă, fie că manifestă comportamente agresive: acționale sau de limbaj. Limitele dintre cele două forme de reacții comportamentale nu sunt rigide, arestatul trecând ușor de la o extremă la alta. Se remarcă o frecvență crescută a comportamentelor agresive, uneori chiar a celor autoagresive (automutilări, tentative de sinucidere, uneori sinucideri). Asemenea comportamente nu pot fi generalizate. Există categorii de arestați care simulează comportamentele autoagresive, în scopul de a impresiona și deruta organele de urmărire penală.

Dacă în general cele arătate sunt valabile în cazul persoanelor arestate pentru prima dată, în cazul recidiviștilor, care de multe ori știu precis dacă vor fi condamnați sau nu, cunoscând uneori până în detaliu încadrarea juridică a faptei lor, precum și pedeapsa pe care o vor primi, frământările psihice sunt orientate spre efortul de a face o impresie bună anchetatorilor.

Infractorul ajuns pentru prima dată în penitenciar poate fi considerat traumatizat din punct de vedere psihologic. El intră pe poarta penitenciarului tensionat deja de contactul cu autoritățile judiciare, de desfășurarea procesului; se vede dintr-o dată frustrat de ambianța familială, profesională, de limitarea spațiului de mișcare și de folosire a timpului liber. La acestea se adaugă și alte elemente frustrante caracteristice noului mediu în care a intrat, deoarece penitenciarul dispune de particularitățile specifice cu influență negativă asupra integrării psihosociale a deținutului primar.

O primă particularitate este legată de înlăturarea simbolurilor exterioare ale personalității prin obligativitatea purtării uniforme de deținut, care standardizează modul de viață și estompează diferențele individuale caracteristice vieții libere, cotidiene.

Restrângerea modalității fizice, psihice și psihosociale, reprezintă o altă particularitate a mediului de penitenciar, sărăcia vieții de relație având implicații profunde asupra capacității persoanei de a-și exprima rolurile normale, reducând simțitor posibilitatea de interacțiune psihosocială.

Relațiile impersonale, activitatea controlată, regimul strict, desfășurarea monotonă a programului zilnic ca și distanța psihosocială dintre deținut și personalul (cadrele) penitenciarului constituie un alt set de particularități ale vieții din penitenciar, percepute de cele mai multe ori de către deținutul primar ca o atingere a integrității sale.

Se consideră că particularitățile vieții de penitenciar, precum și caracteristicile personalității deținutului primar generează "situații adaptative" ale acestuia la regimul de detenție (Sasu, 1985):

"ADAPTAREA" PRIN AGRESIUNE se caracterizează prin rezistența deschisă la regulile vieții de penitenciar evidențiindu-se comportamente provocatoare spre alți deținuți sau chiar cadre, ca și reacții autoagresive (automutilări) și tentative de sinucidere.

"ADAPTAREA" PRIN RETRAGERE care semnifică închiderea în sine, izolarea deținutului primar de comunitatea celorlalți deținuți și de viața din penitenciar, el construindu-și o lume imaginară unde încearcă să se refugieze.

"ADAPTAREA" PRIN CONSIMȚIRE reprezintă conformarea pasivă a deținutului la normele și regulile din penitenciar, respectarea acestora fiind făcută în manieră formală, astfel încât să nu atragă sancțiuni suplimentare.

"ADAPTAREA" PRIN INTEGRARE este modalitatea prin care deținutul primar se relaționează activ cu ceilalți deținuți și cu mediul de detenție. Această formă de adaptare se întâlnește mai ales la deținuții condamnați pe termen lung.

Modalitățile adaptative nu sunt rigide, deținutul putând trece succesiv de la una la alta sau încercând să combine diferite elemente ale acestora. De obicei, se consideră că integrarea la viața de penitenciar nu este niciodată totală. La început integrarea deținutului în mediul penitenciar este forțată, la mijlocul detenției este aproape totală, iar cu puțin timp înainte de eliberare poate să apară o ușoară atașare față de ambianța de penitenciar.

În cadrul acestor etape apar manifestări comportamentale caracteristice vieții în detenție, numite reacții față de încarcerare, cum ar fi: stările depresive (agitația anxioasă), halucinații auditive și vizuale pe teme delirante de persecuție sau grațiere, stări confuzionale, dezorientare temporo-spațială, cefalee, somn agitat, coșmaruri, culminând cu crize de mare agresivitate.

În mediul carceral pot să apară și unele conduite anormale cum ar fi: refuzul hranei, tatuajul, automutilarea etc.

Refuzul hranei în mediul carceral are o valoare simbolică prin care deținutul vrea să arate că este gata pentru sacrificiul suprem în caz că nu i se satisfac anumite cereri. Aceste cereri (revizuirea pedepsei, suplimentarea unor drepturi, acordarea unor concesi etc.) l se par justificate, deși regimul la care este supus corespunde normativelor în vigoare. Ca formă de comportament, refuzul hranei reprezintă un element spectacular prin care deținutul vrea să atragă atenția și admirația celor din jur. De obicei, el nu durează mult, neavând suficiente rațiuni care să-l susțină.

Tatuajul are o frecvență destul de ridicată printre deținuți și constă în înțeparea cu acul și introducerea unui colorant insolubil a unor figuri, nume, date, devize, ornamente, personaje etc. Unele tatuaje reflectă profesia individului, altele dorințele, amintirile sau aventurile sale. Tatuajul poate fi mic (o singură figură, un cuvânt) sau multiplu. De obicei se aplică pe antebraț, braț și piept, dar se mai aplică și în zone puțin vizibile (fese, fața internă a coapselor etc.). Deținuții care își aplică tatuaje manifestă o imaturitate afectivă, o slabă inserție socială, o structură psihopată, alții din curiozitate, excentrism, dornici de erotism ieftin.

Automutilările apar la deținuții care trec prin stări de melancolie anxioasă și cu delir mistic, în unele deliruri cronice, la hiperemotivi și la cei cu un nivel scăzut al inteligenței.

Automutilarea, asimilată motivațional cu suicidul și refuzul alimentar, este o tulburare a instinctului de conservare și constă în modificarea brutală și paradoxală a conduitei, adesea sub impulsul delirului și halucinației. Formele de automutilare sunt numeroase și variate: sacrificarea tegumentelor, enuclearea unui ochi, amputarea unui deget, arderea unui membru, tăierea limbii etc.

Deținuții, de cele mai multe ori, urmăresc un tratament mai bun prin zilele de spitalizare ce vor fi obținute.

Deținutul recidivist este în temă cu drepturile și îndatoririle pe care le are, se integrează, aparent repede în mediul de penitenciar. În relațiile cu cadrele penitenciarului par, de obicei, conformiști și supuși. Cea mai mare parte a recidiviștilor manifestă, însă, două tipuri de comportamente: unul de simulare a supunerii față de regimul de penitenciar, cu "valoare" pentru cadrele penitenciarului, altul de dominare a celorlalți deținuți prin mijloace specifice grupurilor de detenție. De regulă, deținuții recidiviști sunt refractari la ordine, provoacă scandaluri cu ceilalți deținuți, sunt ostili față de cadrele penitenciarului, manifestă tendința de a obține beneficii și uneori de a evada.

9.3. ASPECTE PSIHOSOCIALE ALE MEDIULUI DE PENITENCIAR

Șocul încarcerării, contactul cu subcultura de penitenciar are o influență deosebită asupra vieții și comportamentului deținuțului, afectând grav sentimentul de siguranță al acestuia.

Subcultura de penitenciar este formată dintr-un sistem de norme și reguli creat și aplicat de către deținuți pentru a-și asigura condiții de viață cât mai acceptabile din punctul lor de vedere. Printre regulile generale ale acestui sistem se numără: fiecare cu problemele sale, duritate față de cei slabi, în orice situație să se depună un minimum de efort, convingerea că nu sunt crezuți de nimeni, idei de persecuție, obsesia denunțării de către alți deținuți etc. (Dumitrescu, 1991). Se consideră că normele specifice subculturii de penitenciar au o funcționalitate negativă față de acțiunile reeducative exercitate asupra deținuților. Ele au ca efect solidarizarea deținuților, crearea unei coeziuni a grupului de detenție și constituie o barieră puternică în calea influențelor de natură educativă. Desigur, nu toți deținuții aderă la acest sistem de norme, dar aceștia sunt disprețuiți, dezaprobați și ținuți la periferia grupului. Unii deținuți se subordonează acestor reguli fără a avea un real sentiment de solidaritate, păstrând secretul acestei insubordonări, știind că altfel nu au o viață "liniștită" în locul de detenție.

În penitenciar deținuții au o structură ierarhică autoritară, rigidă iar poziția fiecărui deținut în cadrul sistemului depinde de experiența și specialitatea sa infracțională, de durata condamnării și de structura personalității sale.

Subcultura de penitenciar, în scurtă vreme îl face pe deținut să-și formeze, nu neapărat în mod explicit, o nouă viziune asupra propriei persoane și să elaboreze o "strategie de supraviețuire". El ajunge să adopte și să împărtășească concepția încarcerărilor despre viața din penitenciar și despre societate în general.

Prizonizarea incumbă adoptarea unei atitudini ostile (fățișă sau ascunsă) față de personalul închisorii, față de lumea "din afară" și, concomitent, dezvoltarea unei loialități față de ceilalți deținuți. În această situație deținutul va încerca să se integreze în grupul informal de deținuți și se va supune necondiționat liderului informal, chiar dacă riscă să nu fie văzut bine de cadrele penitenciarului.

Stanton Wheeler subliniază că fenomenul de prizonizare, de integrare în grupul deținuților, de identificare cu subcultura carcerală este doar o primă fază în evoluția deținuțului, deoarece în cea de-a doua fază a perioadei de detenție se poate observa fenomenul de desprizonizare. Cu alte cuvinte, cu cât deținutul se apropie de momentul eliberării, el tinde să adopte un rol tot mai apropiat de ceea ce este dezirabil din punct de vedere social.

Sub aspect psihosocial, în colectivitatea deținuților dintr-un penitenciar apar, ca și în cadrul oricărui grup uman, relații interpersonale cu o puternică încărcătură socio-afectivă. Deși penitenciarul are o structură relativ închisă, nu înlătură posibilitatea de relaționare socio-umană care la deținuți se amplifică și ca urmare a unui proces de compensare față de relațiile specifice vieții din afara penitenciarului.

În grupul deținuților întâlnim relații de simpatie, antipatie și indiferență, precum și diverse statusuri informale: lideri populari, izolați, solidari, respinși. O caracteristică specifică structurii informale din grupurile de deținuți o reprezintă numărul mare de respingeri. O pondere însemnată în cadrul respingerilor o au deținuții condamnați pentru omor și tâlhărie.

Grupul deținuților se supune unor norme care nu sunt similare cu cele dorite de conducerea penitenciarului, de asemenea există unele "tradiții" transmise de la o generație de deținuți la alta. Există un limbaj specific folosit între deținuți pentru a-și ascunde acțiunile, intențiile etc. Fenomenele socio-afective apar uneori cu deosebită virulență; atât prietenii, cât și ostilitățile sunt "pe viață și pe moarte", fapt care poate afecta climatul organizațional și starea de disciplină a deținuților.

Un loc aparte îl ocupă solitarii care, de fapt, nu participă la viața socio-afectivă a grupului și de cele mai multe ori conștientizează acest lucru. În scopul evitării marginalizării acestora, factorii educaționali trebuie să le acorde o atenție deosebită. Un alt element care poate facilita individualizarea acțiunilor reeducative este legat de modul cum deținuții își percep propriul status sociometric. De pildă, marea majoritate a izolaților se consideră mult mai preferați decât sunt în realitate, iar popularii, dimpotrivă, se consideră mult mai puțin agreați. În urma unor cercetări desfășurate în anul 1972 S.Harbordt a identificat în rândul deținuților mai multe tipuri și anume: tipul prosocial, pseudosocial, antisocial și asocial. Pe baza apartenenței la un tip sau altul se pot proiecta demersurile reeducative, cei mai ușor

reeducabili (cu tact pedagogic corespunzător) fiind deținuții din tipul prosocial și pseudosocial (Bogdan & colab., 1983).

9.4. ASPECTE PSIHOSOCIALE ALE REEDUCĂRII DEȚINUȚILOR

Potrivit cadrului legal actual de executare a pedepselor, reeducarea deținuților se bazează pe obligația acestora de a desfășura o activitate utilă, pe posibilitatea lor de a se califica sau recalifica într-o meserie și de a participa la activități cultural-sportive și educative.

Pedeapsa privativă de libertate se aplică în raport de faptă și nu de făptuitor, neexistând suficientă preocupare pentru cunoașterea complexă a personalității individului (condițiile în care s-a format, a trăit, împrejurările în care a comis fapta etc.).

Detenția trebuie să reducă, pe cât posibil, traumatizarea psihică a persoanei condamnate, prevenind apariția unor perturbări emoționale manifestate prin idei obsesive, infantilism, idei suicidare, comportamente violente, și să încurajeze acele atitudini și aptitudini care să permită o reinsertie normală a acestora în societate. În consecință, un principiu fundamental al acțiunii de resocializare și tratament al delincvenților îl reprezintă normalizarea, prin apropierea pe cât posibil, a condițiilor vieții din penitenciar de cele ale lumii exterioare acestuia (Banciu, 1992).

Ca mediu de reeducare, penitenciarul are ca obiectiv central recuperarea celor care au comis acte antisociale și pregătirea lor pentru reintegrarea în viața socială. Deosebit de important pentru procesul de reeducare este instituirea și aplicarea în mod corespunzător a unui sistem de stimulare-recompensare și sancționare după caz. Un factor care influențează eficiența activității de reeducare îl constituie și aplicarea justă a eliberării condiționate.

Strategia recuperativă trebuie să pornească de la cunoașterea particularităților psihoindividuale și psihosociale ale deținuților precum și a condițiilor care au determinat săvârșirea actului infracțional în vederea diagnosticării gradului de pericolozitate pe care îl prezintă și a elaborării terapiei optime pentru fiecare caz în parte.

Cunoașterea deținuților trebuie să fie un proces continuu care să se realizeze pe tot parcursul detenției, urmând ca datele obținute să fie permanent controlate și îmbogățite, astfel ca, strategia de reeducare elaborată, să poată fi reorientată în funcție de noile aspecte care intervin.

Procesul de cunoaștere a deținutului trebuie să aibă un caracter interdisciplinar, folosindu-se în acest sens metode psihologice, psihosociologice, medicale, juridice etc. Datele obținute trebuie să acopere o sferă cât mai largă a evoluției delincvențiale a deținutului, a comportamentului în detenție și a elementelor care conturează evoluția sa ulterioară.

Activitatea de cunoaștere a deținutului se finalizează printr-un psihodiagnostic (profilul psihocomportamental), în care sunt evidențiate atât aspectele pozitive ale personalității sale, cât și aspectele negative cu măsurile (metodele) ce se impun pentru a fi schimbate, precum și posibilitățile de participare efectivă a deținutului la propria sa reeducare.

Examenul psihologic și psihosociologic al deținutului va aborda următoarele dimensiuni:

- **cognitivă** - urmărește stabilirea nivelului de inteligență;
- **afectivă** - evidențiază echilibrul psihoafectiv, maturitatea afectivă și capacitatea de adaptare emoțională la acțiunile cu caracter reeducativ;
- **motivațională** - sondează suportul motivațional și trăsăturile caracteriale, atât pozitive cât și negative, urmărindu-se posibilitățile de utilizare a celor pozitive în cadrul activităților de reeducare;
- **relațională** - relevă îndeosebi indicele de sociabilitate, influențele pe care le exercită și le primește de la grup sau de la anumiți membrii ai grupului.

Sub aspect psihosociologic se va urmări evidențierea caracteristicilor perioadei anterioare activității infracționale; forțele conflictuale existente în momentul trecerii la săvârșirea faptei; cum au funcționat structurile familiale, școlare, profesionale și de petrecere a timpului liber; care este capacitatea deținutului de a comunica cu ceilalți într-un mediu închis.

Un interes deosebit pentru elaborarea metodelor terapeutice optime îl reprezintă modalitatea în care deținutul își percepe vinovăția pentru fapta comisă și pedeapsa primită.

Infactorul are un punct de vedere și o experiență care trebuie luate în considerare dacă scopul urmărit prin sancțiunea penală este reabilitarea și nu descurajarea individului vinovat (Garfinkel, 1967). Atunci când societatea sancționează cu închisoarea pe un anumit

individ, ea "închide" de fapt întreaga personalitate a acestuia, deși acțiunea sa antisocială este legată numai de un singur aspect al personalității lui și de un singur moment nefericit din viața lui. De aceea, sancțiunea închisorii reprezintă, de fapt, reducerea tuturor rolurilor individului (de părinte, soț, cetățean etc.) la acela de delincvent sau deținut, ceea ce duce la izolarea, demoralizarea și stigmatizarea acestuia. Garfinkel insistă asupra importanței "audierii" punctului de vedere al infractorului și a înțelegerii sensului a ceea ce acesta a săvârșit, a modului în care însuși infractorul își percepe și își definește propria faptă.

Investigarea psihologică și psihosociologică a deținutului vizează reliefa nucleului central al personalității infractoare: egocentrismul, indiferența afectivă, labilitatea și agresivitatea. Evidențierea acestor trăsături și a relației dintre ele sunt elemente esențiale pentru individualizarea acțiunilor de reeducare.

Cele mai uzitate instrumente de investigare a personalității deținutului sunt: testele de inteligență și de personalitate, diferite tipuri de interviuri și de chestionar, tehnici sociometrice, analiza de conținut a datelor din dosar și a corespondenței, anamneza etc.

Resocializarea reprezintă un proces de reconvertire, reorientare și remodelare a personalității individului delincvent, de reeducare și retransformare a acestuia în raport cu normele de conduită acceptate de societate.

Reeducarea deținutului reprezintă un complex de măsuri orientate către reconstrucția morală a acestuia. Un element definitoriu pentru procesul de reeducare îl constituie stabilirea precisă a obiectivelor socializării. Se consideră obiectiv central al resocializării acțiunea de neutralizare a sistemului de nonvalori ale deținutului concomitent cu crearea unui sistem de norme, atitudini și valori pozitive, acceptate în plan social. În paralel se are în vedere și eliminarea factorilor responsabili de geneza comportamentelor deviate.

Pe plan mondial în reeducarea infractorilor aflați în stare de detenție se folosesc diferite metode. Astfel, pentru ameliorarea manifestărilor violente și agresive se utilizează metode chirurgicale și psihochirurgicale (intervenție asupra unor centri nervoși și organe); pentru perfecționarea aptitudinală se utilizează metode pedagogico-medicale (cazuri de debilități motrice și intelectuale); pentru reconstrucția motivațională se utilizează psihoterapia rațională și psihanaliza, pentru modificarea atitudinilor se utilizează psihoterapia de grup și psihodrama.

În țările dezvoltate și cu democrație avansată există preocupări deosebite pe linia bunei funcționări a locurilor de detenție. Pe lângă preocuparea pentru îmbunătățirea condițiilor materiale, se remarcă preocuparea de a încadra în penitenciare specialiști din diverse domenii, care, pe baza unor studii nemijlocite, elaborează programe de reeducare, asigură servicii de consiliere etc. Locurile de detenție sunt inspectate periodic de administrațiile centrale și regionale, precum și de împuterniciți guvernamentali. Problematika pe care o ridică penitenciarele formează din ce în ce mai mult obiect de preocupare pentru mass-media sau diferite grupuri alcătuite pentru a servi anumite deziderate sociale (Semire, 1991).

Una din cerințele prioritare în realizarea cu succes a procesului de reeducare este individualizarea lui. Aceasta înseamnă adaptarea măsurilor și activităților reeducative la particularitățile fiecărui deținut în parte. Acțiunile de individualizare înseamnă și diversificarea modalităților reeducative în funcție de gradul de recuperabilitate al deținuților (unii sunt mai receptivi, alții mai puțin receptivi la influențele reeducative sau chiar le resping).

Un moment important în reeducarea deținuților îl reprezintă pregătirea acestora în vederea eliberării, considerat și finalul procesului de reeducare. Această activitate presupune informarea lor cu privire la posibilitățile legale pe care le au pe linia reintegrării socio-profesionale, dezbateră cu deținuții a modalităților de depășire a unor greutăți inerente după eliberarea din penitenciar, prevenind astfel fenomenul de recidivă. Desigur problematica pe care o presupune pregătirea în vederea eliberării din penitenciar este mult mai cuprinzătoare și trebuie adaptată fiecărui caz în parte.

În final, trebuie menționat că succesul în activitatea dificilă de reeducare a deținuților depinde și de condițiile materiale existente în penitenciar, de gradul de calificare, de calitatea personalului și nu în ultimul rând, de respectarea dispozițiilor legale.

Atitudinea socială în raport cu fostul condamnat eliberat din penitenciar este deosebit de importantă. Reacțiile pozitive sau negative ale colectivității instituționalizate sau nu, contribuie uneori în mod hotărâtor la reușita sau eșecul integrării normative și funcționale postpenale a fostului infractor.

De modul cum se desfășoară procesul reluării relațiilor cu colectivitatea în care acesta revine după executarea pedepsei depinde, în mare măsură, apariția devianței secundare și a recidivei. Respingerea sistematică și continuă nu face decât să stabilizeze "stigmatul" judiciar

și să-l transforme într-un element structural al unei atitudini negative față de valorile dominante ale societății și față de normele morale și penale prin care sunt ocrotite (Basiliade, 1990). Se produce astfel o identificare a fostului infractor cu imaginea pe care colectivitatea o are despre el, cu statusul marginal pe care aceasta îl conferă, determinându-l, în cele mai multe cazuri, să-și asume în continuare rolul de infractor. Este motivul pentru care structurile sociale de primire (familia, locul și colectivitatea de muncă, grupul de prieteni, mediul de vecinătate) trebuie sensibilizate în sensul de a facilita reintegrarea.

Ansamblul structurilor sociale menționate, corelat cu sistemul de asistență postpenală, cum ar fi încadrarea într-o activitate utilă, supravegherea polițienească și alte forme de control social, alcătuiesc împreună sistemul de indicatori obiectivi ai reacției sociale după executarea pedepsei. Pe lângă acești indicatori obiectivi, apar și unii de ordin subiectiv ce reprezintă expresia, mai mult sau mai puțin evidentă, de acceptare, indiferență sau respingere din partea colectivității a foștilor infractori. Corelarea indicatorilor obiectivi și subiectivi ne oferă o imagine globală a climatului real existent pentru procesul de reintegrare. Estimarea exactă a acestui climat este un element deosebit de important în predicția recidivismului.

BIBLIOGRAFIE

- Aionițoaie, C. & Sandu, E.I. (coord.) (1992). *Tratat de tactică criminalistică*. Ed.Carpați, București.
- Aionițoaie, C. & Butoi, T. (1992). "Ascultarea învinutului sau inculpatului" în Aionițoaie, C. & Sandu, E.I. (coord.) (1992). *Tratat de tactică criminalistică*. Ed.Carpați, București.
- Arbuthnot, J., Gordon, D.A. & Jurkovic, G.J. (1987). *Personality*. In H.C.Quay (Ed.), *Handbook of juvenile delinquency*. Ed.John Wiley, New York.
- Banciu, D. (1992). *Control social și sancțiuni sociale*. Ed.Hyperion XXI, București.
- Banciu, D. (1995). *Sociologie juridică*. Ed.Hyperion XXI, București.
- Banciu, P.D., Rădulescu, M.S. & Voicu, M. (1985). *Introducere în sociologia devianței*. Ed.Științifică și Enciclopedică, București.
- Barland, H.G. (1988). *The Polygraph Test-Lies, Truth and Science*. Sage Publication.
- Basiliade, G. (1990). "Probleme criminologice ale recidivei" în *Revista de știință penitenciară* 3-4.
- Bogdan, T., Sântea, I. & Drăgan-Cornianu, R. (1983). *Comportamentul uman în procesul judiciar*. Ed.Ministerului de Interne, București.
- Bogdan, T.(1973). *Probleme de psihologie judiciară*. Ed.Științifică, București.
- Bogdan, T. & Sântea, I. (1988). *Analiza psihosocială a victimei. Rolul ei în procesul judiciar*. Ed.Ministerului de Interne, București.
- Buș, I. (1997). *Psihologie judiciară*. Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
- Buș, I. (2000). *Psihodetecția comportamentului simulat*. Ed. Ingram, Cluj-Napoca.
- Cioclei, V. (1996). *Criminologie etiologică*. Ed.Actami, București.
- Ciofu, I. (1974). *Comportamentul simulat*. Ed.Academiei, București.
- Codul Penal al României* (1996). Grupul de Edituri "Tribuna", Brașov.
- Codul de Procedură Penală* (1996). Grupul de Edituri "Tribuna", Brașov.
- Cressey, D. (1958). "Prison Organizations" in March, J.G. & Simon, H.A. *Organizations*. Ed.John Wiley, New York.
- Di Tullio, B. (1951). *Manuel d'anthropologie criminelle*. Ed.Payot, Paris.
- Dragomirescu, V. (1980). *Problematică și metodologie medico-legală*. Ed.Medicală, București.
- Dumitrescu, F. (1991). *Curs de psihologie judiciară*. Ed. Atheneum, București.
- Durkheim, É. (1974). *Regulile metodei sociologice*. Ed. Științifică, București.
- Ellenberger, H.F. (1971). "Reflexions sur l'étude scientifique de la prison" in *Annales Intern de Criminologie*, vol. 10, nr. 2.
- Fattah, E. (1967). *Toward a criminological classification of victims* in *International Criminal Police Review*, 209, 162-169.
- Freud, S. (1968). *Ma vie et la psychanalyse*. Gallimard, Paris.
- Freud, S. (1980). *Introducere în psihanaliză. Prelegeri de psihanaliză. Psihopatologia vieții cotidiene*. Ed. Didactică și Pedagogică, București.
- Freud, S. (1994). *Psihanaliză și sexualitate*. Ed. Științifică, București.
- Garfinkel, H. (1967). *Studies in Ethometodology*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs.
- Gassin, R. (1990). "Criminologie". Deuxieme édition, Dalloz.
- Gibbs, J.C. (1987). *Social processes in delinquency: The need to facilitate empathy as well as sociomoral reasoning* in W.M.Kurtines & J.L.Gewirtz (Eds.), *Moral Development throught social interaction*, Ed.John Wiley, New York.
- Golstein, A.P. & Glick, B. (1987). *Aggression replacement training: A comprehensive intervention for aggressive youth*. Champaign, IL: Research Press.
- Henggeller, S.W. (1989). *Delinquency in Adolescence*. Sage Publication.
- Kaplan, H.B. (1980). *Deviant behavior in defense of self*. Academic Press, New York.
- Knopp, F.H. (1985). *The youthful sex offender.The rationale and goals of early intervention and treatment*. Syracuse, Safer Society Press, New York.
- Kohlberg, L. (1969). *Stage and sequence: The cognitive-developmental approach to socialization* in D.Goslin (Ed.), *Handbook of socialization theory and research*. Ed.Rand McNally, Chicago.
- Lamborn, L. (1968). *Toward a victim orientation in criminal theory* in *Rudgers Law Review*, 22, 733-768.
- Lombroso, C. (1891). *L'anthropologie criminelle et ces récents progres*. Ed.Felix Alcan, Paris.
- Lombroso, C. (1895). *L'Homme criminel*. Ed.Felix Alcan, Paris.
- Mitrofan, N. & colab.(1992). *Psihologie judiciară*. Ed.Șansa, București.
- Păunescu, C. (1994). *Agresivitatea și condiția umană*. Ed.Tehnică, București.

- Pinatel, J. (1971). *“La société criminogène”*. Ed.Calman-Lévy, Paris.
- Pirożyński, T., Scripcaru, G. & Berlescu, E.M. (1996). *Psihopatologie relațională*. Ed.Junimea, Iași.
- Pitulescu, I. (1995). *Delincvența juvenilă*. Ed.Ministerului de Interne, București.
- Popescu-Neveanu, P. (1978). *Dicționar de psihologie*. Ed.Albatros, București.
- Preda, V. (1981). *Profilaxia delincvenței și reintegrarea socială*. Ed.Științifică și Enciclopedică, București.
- Prună, T. (1994). *Psihologie judiciară*. Ed.Fundației “Chemarea”, Iași.
- Quay, H.C. (1987 c). *Patterns of delinquent behavior* in H.C.Quay (Ed.), *Handbook of juvenile delinquency*. Ed.John Wiley, New York.
- Rădulescu, M.S. (1994). *Teorii sociologice în domeniul devianței și al probelmelor sociale*. Computer Publishing Center, București.
- Reid, E.J. & Inbau, E.F. (1977). *Truth and Deception. The polygraph (“Lie Detector”) Technique*. Second Edition, The Williams & Wilkins Company, Baltimore.
- Rutter, M. & Giller, H. (1984). *Juvenile delinquency: Trends and perspectives*. Ed.Guilford, New York.
- Sasu, C. (1985). *Psihologie socială aplicată*. Ed.Ministerului de Interne, București.
- Schafer, S. (1977). *Victimology. The victim and His Criminal*. Prelice-Hall Company, Reston, Virginia.
- Semire, G. (1991). *“La prison, univers totalitaire; une certain effritement”*. *Revue internationale de criminologie et de police technique* 1.
- Thio, A. (1988). *Deviant behavior*. Harper Collins Publishers Inc.
- Tucicov-Bogdan, A. (1973). *Psihologie generală și psihologie socială*. Ed.Didactică și Pedagogică, București.
- Von Hentig, H. (1948). *The Criminal and His Victim. Studies in the Sociobiology of Crime*. Yale University Press, New Haven.
- Vincent, R. (1972). *Cunoșterea copilului*. Ed.Didactică și Pedagogică, București.
- Zdrenghea, V & Butoi, T. (1992). *Biodetecția judiciară*. Ed.Ministerului de Interne, București.